

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

KAZAKÇADAKİ RUSÇA KOPYALAR

Serap PILGİR

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KAZAKÇADAKİ RUSÇA KOPYALAR

Serap PILGIR

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Serap PILGIR tarafından hazırlanan ‘‘Kazakçadaki Rusça Kopyalar’’ başlıklı bu çalışma, 25/06/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ (Başkan)

Prof. Dr. Emine YILMAZ (Danışman)

Prof. Dr. Nurettin DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Işıl AYDIN ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Mikail CENGİZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Yunus KOÇ

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır. =

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

23/08/2024

Serap PILGİR

¹Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
*Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Emine YILMAZ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

23/08/2024

Serap PILGIR

TEŞEKKÜR

Çalıőmamı yürütmemde bana yol gösterici olan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Emine YILMAZ başta olmak üzere tez izleme komitesi üyelerim Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ ile Prof. Dr. Nurettin DEMİR hocalarıma ve tez yazım aşamamda değerli yorumlarıyla yönlendiren bölüm hocalarım Prof. Dr. Mevlüt ERDEM ile Prof. Dr. Sema ASLAN DEMİR'e teşekkür ederim. Araştırmam için hem gerekli kaynaklara ulaşmamda hem de kullandığım örnekler konusunda bana yardımcı olan dostlarım Anar MUSTAFAYEVA, Dilnaz YUSSUPOVA, Assel ADİLKHANOVA, Assel YERKENKYZY, Nazym KAİRANBAYEVA'ya ve tezimin hazırlanmasında burs vererek destek olan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Eğitim ve Araştırma Burslarına ve TÜBİTAK'a teşekkür ederim. Ayrıca manevi destekçilerim olan sevgili aileme sonsuz teşekkürler.

ÖZET

PILGIR, Serap. *Kazakçadaki Rusça Kopyalar*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Diller; tarihî, sosyal, ekonomik, coğrafi, siyasi vb. çeşitli sebeplerle karşı karşıya geldiğinde birbirlerini etkilemektedir. Bu etkileşim, iki farklı dil ailesine ait diller arasında olabildiği gibi aynı dil ailesinin üyeleri arasında da olabilmektedir. Diller etkileşimin seviyesine göre birbirlerinden sözcüksel, biçim birimsel, anlam bilimsel ve söz dizimsel kopyalamalar yapabilmektedirler. Bu karşılıklı etkileşim özellikle iki dillilik söz konusu olduğunda daha da derinleşmektedir. Türk dilli halklar asırlar boyu Avrasya'nın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Yayıldıkları bölgelerde karşılaştıkları topluluklarla kurdukları ilişkiler dilsel etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Türk dilleri bazen verici dil olarak karşılaştığı dilleri etkilerken bazen de alıcı dil konumunda onlardan etkilenmiştir. Türk dillerinin yoğun dil ilişkisi içinde bulunduğu dillerden biri de Slav dilleridir. Ruslar başta olmak üzere diğer Slav kökenli milletlerle bir arada yaşayan Türk toplumlarının dillerinde bu dillerin etkisini sözcüksel düzeyden söz dizimsel düzeye kadar gözlemleyebilmekteyiz.

18. yüzyıl başlarından 20. yüzyılın sonuna kadar Rus hâkimiyetinde kalan Kazak toplumu, 1991'de kendi bağımsız devletini kurmuş; ancak kültürel, sosyal ve dil bilimsel açıdan Rus tesiri bu tarihten sonra da devam etmiştir. Bu çalışmada, öncelikle dilin yapısından kaynaklanan etkenlerin araştırılmasına bir zemin oluşturmak için dil dışı faktörler üzerinde durularak ilişkinin toplumsal boyutu ve dil ilişkisine yansımaları değerlendirilmiştir. Ardından tarihî ve siyasi sebeplerle uzun yıllar etkileşimde bulunmuş iki farklı dil ailesine ait Kazakça ve Rusça arasındaki dil ilişkileri, Lars Johanson'un kod kopyalama teorisi çerçevesinde ele alınarak Rusçanın Kazakça üzerindeki dil bilimsel etkisi incelenmiştir. Kazakçadaki Rusça kopyalar sınıflandırılarak açıklanmıştır. Böylece Rusçanın etkisinin sadece Kazakçanın söz varlığıyla sınırlı kalmadığı, dil bilimsel kategorilerin hemen hemen her seviyesinde görüldüğü ve özellikle birebir çeviriler nedeniyle çok sayıda birleşme kopyalarının bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Kazakça, Rusça, iki dillilik, dil ilişkisi, kod kopyalama, dil dışı etkenler

ABSTRACT

PILGIR, Serap. *Russian Copies in Kazakh*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2024.

Languages affect each other when they come face to face for various reasons such as historical, social, economic, geographical, political, etc. This interaction can be between languages belonging to two different language families or between members of the same language family. Depending on the level of interaction, languages can make lexical, morphological, semantic, and syntactic copies from each other. This mutual interaction becomes even deeper especially in the case of bilingualism. Turkic-speaking peoples have spread to various regions of Eurasia for centuries. The relations they established with the communities they encountered in the regions where they spread brought along linguistic interaction. While Turkic languages sometimes influenced the languages they encountered as source languages, sometimes they were influenced by them as target languages. One of the languages with which Turkic languages have intensive linguistic relations is Slavic languages. We can observe the influence of these languages from lexical to syntactic level in the languages of Turkish communities living together with other Slavic nations, especially Russians.

From the early 18th century until the end of the 20th century, the Kazakh society, which remained under Russian rule, established its own independent state in 1991; however, the Russian influence continued after this date and affected it culturally, socially, and linguistically. In this study, firstly, the social dimension of the relationship and its reflections on the language relationship were evaluated by focusing on non-linguistic factors to create a basis for the investigation of the factors arising from the structure of the language. Then, the linguistic relations between Kazakh and Russian, which belong to two different language families that have interacted for many years due to historical and political reasons, are examined within the framework of Lars Johanson's code copying theory and the linguistic influence of Russian on Kazakh is analyzed. Russian copies in Kazakh are classified and explained. Thus, it has been determined that the influence of Russian is not limited to the vocabulary of Kazakh but is seen at almost every level of grammatical categories, and there are many merger copies, especially due to one-to-one translations.

Key Words

Kazakh, Russian, bilingualism, code copy, language contact, non-linguistic factors

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
DİL BİLGİSEL NOTASYON İÇİN KULLANILAN KISALTMALAR	xv
YAZI ÇEVİRİMİ VE İŞARETLER	xvii
TABLolar	xviii
GİRİŞ	1
KAZAKÇADAKİ RUSÇA KOPYALARLA İLGİLİ ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	2
TEZİN VERİ TABANI.....	11
KONU, AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM.....	13
1. BÖLÜM: KAZAKÇA RUSÇA İLİŞKİLERİNDE DİL DIŞI ETKENLER	16
1.1. COĞRAFYA.....	16
1.2. TARİHSEL DURUM	16
1.3. DEMOGRAFİK YAPI.....	18
1.4. KENTLEŞME.....	20
1.5. EĞİTİM.....	21
1.6. DİLLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER	24

1.7.	YAZI DİLİNİN OLUŞTURULMASI	25
1.8.	ALFABE	27
1.9.	ÇEVİRİ EDEBİYATI	27
1.10.	DİL TUTUMU VE HÂKİMİYETİ.....	29
2.	BÖLÜM: KURAMSAL YAKLAŞIM: KOD KOPYALAMA MODELİ.....	41
3.	BÖLÜM: KOD KOPYALAMA MODELİ ÇERÇEVESİNDE KAZAKÇA RUSÇA DİL İLİŞKİLERİ	46
3.1.	GENEL KOPYALAR.....	46
3.1.1.	Bağımsız Biçim Birim Kopyalarındaki Ses Değişimleri	48
3.1.1.1.	Ünlüler	50
3.1.1.1.1.	/a/	50
3.1.1.1.2.	/e/	53
3.1.1.1.3.	/i/	53
3.1.1.1.4.	/o/	56
3.1.1.1.5.	/u/	57
3.1.1.1.6.	/ı/	58
3.1.1.2.	Ünlü Olayları	60
3.1.1.3.	Ünsüzler	61
3.1.1.3.1.	/v/	61
3.1.1.3.2.	/f/	62
3.1.1.3.3.	/h/	63
3.1.1.3.4.	/ts/	64
3.1.1.4.	Diğer Ünsüz Değişimleri	64
3.1.1.4.1.	/y/	64
3.1.1.4.2.	/g/	65

3.1.1.4.3.	/ç/.....	65
3.1.1.4.4.	/s/.....	66
3.1.1.5.	Ünsüz Olayları	67
3.1.2.	Sözcük Türleri Bakımından Genel Kopyalar.....	68
3.1.2.1.	İsim	68
3.1.2.2.	Sıfat.....	70
3.1.2.3.	Fiil.....	72
3.1.2.4.	İşlevsel Sözcükler	73
3.1.3.	Bağımlı Biçim Birimi Kopyaları.....	73
3.2.	SEÇİLMİŞ KOPYALAR.....	75
3.2.1.	Ses Bilgisel (Materyal) Seçilmiş Kopyalar	75
3.2.1.1.	Fonotaktik (Ses Dizimsel) Değişimler.....	75
3.2.1.2.	Aksan Kalıbındaki Değişimler.....	76
3.2.2.	Birleşme Kopyaları	77
3.2.2.1.	Taklit Yapılar	77
3.2.2.2.	İlgi Durumu Gösteriminin Kaybolması	85
3.2.2.3.	Sözcük Türü.....	88
3.2.2.4.	Dil Bilgisel Cinsiyet.....	89
3.2.2.5.	Çatı Kategorisi	89
3.2.2.6.	Bağımsız (Analitik) Birlikler	92
3.2.2.7.	İstem.....	93
3.2.3.	Anlamsal Seçilmiş Kopyalar.....	100
3.2.4.	Sıklık Kopyaları	103
3.2.4.1.	Art Fiiller	103
3.2.4.2.	Anlamsal Edilgenlik	106

3.3. KARIŞIK KOPYALAR.....	109
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA.....	115
EK 1. KAZAKÇANIN SES YAPISINA UYARLANMIŞ RUSÇA GENEL KOPYALAR LİSTESİ	126
EK 2. ETİK KURUL İZİNİ	144
EK 3. ORİJİNALLİK RAPORU	145
EK 4. BENZERLİK İNDEKSİ	146

KISALTMALAR

- A : zayıf dil
- arg. : argo
- ask. : askerî
- B : baskın dil
- bk. : bakımınız
- bot. : botanik
- BS : *Babalar Sözi: Jüz Tomdıq*
- Çev. : çeviren
- çoğ. : çoğul
- ÇT : Çağatay Türkçesi
- diyal. : diyalekt
- dz. : denizcilik
- Ed. : editör
- esk. : eskimiş
- ET : Eski Türkçe
- GT : Genel Türkçe
- harf. : harfiyen
- huk. : hukuk
- jeo. : jeoloji
- KÄTS : *Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi On Bes Tomdıq* (Iskakov & Väli, 2011)
- K-B : Kaliyev & Bolganbayev, 2006
- KB : *Kutadgu Bilig* (Arat, 2018)
- KK-1 : Konuşma Kılavuzu (Sayrambayev vd., 1992)
- KK-2 : Konuşma Kılavuzu (Osmanova & İbatov, 1994)

- KK-3 : Konuşma Kılavuzu (Abdvahitova vd., 2002)
- KK-4 : Konuşma Kılavuzu (Nurşaihova & Musayeva, 2002)
- KK-5 : Konuşma Kılavuzu (Jolşayeva & Kapalbekov, 2003)
- KK-6 : Konuşma Kılavuzu (Kamiyeva vd., 2012)
- KSS : *Kirme Sözder Sözdigi*
- KT : Kıpçak Türkçesi
- Kzk. : Kazakça
- Moğ. : Moğolca
- müz. : müzik
- N : Niyazgaliyeva, 1993
- OT : Orta Türkçe
- Özb. : Özbekçe
- Rus. : Rusça
- S : Suleymenova, 1965b
- s. : sayfa
- SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- tar. : tarih
- tek. : teknik
- vb. : ve benzeri
- vd. : ve diğerleri
- zool. : zooloji

DİL BİLGİSEL NOTASYON İÇİN KULLANILAN KISALTMALAR

1 : birinci kişi

2 : ikinci kişi

3 : üçüncü kişi

ARÇ : araç durumu

AYR : ayrılma durumu

BEL : belirtme durumu

BİL : bildirme

BUL : bulunma durumu

ÇK : çokluk

D : dişil cins

E : eril cins

EDL : edilgen çatı

GEÇ : geçmiş zaman

GNS : geniş zaman

İF : isim fiil

İLG : ilgi durumu

İYE : iyelik

N : nötr cins

ÖT : öntakı

SF : sıfat fiil

SSS : sıra sayı sıfatı

ŞİM : şimdiki zaman

TK : tekil

YAL : yalın durum

YGEL : yakın gelecek

YÖN : yönelme durumu

ZF : zarf fiil

YAZI ÇEVİRİMİ VE İŞARETLER

- /ä/ : açık e
- /e/ : kapalı e
- /ĩ/ : kısa i
- /k/ : art damaksıl k sesi
- /ğ/ : art damaksıl g sesi
- /ŋ/ : art damaksıl n sesi
- /ɲ/ : ön damaksıl n sesi
- /w/ : sesli dudaksıl, sızıcı
- A : a, e
- I : ı, i
- D : d, t
- G : g, ğ
- K : k, k̄
- * : dil bilgisel olmayan biçim
- ’ : Rusçadaki inceltme işaretini (ь) ifade eder.
- ˘ : Rusçadaki sertleştirme işaretini (ѣ) ifade eder.
- < : daha eski bir biçimden gelir
- > : daha eski bir biçime gider
- [] : Rusça sözcüklerin söyleyişini gösterir.
- // : ses ve sesbirim parantezi
- / : ya da

TABLolar

Tablo 1: Kazak Nüfusunun Rus Nüfusuna Oranı	18
Tablo 2: Yaş Aralığına Göre Ankete Katılım Yüzdeleri	33
Tablo 3: Kazakistan Eyaletlerinin Etnik Dağılımı	34
Tablo 4: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Dillere Göre Yüzdesi	36
Tablo 5: İşlev Alanlarına Göre Kazakça ve Rusçanın Kullanım Yüzdesi	36

GİRİŞ

Kültürün taşıyıcısı ve sosyo-ekonomik hayattaki değişimlerin izlerini yansıtan bir iletişim aracı olarak diller; sürekli bir etkileşim, gelişim, değişim ve dönüşüm içindedir. Crystal (2010) “değişmeyen tek dil ölü dildir” ifadesiyle yaşayan ve toplumsal iletişimde aktif olarak kullanılan dillerde değişimin kaçınılmazlığına vurgu yapmıştır. Dillerin bu dinamizminde dilin iç yapısal özellikleri ve siyasi, sosyal, ekonomik, psikolojik, coğrafi vb. pek çok dil dışı etken önemli rol oynamaktadır. Etkileşimin yönünü daha çok dil dışı etkenler belirlerken, dildeki hangi yapıların korunacağı, değişeceği ya da kullanımdan düşeceği dilin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Bugün İran, Irak, Çin, Avrupa, Balkanlar, Anadolu, Rusya ve Orta Asya’da gerek başka devletler bünyesinde azınlık topluluklar olarak gerekse özerk veya bağımsız devletler şeklinde pek çok Türk topluluğu yaşamaktadır.

Yüzyıllar boyunca konargöçer bir hayat tarzı sürdürmüş olan Türkler, bu denli geniş bir coğrafyaya yayılarak pek çok farklı toplulukla ilişki kurmuş; bu da kültürel, sosyal ve dilsel etkileşimleri beraberinde getirmiştir. Türk toplulukları buldukları coğrafyada baskın dil olarak diğer toplumların dillerini etkilerken; kimi zaman zayıf dil konumunda kalarak onlardan etkilenmiştir. Bugün, etkileşim kurdukları toplumların dillerinde Türk dillerinden pek çok kopyalar tespit edilebildiği gibi Türk dillerinde de pek çok farklı toplumun dillerinden kopyalara rastlanmaktadır.

Türk dilleri tarih boyunca Çince, Toharca, Soğdca, Sanskritçe, Arapça, Farsça, Moğolca, Slav dilleri vb. pek çok dili etkilemiş ya da onlardan etkilenmiştir. Bu bakımdan dil ilişkileri, farklı toplumların tarihsel süreçte birbirleriyle olan ilişkilerini göstermesi bakımından da önemlidir. Örneğin, Baskakov’un da ifade ettiği üzere Arapça, Farsça sözcük ve terimler, konuşurları tarihsel olarak İslam’ın ve İran, Arap kültürünün etkisindeki Türk dillerinde az ya da çok mevcutken; Sibiry Türk dillerinde Volga, Kafkasya ve Orta Asya Türk dilleri için daha az tipik olan Moğolca kopyalar Arapça, Farsça kopyalara nazaran daha fazladır (Baskakov, 1952, s. 31). Bu durum tarihsel süreçte Sibiry Türkleriyle Moğol toplumu arasındaki etkileşime işaret etmektedir. Yine çeşitli sebeplerden dolayı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) bünyesine katılmış Türk dillerinde Rusçanın derin etkilerini görebilmekteyiz.

Kazakça; Tatarca, Başkurtça, Kırım Tatarcası, Karakalpakça, Nogayca, Karaimce, Kumukça, Karaçay-Balkarca, Kırgızcayla birlikte Türk dillerinin Kuzeypatı (Kıpçak) grubunda yer alır. Kazakçada; Arapça, Farsça, Moğolca ve Rusça gibi çeşitli verici dillerden kopyalanmış pek çok sözcük vardır. Bunların içerisinde Rusçanın etkisi daha belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Bunda Rusya'yla olan siyasi ilişkilerin rolü büyüktür.

KAZAKÇADAKİ RUSÇA KOPYALARLA İLGİLİ ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kazakçadaki Rusça kopyalar üzerine yapılan çalışmaları değerlendirdiğimizde Kazakçadaki kopya sözcüklerle ilgili ilk çalışmaların, Kazakçanın bölgesel konuşma varyantları üzerine yapılan araştırmalarla başladığını görmekteyiz. Kazakçanın çeşitli bölgelerindeki söyleyiş farklılıklarını inceleyen bu çalışmalarda bölgenin söz varlığının ele alındığı kısımda *kirme sözder* “alıntı/kopya sözcükler” başlığı altında Arapça, Farsça, Moğolca ve diğer Türk dillerinin yanı sıra Rusça kopyalara da kısaca değinilerek bu kopyalar listelenmiştir (Bibihadşa, 2003; Doskarayev, 1955; Koç, 2013; Kurmanova, 2001; Nakısbekov, 1982; Nurmagambetov, 1978; Omarbekov, 1965; Suleymenova, 1965c).

Doskarayev (1955), Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinin söz varlığını incelediği çalışmasını, *Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsünün* düzenlediği alan araştırmaları sonucu elde edilen materyaller temelinde hazırlamıştır. Bu çalışmayla diyalektlerin söz varlığını tespit etmek ve tespit edilen özellikleri edebî dille ve başka dillerle etkileşim sonucu ortaya çıkan özelliklerle karşılaştırmak amaçlanmıştır. Doskarayev, sözlük niteliğindeki çalışmasında her bir madde başını örneklerle açıklayarak hangi bölgeye ait olduğunu vermiştir. Bunlar içinde Rusçadan kopyalanan sözcüklere ve bu sözcüklerin verici dildeki biçimlerine de yer verilmiştir (Kzk. *kaşava* <Rus. *kaşovka* “hafif kızak, iki kişilik kızak”; Kzk. *kämbe-lew* “nakış işlemek” <Kzk. *kämbe* <Rus. *kanva* “kanaviçe”).

Omarbekov (1965), Kazakistan'ın güneybatısında bulunan Mañgıstaw eyaleti diyalektlerinin dil özelliklerini incelediği çalışmasında, Kazak edebî dilinde ve diğer diyaleklerde karşılaşılmayan devrim öncesi Rusça kopyalardan yaklaşık yirmi kadar

örnek vermiştir. Ancak bu kopyaların verici dildeki biçimleri gösterilmemiştir (*lesin*¹ “merdiven”, *kärtök*² “patates”, *moyna*³ “kasap, mezbaha, kesim evi”).

Nurmagambetov (1978), Kazakistan’ın batı bölgelerinde konuşulan; Nakısbekov (1982) ise Kazakistan’ın güney bölgelerinde konuşulan diyalektlerin söz varlığı özelliklerini inceledikleri bölümlerde diyalektlerdeki Rusça kopyaları da kısaca örneklendirmişlerdir. Kurmanova (2001), Kazakistan’ın güneydoğusunda yer alan Jetisuw eyaletinin, Bibihadşa (2003) ise Kazakistan’ın güneyinde bulunan Türkistan şehrinde yaşayanların dil özelliklerini ele aldıkları tez çalışmalarında Rusça kopyaları Ekim Devrimi öncesi ve sonrası olarak ayırarak kısaca örneklendirmişlerdir. Rusça kopyalara yukarıda bahsedilen çalışmaların sadece ilgili bölümlerinde çok kısa örnekler verilerek değinilmiştir. Kazakistan’ın güney diyalektlerindeki Rusça kopyaları inceleyen bir diğer araştırmacı olan Koç (2013), makalesinde Rusça kopyaları Ekim Devrimi’nden önce ve sonra olarak iki kısma ayırarak sıralamıştır. Koç, devrimden önce kopyalanan sözcüklerin barınma, yemek, ulaşım vb. ile ilgili sözcüklerden oluştuğunu; ancak devrimden sonrakilerin modern ekipman, ev eşyaları, giyim, tarım, bilim ve teknolojiyle ilgili sözcüklerden oluştuğunu belirterek bunlarla ilgili doksan kadar Rusça kopya örneği vermiştir. Suleymenova (1965c), yayınlanmış diyalektoloji materyallerine dayanarak yazdığı makalesinde, diyalektoloji uzmanlarının yayınladığı eserlerde Kazakçanın diyalektlerindeki Rusçadan kopyalanan söz varlığına yer verilmesinin sebebinin, incelenen diyalektin özelliklerini belirtirken diğerlerine kıyasla Rusça kopyalar açısından ne kadar zengin olduğunu göstermek şeklinde açıklamıştır. Kazakların Rus nüfusla yakın temas halinde olduğu ve Rus ekonomisinin etkisinin diğer bölgelere göre daha güçlü olduğu Kazakistan’ın kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğu bölgeleri için Rusça kopyaların karakteristik olduğunu aktarmıştır. Suleymenova, Rusçanın Kazakçanın söz varlığından çok az etkilendiğini belirterek bu yöndeki görüşlere de kısaca yer vermiştir. Buna göre, hayvan yetiştiriciliğiyle ilgili söz varlığının Rusçayı etkilediğine dair yapılan çalışmalardan örnekler aktarmıştır (Rus. *taim* <Kzk. *tay* “bir yaşındaki tay”, Rus. *kunan* <Kzk. *ķunan* “üç yaşındaki tay”, Rus. *tainčá* <Kzk. *tayınša* “bir yaşındaki buzağı”). Rusçanın söz varlığının Kazakça

¹ <Rus. *lésnitsa* [lesnitsa] “merdiven” sözcüğünden kopyalanmış olmalıdır.

² <Rus. *kartófel* “patates” sözcüğünden kopyalanmış olmalıdır.

³ <Rus. *bóynya* “kesimhane, mezbaha” sözcüğünden kopyalanmıştır.

üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğunu vurgulayan Suleymenova, diyalektlerle ilgili yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilen Rusça kopyaların sesbilgisel çiftleri, anlam bilimsel kaymalar ve bu kopyalar temelinde yeni biçimlerin ortaya çıkarıldığından bahsetmiştir.

Bu çalışmaların dışında Kazak ağızlarındaki Rusça kopyalara dair monografik bir çalışma olarak Niyazgaliyeva'nın (1993) tez çalışmasını görmekteyiz. Çalışma, *Dil Bilimi Enstitüsü Diyalektoloji Bölümü* tarafından düzenlenen diyalektoloji gezileri sırasında yazar tarafından toplanan materyaller temelinde yazılmıştır. Tezde Rusça kopyalar; giyim kuşam, mutfak eşyası, evin yapısı ve bölümleri, çiftçilik, ev eşyaları, ulaşımda kullanılan araç ve gereçler (at arabası, koşum takımları vb.), alet edevat, yiyecek, hayvancılık, doğa olayları ve coğrafi adlar, mesleklerle ilgili adlar, eşyanın niteliğiyle ilgili adlar, iş ve hareket bildiren adlar şeklinde tematik olarak sınıflandırılmıştır. Bu tematik başlıklar altında yüz elli küsur Rusça kopya incelenmiş ve her birinin hangi Kazak diyalektinde geçtiği, diyalektlerdeki söyleyiş ile anlam farkları ve yer yer cümle içinde örnek kullanımı verilerek açıklaması yapılmıştır. Rusça kökenli sözcüklerin yanı sıra Rusça aracılığıyla Kazak diyalektlerine kopyalanan sözcüklere de yer verilmiştir. Kopyaların hangilerinin Rus kökenli olup olmadığına da yeri geldikçe değinilmiştir (Çalışmada geçen Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış Rusça kopyaların listesi için bk. EK 1). Daha sonra Niyazgaliyeva (2009) makalesinde Kazakçanın ağızları üzerine yapılan çalışmalar içinde kopya sözcüklere yer veren eserlerin ilgili kısımlarındaki bilgileri aktarmıştır. Makale, bibliyografik bir çalışma niteliğinde olup Kazakçanın güney, orta-kuzey, doğu ve batı ağızlarındaki Arapça, Farsça, Rusça, Moğolca, Çince ve Türk dillerinden kopyalar hakkında bilgiler derlenmiştir.

Kazak edebî dili üzerine yazılan kitapların içerisinde Rusça kopyalara kısaca değinen ya da bu kopyaları dönemsel sınıflara ayırarak örneklendiren bölümlere yer verilmiştir (Ahanov, 2010; Balakayev, 2008; Balakayev vd., 1968; Husainov, 1981; Kaliyev & Bolganbayev, 2006; Keleşbayev & Musabayev, 1975; Sarekenova, 2010; Sarıbayev, 1959; Sergaliev, Aygabılov & Külkenova, 2006; Sızdık, 2004). Balakayev vd., (1968) Kazak edebî dilini, I. 18-19. yüzyıllardaki edebî dil, II. 19. yüzyılın ilk yarısında Kazak edebî dili, III. 19. yüzyılın ikinci yarısında Kazak edebî dili, IV. A. Kunanbayev ve I. Altınсарın'ın temelini attığı yeni yazılı edebî dil, V. 20. yüzyıl başındaki edebî dil, VI.

1920-1930 yılları arasındaki edebî dil, VII. 1940 yılından sonraki edebî dil şeklinde dönemlere ayırmış ve ilgili dönemler altında Rusça, Arapça ve Farsça kopyalara değinmişlerdir.

İsayev (1973), eserinde yirmi kadar gazete⁴ ve dergiyi⁵ inceleyerek Sovyet Dönemi'nde Kazak edebî dilinin söz varlığı, dil bilgisi vb. kategorilerindeki gelişim ve değişiklikleri incelemiştir. Bu değişikliklerdeki Rusçanın etkisine de yer vermiştir. Kazakça sözcüklerdeki anlam genişlemelerinden ve Rusçanın buna etkisinden bahsetmiştir. Ekim Devrimi öncesinde Rusçadan çok fazla terim kopyalanmadığını daha çok devrim sonrasında kopyalandığını belirtmiştir. Süreli yayınlardaki Ekim Devrimi öncesi ve sonrası kopyalanan sözcüklerin kullanım sıklığı karşılaştırılarak Ekim Devrimi sonrası kopyalanan sözcüklerin kullanım sıklığının daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Rusça kopyalara eklenen biçim birimler ve Rusçadaki hangi biçim birimlerin karşılığı olarak kullanıldığına dair bilgiler aktarılmıştır ve bu biçim birimlerin süreli yayınlardaki kullanım sıklığı hakkında da bilgiler verilmiştir. Rusçaya Türk dillerinden kopyalanıp ardından tekrar Kazakçaya kopyalanan birtakım sözcüklere ve bu sözcüklerin etimolojisi hakkındaki görüşlere de yer vermiştir.

Husainov (1981), çalışmasında Türk halklarının dili üzerine önemli çalışmaları bulunan Radlov'un Kazakçayla doğrudan ilgili olan teorik görüşlerini ele almıştır. Radlov'un *Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy* "Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi" adlı eserinin temel alındığı üçüncü bölümde, Kazakçanın söz varlığı analiz edilmiş, Sovyet Dönemi'ndeki gelişim özellikleri belirlenerek, 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Radlov tarafından derlenen Kazakçanın sözlüksel materyalleri çağdaş Kazakçayla karşılaştırılmıştır. Bu bölüm içinde Rusça kopyalar da değerlendirilmiştir (ss. 138-151). Radlov'un sözlüğünde 19. yüzyılın ortalarında ve ikinci yarısında Kazaklar tarafından kullanılan Arapça, Farsça ve Rusça kopyaların 20. yüzyılın ortalarındaki benzer kopyalarla karşılaştırılmasının Kazakçanın diğer dillerle olan temaslarındaki değişim sürecini belgelemeye yardımcı olacağı vurgulanmıştır. Yazar, Radlov tarafından kaydedilen kopya sözcükleri, yapılan diğer çalışmalardan elde edilen materyallerle

⁴ *Dala Wälayatınñ Gazeti, Eñbekşi Kazak, Jetisuw, Kazakstan, Kazak Ädebiyeti, Kazakstan Muğalimi, Kazakstan Piyoneri, Leniñsil Jas, Sotsiyalistik Kazakstan, Sport, Türkistan Wälayatınñ Gazeti.*

⁵ *Aykap, Awıl Muğalimi, Bilim jäne Eñbek, Jaña Mektep, Kızıl Kazakstan, Muğalim, Mädeniyet jäne Turmis, Sana, Şolpan Jurnalı*

tamamlayarak kopya sözcüklerin Kazakçadaki yerini belirlemeye çalışmıştır. Radlov'un çalışmalarının Kazakçadaki kopyaların incelenmesindeki önemine dikkat çeken yazar, Radlov'un sözlüğünde Rusça kopyaların iki düzineyi geçmeyecek kadar az olduğunu belirtmiştir. Radlov'un 19. yüzyılın ikinci yarısında Kazakçadaki Rusça kopyalarla ilgili gözlemlerine (çok sayıda olmasa da) dayanarak, bu dönemde Kazak-Rus dil temaslarının yalnızca yüzeysel olduğu, yani Rusçanın etkisinin yalnızca Kazakça söz dağarcığının bazı kategorilerine yayıldığı; ancak Kazakçanın yapısını etkilemediği sonucuna varılmıştır. Çalışmada, Ekim Devrimi sonrası dönem üzerine yoğunlaşarak bu dönemde Kazakçanın söz varlığının zenginleşmesinin ilk olarak dilin kendi olanaklarının kullanımı (sözcük türetme, taklit yapılar, sözcüğün anlam alanının genişletilmesi vb.) ve ikinci olarak, büyük çoğunluğu Rusçadan veya Rusça aracılığıyla farklı dillerden çok sayıda sözcüğün Kazakçaya kopyalanması yoluyla gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Kaliyev ve Bolganbayev (2006), çalışmalarının *Kazak Leksikasında Kirme Sözcükler* "Kazakçanın Söz Varlığındaki Alıntı/Kopya Sözcükler" (ss. 135-148) başlığı altında Kazakçadaki Arapça, Farsça, Moğolca ve Rusça sözcük kopyaları hakkında bilgi vermiştir. Bu çalışmada Rusça kopyalar, (ss. 144-148) Ekim Devrimi'ne kadar ve Ekim Devrimi'nden sonra olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ekim Devrimi öncesi seksen kadar Rusça kopya; günlük hayat, idari yönetim, bilim, kültür, teknoloji, göç etmekle ilgili sözcükler başlıkları altında tematik olarak sıralanmıştır. Ekim Devrimi öncesinde kopyalanan sözcüklerin daha çok günlük hayat ve yönetimle ilgili sözcükler olduğu, devrim sonrasında ise pek çok terimin kelimesine çeviri yoluyla (*kal'ka*) Kazakçaya kopyalandığı belirtilmiştir. Ekim Devrimi öncesi ve sonrası kopyalanan sözcüklerin nitelikleri de değerlendirilmiş ve Ekim Devrimi'ne kadar kopyalanan Rusça sözcüklerin sözlü olarak Kazakçaya geçtiği için neredeyse tamamının Kazakçanın ses kurallarına uyarlandığı ifade edilmiştir. Hatta Rusça kopyaların sadece biçimsel olarak değil anlamsal olarak da değişerek anlamının genişlediği ve Rusça kopyalara çeşitli Kazakça ekler getirilerek yeni sözcükler türetildiği aktarılmıştır. Ekim Devrimi sonrası kopyalanan sözcükler ise daha çok yazılı olarak kopyalandığı için bunların biçim ve anlam bakımından değiştirilmediği ifade edilmiştir (Çalışmada geçen Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış Rusça kopyaların listesi için bk. EK 1).

Sarekenova (2010) çağdaş Kazakçanın söz varlığını ele aldığı kitabında, Kazakçaya başka dillerden geçen sözcüklere de kısa bir bölüm ayırmıştır (ss. 63-67). Pek çok dil bilimci gibi Rusça kopyaları Ekim Devrimi'ne kadar ve Ekim Devrimi'nden sonra olmak üzere iki ana döneme ayırmıştır. Ekim Devrimi'nden önce geçen sözcüklerin Arapça, Farsça ve Moğolcadan kopyalanan sözcüklerde olduğu gibi Kazakçanın ses bilgisi kurallarına uyarlanarak kopyalandığı ve söz varlığı içinde benimsendiği belirtilmiştir. Ekim Devrimi sonrası kopyalanan Rusça sözcüklerin ise değiştirilmeden olduğu gibi alındığı ifade edilerek bilim, teknik, kültür, eğitim, askerlik, spor, ekonomi, gıda, giyim kuşam vb. alt başlıklar altında örneklendirilmiştir.

Rusça genel kopyaları farklı dönemsel sınıflara ayırarak Kazakçadaki Rusça kopyaları tematik olarak sıralayan (Jankowski, 2012; Suleymenova, 1965a) makaleler de kaleme alınmıştır. Jankowski (2012), makalesinde Kazakça üzerindeki Rusçanın etkisinin ne kadar derin olduğunu göstermek için uluslararası boyut, kentsel alanlarda yaşam, sosyal ilişkiler, akrabalık ilişkileri, giyim ve kişisel eşyalar gibi hayatın en tipik alanlarındaki durumu ele almıştır. Kazakça ve Rusçanın alışveriş, ticari hizmetler, iş ve iş ilişkileri, yüksek teknolojiye erişim, reklam, kamu hizmetlerinde ve medyadaki konumu gibi insanların günlük faaliyetlerinde nasıl işlediğini göstermeye çalışmıştır. Bu alanlarda Kazakların kullandıkları Rusça kopyalar örneklendirilmiştir.

Kazak edebiyatının önemli yazar ve şairlerinin dilini inceleyen çalışmalarda da Rusça kopyalara bir bölüm ayrılmıştır. Janpeyisov (1976), M. Avezov'un *Abay Joli* "Abay Yolu" adlı hacimli eserinin dilinde Kazakçanın ses bilgisine uyarlanan ve uyarlanmayan Rusça kopyalar üzerinde dururken; A. Kunanbayev'in eserlerinin dilindeki Rusça kopyalara yer veren çalışmalar da yapılmıştır (Kurmanbayulı & Ädilov, 2020; Sızdıkova, 1968; Suleymenova, 1964). Suleymenova (1964), makalesinde Kunanbayev'in eserlerinde karşılaşılan Rusça kopyaları: I. Kazakçaya eskiden kopyalanarak Kazakçanın söz varlığına yerleşmiş Rusça kopyalar, II. Abay döneminde Kazakçaya kopyalanmaya başlayan Rusça sözcükler, III. İlk kez Kunanbayev'in eserlerinde karşılaşılan Rusça kopyalar olmak üzere üç ana gruba ayırarak örneklendirmiştir.

Yazar ve şairlerin yanı sıra dönemin önemli basın yayın organları olan gazetelerin dilinde de Rusça kopyalar çalışmalara konu olmuştur. Äbilkasımov (1971, ss. 70-73),

ilk Kazak gazeteleri olan *Türkistan Wälayatınıñ Gazeti* “Türkistan Eyaletinin Gazetesi” (1870-1882) ve *Dala Wälayatınıñ Gazeti* “Bozkır Eyaletinin Gazetesi”nde (1888-1902) yer alan Rusça kopyalara söz varlığı bölümünde kısaca değinmiştir. Minataykızı (2002, ss. 105-109), *Türkistan Wälayatınıñ Gazeti* “Türkistan Eyaletinin Gazetesi”nin; Asılıbekkızı (2009: 42-49) ise *Enbekşi Kazak Gazeti* “Emekçi Kazak Gazetesi”nin 1924-1932 yılları aralığındaki sayıların dil özelliklerini inceledikleri tez çalışmalarında Rusça kopyalardan kısaca bahsetmişlerdir.

Kazakçanın bölgesel varyantları ve edebî dilindeki Rusça *genel kopyaları* ele alan çalışmalardan başka bu genel kopyaların ses değişimleri üzerinde de durulmuştur. Suleymenova (1965b) makalesinde, Rusçadan Kazakçaya kopyalanan sözcüklerde meydana gelen ses olayları, ünlü ve ünsüz değişimleri ve bu değişimleri etkileyen faktörleri örneklendirerek (iki yüz elli küsur örnek) kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir (Çalışmada geçen Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış Rusça kopyaların listesi için bk. EK 1). Atmaca (2012), makalesinde Kazakçanın ses kurallarına uyarlanarak kopyalanan Rusça sözcüklerde ne gibi ses değişimleri ve ses olayları olduğu incelenmiştir. Kazakçaya herhangi bir ses değişikliğine uğramadan kopyalanan Rusça sözcükler ise liste olarak verilmiştir. Yazar çalışmasında, Kaliyev ve Bolganbayev’in yukarıda bahsedilen çalışmasındaki Rusça kopya örneklerinden yararlanmışır. Adilov (2018) ise Kazakçadaki Arapça, Farsça ve Rusça kopyalardaki ünsüz değişimlerini ele aldığı makalesinde, Kazakça için karakteristik olan ET /y-/ >Kzk. /j/, ET /ş/ >Kzk. /s/, ET /ç/ >Kzk. /ş/ gibi ünsüz değişimlerinin kopya sözcüklere ne derece uygulandığını değerlendirmiştir. Bu değişimlerin çağdaş Kazakçadaki kopyalarda ihmal edildiğini; fakat eskiden kopyalanan sözcüklerde bu ünsüz değişimlerinin görüldüğünü belirtmiştir.

Lars Johanson’un sınıflandırmasına göre *seçilmiş kopyalar* olarak değerlendirilebilecek kavram ve gramer çevirilerini ya da Kazakçadaki söz dizimi düzeyinde Rusça etkisini ele alan çalışmalar da yapılmıştır. Nurhanov (1963) makalesinde, Rusçanın etkisiyle Kazakçanın isteminde meydana gelen değişimlerden ve Kazakçaya birebir tercüme edilen öbeklerden bahsetmiştir. Üstünova (2001) makalesinde Rusçanın Kazakça üzerindeki etkisini; tamlamaların kuruluşu, kişi adları gibi örnekler üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Özkan ve Musa (2004), çağdaş Türk dillerinin söz diziminde yabancı dillerin (Arapça, Farsça, Rusça, Fransızca, İngilizce vb.) etkisiyle ortaya çıkan

değişiklikleri ele aldığı makalesinde Kazakçadaki Rusçanın etkisinin görüldüğü örneklerle de yer vermiştir. Karaca (2010) makalesinde, Kazakçadaki öyküntü yapıları söz öbeği ve söz dizimi düzeyinde değerlendirmiştir. Özeren (2013) çağdaş Türk dilleri üzerine hazırladığı tez çalışmasında, Buran (2011) ise makalesinde Kazakçadaki kavram ve gramer çevirilerinden bahsetmişlerdir.

Kazakça ve Rusça çalışmalarda, genel kopyaların yanı sıra *kal'ka* yöntemiyle de farklı dillerin etkileşiminin gerçekleştiği belirtilmiştir. Johanson'un sınıflandırmasına göre seçilmiş kopya örnekleri içinde değerlendirebileceğimiz *kal'ka* örnekleri birebir çeviri yöntemiyle yapıların taklit edilmesidir. Bu *kal'ka* örneklerine müstakil çalışmalarda ya da kitap bölümlerinde değinilmektedir (Sarekenova, 2010; Smagulova & Aytjanova, 2005); fakat bu çalışmalarda verilen örneklerin içinde seçilmiş kopya olarak değerlendiremeyeceğimiz çeviri karşılıkları da bulunmaktadır. Sarekenova (2010), Rusça kopyaların doğrudan (genel kopya) ya da *kal'ka* yoluyla kopyalandığını belirterek, birebir çeviri yoluyla kopyalanan taklit yapıları tam, yarım ve semantik olarak üçe ayırarak örneklendirmiştir.

Bunların dışında doğrudan Kazakçadaki Rusça kopyalarla ilgili sözlük çalışmaları da yapılmıştır. Bu sözlüklerden *Kirme Sözder Sözdigi*'nde "Kopya Sözcükler Sözlüğü" (KSS, 2018) Kazakçaya Rusça üzerinden kopyalanan başka dillere ait sözcükler de Rusça kopya olarak göstermiştir. A. Baytursınulu Atındağı Til Bilimi İnstitutı "A. Baytursunoğlu Dil Bilimi Enstitüsü" tarafından yayınlanan sözlükte 9017 Rusça kopyaya yer verilmiş, kopyaların açıklaması yapılmamış sadece listelenmiştir. Kurmanbayulı (2019) editörlüğünde hazırlanan *Kazak Tiliniñ Kirme Sözder Sözdigi*'nde "Kazakçanın Kopya Sözcükler Sözlüğü" dokuz bine yakın kopya sözcüğe açıklamalarıyla birlikte yer verilmiştir. Sözlükte Kazakçayla doğrudan teması olmayıp Rusça aracılığıyla geçen sözcükler özgün dillerinde gösterilmiştir. Böylece Latince, Grekçe, İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Almanca, İtalyanca, Portekizce, Rusça, Arapça, Farsça, Çince, Moğolca vb. pek çok dilden kopyalar tespit edilmiştir. Iskakov vd., (1966) tarafından kaleme alınan etimolojik sözlükte ise sadece atasözü ve deyim gibi kalıplaşmış ifadelerde geçen 337 sözcüğün etimolojisi incelenmiş ve Rusça kopyalara da az miktarda yer vermiştir. Saparhan (2004) ise Rusça aslına uygun olarak değiştirilmeden kopyalanan sözcüklerin Kazakçanın ses sistemini tahrip ettiğini ve bunların Kazakçanın ses bilgisi kurallarına uyarlanarak söylenmesi gerektiğini

vurgulamıştır. Bu amaçla çağdaş Kazakçada geniş yer kaplayan Rusça kopyaları Kazakçanın ses bilgisi kuralları çerçevesinde yeniden düzenleyerek Rusça kopyaların söyleyiş sözlüğünü oluşturmuştur.

Kazakçaya yabancı dillerden giren kopya sözcükler çalışmalarda farklı sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Genellikle Kazakçadaki Rusça kopyalar sınıflandırılırken Ekim Devrimi ölçüt olarak alınmış ve Rusça kopyalar Ekim Devrimi öncesi ve sonrası şeklinde iki döneme ayrılmıştır (Doskarayev, 1955; Kaliyev & Bolganbayev, 2006; Koç, 2013; Niyazgaliyeva, 1993; Sarıbayev, 1959). Musabayev (1959, s. 47) ise Rusça kopyaları dört döneme ayırarak örneklendirilmiştir:

I. 17. yüzyılın başlangıcına kadar

II. 17. yüzyılın başından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar

III. 19. yüzyılın ikinci yarısından Ekim Devrimi'ne kadar

IV. Ekim sonrası dönem

Bu sınıflandırmada Ekim Devrimi'ne kadar olan dönem Kazakların siyasi olarak Rusya'nın egemenliğine girme aşamaları dikkate alınarak ara dönemlere ayrılmıştır. Sınıflandırmaların genellikle Rusça kopyaların niteliğiyle doğrudan ilgisi olmayan niceliksel ve politik ölçütler baz alınarak yapıldığı görülmektedir. Suleymenova (1965a: 71) ise sınıflandırmasında dilin yapısını etkileyen gelişmeleri ölçüt olarak üç döneme ayırmıştır:

I. 17. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar

II. 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına (1935- 1940) kadar

III. 1935-1940 sonrası

Suleymenova bu sınıflandırmasında ilk dönemi sözlü kopyalama dönemi olarak nitelendirir ve ilk gazetelerin yayınlanmasına kadarki dönemi yansıtır. Gazetelerin yayınlanmaya başlamasıyla sözlü kopyalamanın yerini yazılı kopyalama almaya başlamıştır. İkinci dönemde ise 1935'te Rusça kopyaların özgün biçimlerinin korunması ilkesinin ilan edilmesi ve 1940'ta Kiril alfabesine geçilmesi ölçüt alınmıştır. Bu olayların neticesinde Kazakçada olmayan birtakım sesler yavaş yavaş kullanılmaya

başlamıştır. Görüldüğü üzere Suleymenova Rusça kopyaların niteliksel yani ses bilgisel ve dil bilgisel özelliklerini etkileyen olaylardan hareketle sınıflandırmasını yapmıştır.

Rusça kopyaların genellikle Ekim Devrimi öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmasının sebebi Ekim Devrimi'ne kadar olan kopyaların sözlü olarak ve Kazakçanın ses bilgisel özelliklerine uydurularak yapıldığı, devrim sonrasındaki kopyaların ise herhangi bir ses bilgisel değişikliğe uğramadan Rusça özgün biçimleriyle kopyalandığı ve Ekim Devrimi sonrası Rusça kopyaların sayıca fazla olması şeklinde gerekçelendirilmektedir. Ancak Rusça kopyaların özgün biçimiyle kopyalanmasında Kazak toplumunda iki dilliliğin yaygınlaşmasının ve Rusçanın pek çok iletişim alanında yaygın duruma gelmesinin yanı sıra Suleymenova'nın belirttiği 1935 yılında ilan edilen ilkenin de etkisi vardır ve bundan sonra, daha önce ses bilgisel uyuma göre değiştirilen *äpteket* “avukat”, *kämpit* “şeker” gibi Rusça kopyalar *advokat* “avukat”, *konfeta* “şeker” şeklinde aslına uygun kullanılmaya başlanmıştır.

Özellikle Sovyetler Birliği döneminde Rusça kopyalar, Kazakçanın söz varlığının zenginleşmesi ve gelişmesi olarak görülmüştür (Husainov, 1981; İsayev, 1973; Omarbekov, 1965; Sarıbayev, 1959). Hatta Sarıbayev (1959, s. 238), 1920 ve 1930'lu yıllarda Rusça kopyaları Kazakçadan çıkarma görüşünde olan dil bilimcileri, Rusçanın Kazakça üzerindeki etkisini önlemeye çalıştıkları, bu etkinin ilericiliğini anlamadıkları ve milliyetçi saflığı destekledikleri yönünde eleştirmiştir. Kenesbayev (1965) ise Rusçanın yüceliğini vurgulayıp Rusça kopyaların Kazakçanın ses bilgisi kurallarına uyarlanmasını Rusça özgün biçimlerin bozulması olarak değerlendirmiştir. Ancak bağımsızlık sonrası yapılan çalışmalarda Rusça kopyaların Kazakçanın ses bilgisel kurallarına uyarlanmasının önemine değinen dil bilimciler de vardır. Kazakçadaki Rusça kopyaların söyleyiş sözlüğünü hazırlayan Saparhan (2004) bunlara örnek olarak gösterilebilir.

TEZİN VERİ TABANI

Kazakçada pek çok Rusça genel kopya vardır. Kazakça Rusça dil ilişkilerinin ilk dönemlerinde Rusça kopyalar Kazakçanın ses yapısına uyarlanırken, günümüzde Rusça kopyalar genellikle herhangi bir ses bilgisel değişikliğe uğramadan Rusçadaki özgün biçimleriyle günlük hayatta kullanılmaktadır. Çalışmamızın *Genel Kopyalar* başlığı

altında Kazakçanın ses yapısına uyarlanan eski Rusça kopyalara yer verilmiştir. Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış kopyaların büyük çoğunluğu bugün Kazakçada kullanılmayıp Rusça özgün biçimleri tercih edildiğinden bu başlıkta ele alınan Rusça genel kopyalar için yapılan çalışmalarda tespit edilen örnekler kullanılmıştır. Böylece Kazakçanın diyalektlerindeki Rusça kopyaları inceleyen Niyazgaliyeva'nın (1993) tezi, Kaliyev ve Bolganbayev'in (2006) Kazakçanın söz varlığını inceledikleri çalışmanın ilgili bölümü ve Suleymenova'nın (1965b) Kazakçadaki Rusça kopyaların ses bilgisel özelliklerini değerlendirdiği makalesindeki örneklerden yararlanılmıştır. Bu çalışmalar, Rusça kopyalar diğer çalışmalara göre sayıca fazla olduğu için tercih edilmiştir. Ayrıca bu çalışmalarda geçen Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış 420 kadar Rusça genel kopya EK 1'de listelenmiş ve kopyaların hangi çalışma(lar)da geçtiği parantez içinde belirtilmiştir.

Kazakçadaki seçilmiş ve karışık kopya örnekleri, Kazakistan'da bulunduğumuz bir yıla yakın süre zarfında tarafımızca tespit edilmiş ve günlük hayatta saptanan bu seçilmiş ve karışık kopyalar; Kazakça-Rusça konuşma kılavuzlarında, açıklamalı Kazakça ve Rusça sözlüklerde verilen örnek cümlelerle desteklenerek örneğin alındığı kaynak belirtilmiştir. Yanında kaynakça bulunmayan örnekler doğruluğu ana dili konuşurlarınca kontrol edilmiş örneklerdir.

N: Niyazgaliyeva, A. Ä. (1993). *Қазақ Сөйленістеріндегі Орыс Тілінен Енген Сөздер*. (Kandidattık Däreje). A. Baytursınılı Atındağı Til Bilimi İnstitutı, Almatı. (Bk. EK 1)

K-B: Kaliyev, G. & Bolganbayev E. (2006). *Қазіргі Қазақ Тілінің Лексикологиясы мен Фразеологиясы*. Almatı: Sözdik-Slovar' Baspası. (Bk. EK 1)

S: Suleymenova, B. A. (1965b). O Fonetiçeskom Osvoyenii Leksiki, Zaimstvovannoy iz Russkogo Yazıka. S. K. Kenesbayev (Ed.), *Progressivnoye Vliyaniye Russkogo Yazıka na Kazahskiy* (s. 60-95). Alma-Ata: İzdatel'stvo NAUKA. (Bk. EK 1)

KK-1: Sayrambayev, T., Smagulova, G. & Kadaşeva, K. (1992). *Tılaşar Orısşa-Қазақша*. Almatı: Ana Tili.

KK-2: Osmanova, A. Ä. & İbatov, Ä. M. (1994). *Қазақша-Түрікше-Орысша Тілаşар*. Almatı: Ana Tili.

KK-3: Abdvahitova, G. N., Ahmetaliyeva, G. U. & Begimova, G. Ä. (2002). *Қазақша-Орысша-Түрікше Тілашар*. Алматы: Қазақ Университеті.

KK-4: Nurşaihova, J. & Musayeva, G. (2002). *Наçало...Бастав: Інтенсивний Курс Разговорного Казахского Yazıka Dlya İnostrantsev i Russkogovoryaşçih*. Алматы: Қазақ Университеті.

KK-5: Jołşayeva, M. S. & Kapalbekov, B. S. (2003). *Russko-Kazahskiy Razgovornik Dlya Nauçnih Sotrudnikov*. Алматы: Sözdik-Slovar'.

KK-6: Kamiyeva, G. K., Jumagulova, Ö. A. & Turımtayeva, L. K. (2012). *Қарапайım Tildeskiş Қалталı Тілашар*. Көкşетав.

KÄTS: Iskakov, A. & Väli, N. (2011) *Қазақ Ädebiy Tiliniñ Sözdigi On Bes Tomdık*. Til Bilimi İstitutı: Алматы.

KONU, AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM

Kazakçadaki Rusça kopyalarla ilgili yapılan çalışmaları değerlendirdiğimizde genellikle Kazakçanın söz varlığındaki Rusça sözcüklerin incelendiği görölmektedir. Bu Rusça kopyalar Kazak edebî dili üzerine yapılan çalışmaların söz varlığı bölümlerinde ele alınmıştır. Bu çalışmalarda Rusça kopyalar detaylandırılmadan, türleri ve özellikleri açıklanmadan kısaca örneklendirilmiştir. Bunların belli bir teorik çerçeve dâhilinde yapılan kapsamlı çalışmalar olmadığını görmekteyiz.

Bu çalışmayla Kazakça ve Rusça arasındaki dil ilişkisi teorik çerçeve içerisinde kapsamlı bir şekilde ele alınarak mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Bu bağlamda Kazakçadaki Rusça kopyalar Johanson'un kod kopyalama teorisi esas alınarak incelenmiştir. Rusça kopyaların türleri ve özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Kazakçadaki Rusça genel, seçilmiş ve karışık kopyalar tespit edilerek Rusçanın Kazakçaya olan etkisinin boyutu, Kazakçadaki değişimi teşvik edici ya da engelleyici unsurların neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada kökenlerine bakılmaksızın Rusça üzerinden alınan sözcük kopyaları da Rusça kopyalar olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma, Kazakçadaki Rusça kopyalar üzerine yapılmış çalışmaların değerlendirildiği, tezin veri tabanı, konu, amaç, kapsam ve yönteminin belirtildiği *Giriş* bölümü ile üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kazakça Rusça ilişkilerinde tarihsel durum, demografik yapı, eğitim, dille ilgili yasal düzenlemeler vb. dil dışı etkenler hakkında bilgi verilerek iki dil arasındaki etkileşimi değerlendirmede zemin oluşturulmuştur. Bu bölümde, dil dışı unsurlardan olan konuşurların dil tutumu ve hakimiyetleriyle ilgili veriler elde etmek için çevrim içi anket uygulanmış ve 617 katılımcıdan toplanan veriler değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde tezin teorik çerçevesini oluşturan Lars Johanson'un kod kopyalama teorisine kısaca değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise bu teori temelinde:

- Yapı bakımından farklı dil ailesine mensup olan Rusçanın Kazakça üzerindeki dil bilimsel tesirinin boyutları ve derinliği nedir?
- Uzun yıllar Ruslarla bir arada yaşayan Kazak toplumunun dilindeki ilişkiye bağlı değişimler nelerdir?
- Kazakça bir Slav dili olan Rusçayla dil ilişkisinde kendisinde bulunmayan yapılar (dil bilgisel cinsiyet, uyum çekimi vb.) karşısında nasıl bir tavır sergilemiştir?
- Kazakçanın dil yapısı Rusçadan yapılan kopyalamalarda nelere ne derece müsaade etmiştir?
- Kazakçadaki değişimi teşvik edici ya da engelleyici unsurlar nelerdir?

sorularının cevabı aranarak Kazakça ve Rusça dil ilişkilerindeki yapısal etkenler incelenmiş ve Kazakçadaki Rusça kopyalar sınıflandırılmıştır.

Bu bölümde *Genel Kopyalar* alt başlığında, Kazakça Rusça dil ilişkilerinin başlangıç dönemlerinde, hem konuşurların Rusça bilgi seviyesinin azlığı hem de sözcüklerin yazılı değil sözlü olarak kopyalanmasından dolayı Kazakçanın ses bilgisi kurallarına göre kopyalanan Rusça bağımsız biçim birimlerde ne tür ses değişimlerinin ve ses olaylarının görüldüğü incelenmiştir. Rusça sözcüklerin Kazakçaya sözlü olarak yani işitsel yolla kopyalanmasından dolayı Rusça telaffuzları da köşeli parantez içinde

verilmiştir. Kullanılan örneklerin hepsinin telaffuzları verilmemiş, Rusça imladan farklılaşan ve Kazakçaya kopyalanma sürecinde ses değişimini açıklamaya katkı sağlayacak örneklerin telaffuzları verilmiştir. Bu başlık altında, Kazakçada hangi sözcük türüne ait Rusça kopyalarla karşılaşıldığına değinilmiş ve bağımlı biçim birim kopyaları da örneklendirilmiştir.

Seçilmiş Kopyalar alt başlığında, pek çok Rusça sözcüğün değiştirilmeden kopyalanmasıyla Kazakçanın hece yapısı, ünsüz kümeleri, ses dizilişi vb. ses dizimsel yapısında ve aksan kalıbında ortaya çıkan etkilenmeler, birebir çeviri yoluyla kopyalanan taklit yapılarla Kazakçanın birleşme özelliklerinde karşılaşılan etkilenmeler, Rusça kopyalardaki anlam özelliklerinin Kazakça birimleri üzerine kodlanmasından kaynaklı anlam bilimsel etkilenmeler, Kazakçada var olan yapıların Rusçanın etkisiyle kullanım sıklığını arttırdığı ya da azalttığı durumlar tespit edilmiştir.

Karışık Kopyalar başlığı altında, içinde seçilmiş kopya bulunduran genel kopyalar örneklendirilmiştir.

Böylece bu çalışmayla Kazakça Rusça dil ilişkilerindeki hem dil dışı hem de dilin yapısından kaynaklanan etkenler irdelenmeye çalışılmıştır.

1. BÖLÜM: KAZAKÇA RUSÇA İLİŞKİLERİNDE DİL DIŞI ETKENLER

Dil ilişkilerinde yapısal etkenlerin yanı sıra dil dışı etkenlerin de önemli bir işlevi vardır. Kültürel aktarım aracı olan dil, toplumun tarihi ve sosyo-kültürel hayatıyla yakından ilgilidir. Bir toplumun dilinin gelişimi ve ulusal dil hâline gelme süreci; toplumun tarihsel, ekonomik ve sosyo-kültürel koşulları tarafından belirlenir. Bu nedenle dili ve diller arasındaki etkileşimi; toplum tarihiyle, döneme özgü tüm sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkiler bütünüyle ayrılmaz bir bağlantı içinde incelemek gerekir. Bu bağlamda Kazakça ve Rusça dil ilişkilerinin seyrini etkileyen ve kırılma noktalarını oluşturan dil dışı faktörleri açıklamak, iki dil arasındaki etkileşimi yorumlamada zemin oluşturacaktır.

1.1. COĞRAFYA

Kazaklar bugün Hazar denizinden Altay Dağlarına kadar çok geniş bir coğrafyaya (2.724.900 km²) yayılan Kazakistan Cumhuriyeti'nden başka Çin, Moğolistan, Rusya, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, İran ve Türkiye'de yaşamaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin; kuzeyinde en uzun kara sınırını paylaştığı Rusya (6846 km), güneyinde Türkmenistan (379 km), Özbekistan (2203 km) ve Kırgızistan (1051 km), doğusunda ise Çin Halk Cumhuriyeti'yle (1533 km) sınırı bulunmaktadır. Ayrıca Aral Gölü ile Hazar Denizi'ne de sınırı vardır.

1.2. TARİHSEL DURUM

Kazakların, Kazak adı altında siyasi bir yapı olarak tarih sahnesine çıkmaları 15. yüzyılın ortalarında Kazak Hanlığının kuruluşuyla gerçekleşmiştir. Kazak Hanlığı, Urus Han (Tokay Timur neslinden) soyundan Kerey ve Canibek'in bazı boy ve uruglarla tabi oldukları Doğu Deşt-i Kıpçak hâkimi Şeybani Ebulhayr Han'dan 15. yüzyılın ikinci yarısında ayrılarak Doğu Çağatay (Moğolistan Hanlığı) hanlarından Esen Buğa'nın himayesinde Yedisu bölgesinin batısındaki Çu ve Kozıbaşı'ya yerleşmesiyle kurulmuştur. 16. yüzyılın ikinci yarısında güneydoğuda Doğu Çağatay Hanlığının,

batıda ise Nogay Hanlığının dağılmasıyla Doğu Deşt-i Kıpçak bozkırlarının hakimiyeti Kazakların eline geçmeye başlamıştır. Doğu Deşt-i Kıpçak'ta yaşayan boy ve uruglardan oluşan, etnik ve kültürel açıdan Türk unsurların hâkim olduğu ve Cengiz soyundan gelen hanların yönettiği Kazaklar; Ulu (Akarıs), Orta (Janarıs) ve Küçük (Bekarıs) olmak üzere üç cüzden⁶ meydana gelmiştir (Yorulmaz, 2013, ss. 11, 12).

Rusya (Moskova Knezliği), Altın Orda Devletinin Emir Timur tarafından yıkılmasıyla önündeki önemli bir güç bariyerinden sıyrılmış ve büyük bir hızla Türk hanlıklarını egemenliği altına almaya başlamıştır. Böylece Rusya'nın 16. yüzyılda Kazan (1552) ile Astrahan Hanlıklarını ortadan kaldırması, Volga bölgesi ve ardından Batı Sibirya'yı ilhak etmesiyle sınırları Kazakistan'a kadar ulaşmıştır. 1620 yılında Ruslar tarafından Kazak topraklarında ilk şehirler kurulmuş, 17. yüzyılın sonunda ise sayıları önemli ölçüde artmıştır (Suleymenova, 1965a, ss. 66, 67).

1730 yılında Küçük Cüz Hanı Ebulhayr Han, Rusya'dan himaye talep etmiş ve 1731 yılında Küçük Cüz büyük ölçüde Rus egemenliği altına girmiştir. Ebulhayr Han'ın başta Cungarlar olmak üzere dış düşmanlardan korunma gerekçesiyle Rusya'dan himaye talep etmesinin altında yatan asıl sebep ise cüzleri yöneten hanlar ile Cengiz soyundan gelen bazı sultanlar arasındaki güç mücadeleleri yani *ulu han* olabilme yarışından doğan iç çekişmelerdir. Ebulhayr Han'ın bu teşebbüsü, istilacı komşularından ziyade içteki rakiplerine karşı Rusya'dan elde etmeyi düşündüğü destekle üstünlük kurma ve böylece ulu hanlığa ulaşmaya yönelik bir girişimdir. Böylece iç çekişmeler ve bütün cüzlerin hanı olma isteği Kazakların Ruslarla yakınlaşmasına neden olmuştur. Rusya'dan alacağı destekle güç kazanarak ayrıcalıklı bir konuma geleceğini düşünen diğer cüz hanlarının da Ebulhayr Han'la aynı şekilde Rus egemenliğini kabul etmesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında tüm Kazak topraklarının Çarlık orduları tarafından işgaliyle sonuçlanmış ve yöneten-yönetilen ilişkisi başlamıştır (Yorulmaz, 2013, ss. 283-287). İdari reformlarla Hanlık sistemi feshedilerek yeni idari birimler oluşturulmuş (10-12 köyün birleşmesiyle *oblis* <Rus. *oblast'* "vilayet"; 15-20 *oblis*ın birleşmesiyle *okrug* <Rus. "bölge") ve Kazak toprakları Rusya'nın bir parçası hâline getirilmiştir (Engin vd., 1976, s. 68). Bu gelişmeler doğrultusunda yönetimle ilgili terimlerin de bu dönemde Kazakçaya

⁶ Kazaklar, kendilerinin Alaş (ya da Alaç) adlı bir atanın soyundan geldiklerine inanır. Üç büyük Kazak cüzünün bu atanın üç oğlundan meydana geldiği kabul edilmektedir (bk. Demir, 1998, s. 134; Gömeç, 2003, s. 71).

kopyalanmaya başladığı söylenebilir. Akabinde Rus Çarı I. Nikola'nın 22 Haziran 1854'te bir ferman çıkararak bütün Kazak topraklarının Rusya hâkimiyeti altına geçtiğini ve Kazakların Rus kanunlarına tabi olduklarını ilân etmesiyle Ruslar, Kazak bozkırlarına hızlı bir şekilde yerleşmeye başlamışlardır (Saray, 2022, s. 125).

Kazakların Çarlık Rusya'ya resmen tabi olması, Kazak halkının kaderi için büyük önem arz etmiştir. Bu durum Kazak köylerinde üretici güçlerin gelişmesine ve sosyal ilişkilerde değişikliklere neden olmuştur. Kazak toprakları Rusya pazarının yörüngesine dâhil edilmiş ve tarım ürünleri karşılığında Ruslardan demir, tekstil ve çeşitli ev eşyaları alınmıştır. Böylece gelişmiş bir ekonomi ve kültürün Kazak bozkırlarına nüfuz etmesi için tüm ön koşullar yaratılmıştır (Suleymenova, 1965a, ss. 66, 67).

1.3. DEMOGRAFİK YAPI

Kazakların nüfusuyla ilgili bilgiler 15. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte günümüzdeki anlamda ilk nüfus sayımı Çarlık Rusya tarafından 1897 yılında yapılmıştır (Şimşir, 2008, s. 212). Bu ilk nüfus sayımında Rus nüfusun Kazak nüfusuna oranı Tablo 1'de (Şimşir, 2008, s. 222) gösterildiği üzere %11 civarındayken; 1950'lerin sonuna gelindiğinde bu oranın %43'lere kadar yükseldiği görülmektedir. Altmış küsur yıl içinde Rus nüfusundaki bu artış, Çarlık Rusya döneminde başlayan ve özellikle Sovyet Rusya döneminde artan Kazak topraklarına Rus göçmenlerin (mujik) yerleştirilmesinin sonucudur.

Milliyet	1897	1926	1939	1959	1970	1979	1989	1999
	%	%	%	%	%	%	%	%
Kazak	81,8	58,5	37,8	30	33	36	39,7	53,4
Rus	11	20,6	40	43	42	41	37,8	29,95

Tablo 1: Kazak Nüfusunun Rus Nüfusuna Oranı

Çarlık Rusya Döneminden itibaren Rus köylülerinin Kazak bozkırlarına yerleştirilmesiyle birlikte, kalelerin etrafında Rus yerleşimleri kurulmuştur. Ayrıca Kazak toprakları diğer milletlerin ve çeşitli Türk boylarının sürgün yeri hâline getirilmiştir. Sürgünler hem sürülen halklar hem de sürgün yeri olan bölgeler için ciddi

demografik sonuçlar doğurmuş ve yerel demografi üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Kazak topraklarına yapılan bu zorunlu göç ve sürgünler Rusya'nın bu bölgede nüfus olarak varlığını pekiştirmesine, etnik yapının değiştirilerek kozmopolit (çok uluslu) bir yapının oluşmasına neden olmuştur.

Kazak topraklarına yapılan Rus göçü Orta Asya'ya uzanan demiryolu hatlarının tamamlanmasıyla ciddi anlamda artmıştır. Bu demiryollarının yapılmasıyla Çarlık Rusya'nın hemen hemen elli yılda Kazak topraklarına yerleştirdiği göçmen sayısına Bolşevikler üç dört yılda ulaşmıştır. Bu göçmenler vasıtasıyla Rusya, yerli halkı siyasi açıdan kontrol etmeyi de sağlayabilmiştir (Kayaoğlu, 2005, s. 106). Bilindiği üzere Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan yeraltı-yer üstü zenginliklerine ulaşma ve üretilen malların hızlı bir şekilde sevk edilmesi gerekliliği ulaşımın önemini arttırmıştır. Böylece 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra tüm dünyada demiryolları büyük oranda yayılmaya başlamıştır. Rusya'dan Orta Asya'ya ulaşan demiryolu hatları ve bu hatlar boyunca Orta Asya'ya yerleştirilen başta Ruslar olmak üzere binlerce göçmen Kazakistan'ın demografik yapısının değişimini ve dolayısıyla da dillerin etkileşimi tetiklemiştir. Kayaoğlu'nun (2005, ss. 104, 105) ifade ettiği üzere 16 Temmuz 1900 tarihinde tamamlanan Orenburg-Taşkent Demiryolu hattı üzerinden Rus göçmenler sevk edilmek suretiyle Türkistan'da çoğunluk hâline gelme amacı güdülmüştür. Başta Kazak ve Başkurt sahralarına daha sonra Türkistan'a yüz binlerce Rus göçmeni gönderilmiştir.

Kazak nüfusunun Rus nüfusu karşısında bu denli azalmasında savaşlar, kıtlık ve bu olumsuz durumlar karşısında Kazak nüfusun başka ülkelere göç etmesi de büyük rol oynamıştır. 20. yüzyıl başlarında Ekim Devrimi ve iç savaş (1916-1922) yıllarındaki ekonomik kriz ve kıtlıktan dolayı Kazak halkının %19'u yani 950 bin kişi vefat etmiştir. Bunun dışında Çin, Moğolistan, Afganistan, İran ve Türkiye gibi ülkelere 400 bin kişi göç etmiştir. 1931-1932 yıllarındaki kıtlık sebebiyle 2 milyon 300 bin kişi yaşamını yitirmiş, 400 bin kişi ise hayatını kurtarmak için başka yerlere göç etmiştir. Yine II. Dünya Savaşı'nda (1939-1945) 600 bin kadar Kazak hayatını kaybetmiştir (Ahmetov, 2001, ss. 186, 187). Bütün bunlar Kazakların ciddi demografik kayıplar vermesine neden olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kazakistan'daki Rus nüfusu azalmıştır. 1991 yılında Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Rusların Kazakistan'dan ayrılmaları Kazak

nüfus oranında bir artışa sebep olmuştur. Günümüzde Kazakistan'ın nüfusu, 1 Temmuz 2024'te yayınlanan ulusal istatistik verilerine göre 20.159.707 kişidir⁷. Çok uluslu bir ülke olan Kazakistan'da 22 Nisan 2024 verilerine göre toplam nüfusunun %71'ini Kazaklar, %14,9'unu Ruslar, geri kalan %14,1'ini ise diğer etnik gruplar (%3,3 Özbekler, %1,9 Ukraynalılar, 1,5 Uygurlar, %1,1 Almanlar, %1,1 Tatarlar, %0,8 Azerbaycanlılar vb.) oluşturmaktadır.⁸

1.4. KENTLEŞME

Tüm Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde Rusların oranı kent merkezlerinde kırsal alanlardan daha yüksek olmuştur. Rus varlığı en fazla Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeydi ve tüm kırsal bölgeler arasında Rus varlığı %20'yle oransal olarak en fazla Kazak Cumhuriyeti'nde bulunmaktaydı (Grenoble, 2003, s. 202). Kırsal alanlarda kent merkezlerine göre dilin korunma oranı daha yüksektir; ancak Kazakların yaşadığı kırsal kesimlerde dahi Rus nüfusun çoğunluğu dilin korunmasında tehdit unsuru oluşturmuştur.

Sovyet Dönemi'nde demografik değişimin önemli nedenlerinden biri olan sanayileşmenin doğal bir sonucu olarak nüfus giderek kentleşmiştir. Sanayileşme kırsal alanlarda yaşayan nüfusun büyük ölçüde şehirlere kaymasına neden olmuştur. İş olanaklarının bulunmasından dolayı Ruslar daha çok kentsel alanlara yerleşme eğilimindeydi. Yerli halkın da iş imkânları nedeniyle kırsal kesimlerden şehirlere taşınması Rusça konuşanlarla daha fazla temas geçilmesine neden olmuştur. Rusçanın tüm profesyonel alanlarda açıkça tercih edilen dil konumunda olmasından dolayı kentleşmenin ana dilin kullanımını üzerinde derin bir etkisi olmuştur. SSCB'de devlet işlerinde kullanılan dil Rusça olmuştur ve idari pozisyonlarda Sovyet Dönemi boyunca büyük ölçüde Ruslar yer almıştır. Buna ek olarak, Ruslar dışındaki gruplar Sovyetler Birliği'nin her yerinden şehirlere göç etmiş ve Rusça, bu gruplar ile yerel nüfus için etnik gruplar arası iletişim dili olarak hizmet etmiştir. Böylece şehirler Rusçanın kullanımında önemli merkezler hâline gelmiş ve bu durum Rusça bilmeyi yerel nüfus için bir gereklilik hâline getirmiştir (Grenoble, 2003, ss. 202, 204).

⁷ <https://stat.gov.kz/> (04.08.2024)

⁸ <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/demography/publications/157719/> (04.08.2024)

Günümüzde de Kazakistan nüfusunun büyük bir kısmı şehirlerde yaşamaktadır. İstatistik verilerine göre 12.573.637 kişi şehirde yaşarken; 7.586.070 kişi kırsal kesimlerde hayat sürmektedir.⁹

1.5. EĞİTİM

Bir dilin sosyal hayatın parçası olan önemli alanlardaki kullanım yoğunluğu onun sosyal işlevinin bir göstergesidir. Bu alanlardan birisi de eğitimidir. Kazakların büyük bir kısmının göçebe ve yarı göçebe yaşam sürmesi, geniş bozkırlarda dağınık bir şekilde, idari merkezlerden uzak olması ve kültür merkezlerine sahip olmaması Kazakistan'ın eğitim ve öğretim bakımından diğer Türk topluluklarından geride kalmasına neden olmuştur (Arat, 2001, s. 502).

19. yüzyılın sonlarında Kazakistan'ın il, ilçe ve köylerinde okullar açılmıştır ve Rusça, tüm Kazak okullarında ana dille eşit düzeyde öğretilmeye başlamıştır. Ana dili ve Rusçanın paralel olarak öğrenilmesi, Rusçayı genç neslin ikinci ana dili hâline getirmiştir. Böylece Kazakların Rusça seslere hâkim olmaları için bir ön koşul yaratılmıştır. Bilim ve teknolojinin hızla büyümesi ve gelişmesi, dünya başarılarını kavramanın yolunun Rusçadan geçtiği yönündeki algı da bu dönemde kopyaların sayısında büyük bir artışa yol açmıştır (Suleymenova, 1965a, s. 71).

Sovyet dil politikasının iki önemli sonucu vardı. Birincisi okuma yazma kampanyasının başarısıdır. İkincisi ise Rusçanın Sovyet nüfusunun büyük bir kısmı için ikinci dil, bazıları için ise birinci dil olarak kullanımının yaygınlaşmasıdır. Bolşevik Devrimi zamanında Sovyet nüfusu büyük ölçüde eğitimsiz ve okuma yazma bilmiyordu. 1991 yılına gelindiğinde ise neredeyse tüm insanlar okuryazardı ve en azından temel düzeyde bir eğitime sahipti. Sovyet politikasının en güçlü muhalifleri bile bu başarıyı kabul etmektedir (Grenoble, 2003, s. 193).

Sovyetler Birliği döneminde yerli dilleri Ruslaştırmak için dışlayıcı Çarlık politikalarıyla doğrudan tezat oluşturan kapsayıcı dil politikaları kullanılmıştır. Hükümet; eğitim, medya vb. alanlarda ana dili kullanımını resmen desteklemiştir; fakat bir yandan da Rusça sözcük ve dil bilgisel kalıpların yerel dilde kullanımının artması ve

⁹ <https://stat.gov.kz/> (04.08.2024)

Rusça yazım kurallarının benimsenmesi için çok çaba harcamıştır (Grenoble, 2003, s. 37). Sovyetler Birliği döneminde ana dilde eğitim alma imkânı sunulmuştur; ancak bu imkânın kullanımı noktasında tercih genellikle baskın dilden yana olmuştur. Bir hakkın verilmesi mutlak surette o hakkın kullanılması anlamına gelmemektedir. Böylece aslında yasalarla temin edilen bir hakkın kullanım imkânı kısıtlanmıştır. Çünkü kamusal (adalet, sağlık, eğitim vb.) hizmetlerden yararlanabilmek, bir işe girip hayatını idame ettirebilmek için kullanması gereken dil baskın dildir.

Kazak topraklarının Rus egemenliğine girmesiyle birlikte geleneksel yöntemlerle eğitim veren Kazak medreselerinin yanı sıra Kazak-Rus okulları da açılmaya başlamıştır. Bu okullarda sömürge faaliyetleri için memurlar, çevirmenler, öğretmenler ve doktorlar yetiştirilmiştir. Rus yöneticilerin bu amaçla açtıkları okullardan ilki 1786 yılında Omsk'ta açılan *Aziyattık Mektep (Aziyatskaya Şkola)* “Asya Okulu”dur. Ardından 1789'da Orınbor'da (Orenburg) devlet okulu açılmıştır. Bu okullarda Kazak çocuklarına çevirmenlik ve katiplik meslekleri öğretilmiştir. 1825'te Orınbor şehrinde açılan *Neplyuev Askerî Okulu* ve 1846 yılında temelleri atılan *Omsk Askerî Okulu*'nda askerî uzmanlar ve devlet memurları yetiştirildi (Kozıbayev, 1994, s. 248). Yerli halktan çevirmenler ve memurlar yetiştiren bunun gibi Rus okulların ilk öğrencileri Ç. Velihanov, I. Altınсарin, A. Kunanbayev gibi Kazak aydınlarıdır. Onlar Rus okullarının açılması, Rus dili ve bilimini öğretmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Kazak halkının bu seçkin aydınları Rus halkının demokratik halk kültürünü her zaman sevmiş ve takdir etmişlerdir. Rus kültürünün gerçek propagandacıları olarak, Kazak halkının kültürünün gelişmesi için önemli bir koşul olarak gördükleri Rusçanın derinlemesine öğrenilmesinin gayretli savunucularıydılar (Oraşeva, 1973, s. 10; Sarıbayev, 1959, s. 234).

Kazak aydınları; Kazak dili, kültürü, edebiyatı vb. her türlü bilimsel alanda Kazak toplumuna önemli hizmetler vermiş; fakat küçük yaşta Rus kültürü ve diliyle yetişmiş olmaları dile yansımıştır. Rus yazar ve düşünürlerin eserlerini okuyup onlardan beslenmişlerdir. Rus klasiklerinden yaptıkları çevirilerle Rus edebiyatı örneklerinin halk arasında yaygınlaşmasına, Kazak halkının Rus kültürüne aşına olup yakınlaşmasına ve Rusçadaki yapıların taklit edilerek Kazakçaya kopyalanmasına yol açmışlardır. Rus yazar ve şairlerden yapılan çevirilerin yanı sıra bazı aydınlar özgün eserlerini dahi

Rusça yazmıştır. Böylece Kazakça yazı dili olmaya başladığı ilk aşamada Rusçanın etkisinde kalmıştır.

Altınsarin, Rusça sözcükleri yoğun bir şekilde kullanmıştır ve Rus alfabesine dayalı Kazak yazılı edebiyatının ilk örneklerini vermiş, ilk Kazak antolojisini (1879-*Kirgizskaya Hrestomatiya* “Kazak Antolojisi”) oluşturmuştur. Altınsarin, Kazak çocuklarına Rusça okuma yazma öğretmek amacıyla 1879’da “Kırgızlara Rusça Öğretmek için Başlangıç Kılavuzu” nu (*Nachal’noe Rukovodstvo k Obucheniyu Kirgizov Russkomu Yazıku*) yazmış ve burada Kazakça-Rusça sözlüğe de yer vermiştir. Bu kılavuzun asıl değeri, Altınsarin’in Kazak dilinde ilk kez Rusçanın dil bilgisi kurallarını özetlemiş olmasıdır. Rusça dil bilgisi terimlerini açıklarken Arapça veya Farsçaya başvurmamış, büyük ölçüde Rusçanın dil bilgisi terminolojisini kullanmıştır. *mujskoy rod* “eril cinsiyet”, *jenskiy rod* “dişil cinsiyet”, *sredniy rod* “nötr cinsiyet”, *padej* “durum”, *sklonenie* “çekim”, *imya prilagatel’noe* “sıfat”, *imya suşçestvitel’noe* “ad”, *predlog* “edat”, *mnojestvennoe çislo* “çoğul” ve tüm durum adları (*imenitel’nyy padej* “yalın durum”, *roditel’nyy padej* “ilgi durumu”, *datel’nyy padej* “yönelme durumu”, *vinitel’nyy padej* “belirtme durumu”, *tvoritel’nyy padej* “araç durumu”, *predlojnyy padej* “bulunma durumu”) gibi Rusça dil bilgisi terimlerini tercüme etmeden kullanmıştır. Eserlerinde; *geografiya* “coğrafya”, *tehnika* “teknoloji”, *jäşik* (<Rus. *yášçik*) “kutu”, *lekar’* “hekim, otacı”¹⁰, *şkol* (<Rus. *şkola*) “okul”, *universitet* “üniversite”, *knyaz’* “prens”, *nagrad* (<Rus. *nagrada*) “maaş”, *sot* (<Rus. *sud*) “(huk.) mahkeme”, *zakon* “yasa, kanun” gibi pek çok Rusça sözcük kullanmıştır (Sarıbayev, 1959, s. 235).

1870-1880 yıllarından itibaren yönünü tamamen Rus medeniyetine çeviren ve 1882’de Rus edebiyatından çeviriler yapmaya başlayan Kunanbayev’in Rusçadan sadece sözcüksel olarak değil, fikir ve üslup bakımından da etkilendiğini görmekteyiz. Bu bakımdan Kunanbayev’in Rusçayla tanışmasında çeviri faaliyeti önemli bir rol oynamıştır. Rusçadan yapılan çevirilerin etkisiyle Kazakça sözcüklere yeni anlamlar yüklemiş, yeni şiirsel sıfatlar, cümleler ve sözcük kombinasyonları oluşturmuştur (Jumaliyev, 1948, ss. 66, 67; Jumaliyev, 1960, s. 323).

¹⁰ Gültek, 2012, s. 584

Kunanbayev'in eserlerinde daha önceden kopyalanmış Rusça sözcüklerin (*şirkew* <*tsérkov* "kilise", *mayır* <*mayor* "binbaşı", *ıstakan* <*stakan* "cam bardak", *partiya* "parti", *saldat* <*soldat* "asker", *sud'ba* "kader", *zakon* "yasa, kanun" *zavod* "fabrika") yanı sıra ilk kez Kunanbayev'in kullandığı Rusça kopyaları da görmekteyiz (*monastır* "manastır", *ladan* "tütsü", *ştık* "süngü", *karteç* "şarapnel", *takt* "ölçü, ritim, uyum", *vizit* "ziyaret, teşrif", *al'bom* "albüm", *sçyot* "fatura, hesap", *zdravomislyaşçiy* "makul, sağduyulu", *nol* "sıfır", *edinitsa* "teklik, birlik", *himiya* "kimya", *tragediya* "trajedi", *vinovat* "suçlu, kabahatli", *obrazovanie* "eğitim" vb.) (Suleymenova, 1964, s. 59).

1.6. DİLLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Dil politikası, siyasi bir birliğin kendi devamlılığı olarak gördüğü resmî dilin belirlenmesine ve onun geliştirilip yaygınlaştırılmasına yönelik izlediği süreçtir (Killi-Yılmaz, 2010, ss. 36, 37). Kazakların Rus hakimiyeti altında bulunduğu süre boyunca dil ve eğitimle ilgili izlenen politikalar ve yapılan yasal düzenlemeler, resmî kurumlarda Rusçanın hâkim dil olmasına, insanların sosyal geçimlerini sağlayabilmek için siyasal ve ekonomik gücü elinde bulunduran Rus toplumunun dilini öğrenmesine ve ana dillerini ikinci plana atmalarına neden olmuştur.

Mayıs 1935'te düzenlenen Kazakistan'ın ilk kültür işçileri kongresinde, "uluslararası terimlerin Kazakçaya tercüme edilmeden ve Rus edebiyatında yazıldıkları biçimde" alınması, yani Rusça seslerin azami ölçüde korunması ilkesi ilan edilmiştir (Suleymenova, 1965a, ss. 70, 71). Ekim Devrimi sonrası Rusça kopyaların Kazakçanın ses sistemine uyarlanmadan kullanıma girmesinde bahsi geçen ilke etkili olmuştur. Daha önce Rusça ve diğer yabancı dillerden (Arapça, Farsça, Moğolca) kopyalara ses bilgisel olarak güçlü bir adaptasyon uygulanırken bu ilkeyle bu durum sona ermiştir. Hatta ses bilgisel olarak uyarlanan Rusça kopyaların daha sonra Rusça özgün biçimiyle kullanımda yerini aldığı görülmektedir. Örneğin; *mâşine*, *zawıt*, *tawar*, *minöt*, *ärtis*, *päbirik*, *gäzıt* şeklinde Kazakçanın ses yapısına uyarlanan Rusça kopyalar, daha sonra *maşına* "araba, araç, makine", *zavod* "fabrika", *tovar* "mal, mal çeşidi", *minut* (<Rus. *minuta*) "dakika", *artist* "aktör, oyuncu, artist, sanatçı, sanatkar", *fabrika* "fabrika" *gazet* (<Rus. *gazeta*) "gazete" biçiminde Rusça asılları ya da asıllarına yakın biçimleri esas alınmıştır ve günümüzde de bu biçimleriyle imlada yerini almaktadır

(Niyazgaliyeva, 1993: 98). Kazak edebiyatının mihenk taşlarından olan Abay Kunanbayev’in eserlerinin 1907’de Mürseyit Bikeulı (bazı verilerde Bikekoja) tarafından Arap harfleriyle yazıya geçirilen el yazma nüshasında¹¹ ve Arap harfli ilk basımında (1909) Kazakça söyleyiş ve imla özellikleri gözetilerek yazılan Rusça kopyaların, eserin daha sonraki basımlarında Rusça özgün biçimleriyle verilmesi de bu durumun en açık göstergesidir. Örneğin Arap harfli nüshalarda *samarodniy*, *saldat*, *vayannuy/vaennoy*, *vinavat* şeklinde yazılan Rusça kopyaların imlası eserin daha sonraki basımlarında sırasıyla *samoródnıy* “saf, halis”, *soldát* “asker”, *voénnıy* “savaş”, *vinovát* “suçlu, kabahatli” biçiminde değiştirilmiştir (Kurmanbayulı & Ädilov, 2020, ss. 80-88; Petek, 2023, ss. 18, 19).

22 Eylül 1989 tarihli Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Kanunuyla Kazakça devlet dili statüsü kazanırken (Bölüm 1 Madde 1); Rusça da etnik gruplar arası iletişim dili statüsü kazanmıştır ve Rusçanın devlet diliyle eşit düzeyde serbestçe kullanılmasının sağlanacağı ifade edilmiştir (Bölüm 1 Madde 2).¹² Böylece iki dillilik yasal düzeyde de pekiştirilmiştir. 1995 yılında kabul edilen Anayasayla da bu durum pekiştirilmiştir. Anayasanın 7.1. maddesinde “Kazakistan Cumhuriyeti’nde devlet dili Kazakçadır” şeklinde belirtilmiş; ancak bir sonraki maddede “Devlet kurumlarında ve yerel yönetim birimlerinde Kazakçayla birlikte eşit şartlarda, resmî olarak Rusça da kullanılır” (Madde 7.2.) ifadesiyle Rusça ikinci resmî dil olarak kabul edilmiştir (Sarıarslan, 2017, s. 69). 11 Temmuz 1997 yılında 151 sayılı kararıyla, Kazakistan Cumhuriyeti’nde dillerin kullanımıyla ilgili yasa kabul edilmiştir (bk. Tawmurat, 2014, ss. 58-69). Bu yasanın maddelerine baktığımızda resmî kurumlar, yazışmalar, evraklar, eğitim, basın ve kitle iletişimde, ürün etiketlerinde resmî dil olan Kazakçayla birlikte Rusçanın da kullanılabileceği belirtilmiştir. Tüm bu yasal düzenlemelerle Rusçanın yeri sağlamlaştırılmış ve Rusça bilmek gerekli kılınmıştır.

1.7. YAZI DİLİNİN OLUŞTURULMASI

¹¹ 1907 yılına ait el yazmada; Abay Kunanbayev’in Kara Sözler’i ve 138’i Abay Kunanbayev’in, üçü Ibray Altınсарın’ın, beşi Magaviya’nın, biri Şäkärim’in, biri Akılбай’ın ve altısı yazarı bilinmeyen 154 şiir yer almaktadır (Petek, 2023, s. 5).

¹² https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005765&pos=3;-104#pos=3;-104 (04.12.2023)

İlk dil planlamacıları, Sovyet yerli dillerinin geliştirilmesi için önemli ölçüde zaman ve kaynak yatırımı yapmıştır. Yerli azınlıklar için edebî diller yaratmak üzere çok sayıda dil bilimci sahaya gönderilmiş, sözlükler ve pedagojik materyaller oluşturup yayınlamak için muazzam miktarda kaynak harcanmıştır (Grenoble, 2003, s. 193).

Uzun yıllar Orta Asya Türklerinin yazı dili olarak resmî yazışmalar ve edebî eserlerde Çağatayca kullanılmıştır. Özel bir Kazak yazı dili geliştirme meselesi, Sovyet dil planlamacıları gelmeden yaklaşık bir yüzyıl önce ortaya çıkmış ve 19. yüzyıl boyunca iki karşıt görüş gelişmiştir. Büyük ölçüde Kazak aydınlarından oluşan bir grup, Tatarcanın okullarda ve İslami eğitimde kullanılmasını savunurken, Kazak laik elitini içeren ve Rus yetkililer tarafından desteklenen karşı grup ise giderek artan bir şekilde Kazak yazı dilinin geliştirilmesini destekliyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında, bölgede İslam'ı yaymayı uman Tatar misyonerler tarafından Tatar-Kazak okulları sistemi kurulmuştu. Bu okullarda eğitim Tatarca yapılmaktaydı. Aynı dönemde Rus Eğitim Bakanlığı tarafından Kazakları devlet hizmetine girmek üzere eğitmek amacıyla okullar kurulmuştur. 19. yüzyılın ortalarında aydınların yerel dilde yazma çabaları artmış, bu da Kazakçanın edebî bir formunu geliştirme ihtiyacını daha da körüklemiştir. Buna ek olarak, Rus yetkililer İslam'ın yerel nüfus üzerindeki potansiyel etkisinden giderek daha fazla endişe duymaya başlamış ve İslami güçler doğası gereği Rus karşıtı olarak görülmüştür. Bu doğrultuda, Tatarcadan (ve Arap alfabesinden) uzaklaşarak Kiril alfabesini kullanan bir Kazak edebî diline geçilmesini savunmuşlardır. Ortaya çıkan çatışma, laik ve dini eğitim karşıtlığının yanı sıra Arap alfabesine karşı Kiril alfabesi ya da Tatarcaya karşı Kazakça tartışmasına dönüşmüştü (Grenoble, 2003, s. 149).

Kazakçanın yazı dili hâline gelmesi 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Bu tarihe kadar konuşma dili olan Kazakçanın yazı dili olmasında ünlü şarkiyatçı ve misyoner N. İ. İlminski'nin, her Türk boyunun konuşma dilinin ayrı bir yazı dili hâline gelmesi gerektiği görüşü etkili olmuştur. Kazak aydınlarından İbray Altınсарın, İlminski idaresinde yürütülen çalışmalara katılmış ve Kazakçanın yazı dili hâline getirilmesine öncülük etmiştir. Böylece İlminski'nin Orta Asya'nın ortak yazı dili Çağatayca yerine, Türk ağızlarından her birini yazı dili hâline getirme görüşü başarıya ulaşmış ve Kazak yazı dilinin ilk eserleri verilmeye başlamıştır (Şirin-User, 2006, ss. 285, 286).

Kazakçanın diyalektleri üzerine çeşitli tasnif çalışmaları (bk. Kaliyev & Sarıbayev, 1991) olmakla birlikte yaygın olarak Amanjolov'un (1959) tasnifi kabul edilmektedir. Bu tasnife göre Kazakça; Güney, Batı ve Kuzeydoğu olmak üzere üç temel diyalekte ayrılmıştır. Edebî dilin temeli ise kuzeydoğu diyalektine dayandırılmıştır. Coğrafi konumu nedeniyle, konuşurları Arapça ve Farsçayla daha az ve Rusçayla daha fazla temas kurmuştur (Grenoble, 2003, s. 150). Kazak edebî dilinin diğer diyalektlere kıyasla Rusçayla daha fazla etkileşimde bulunan kuzeydoğu diyalektine dayandırılması edebî dile çokça Rusça sözcük kopyalanmasına neden olmuştur.

1.8. ALFABE

Kazakça 1929'a kadar Arap alfabesiyle, 1929-1939 yılları arasında Latin alfabesiyle yazılmıştır. Kiril alfabesine geçiş ise Kasım 1940'ta resmen onaylanmıştır. Mehmet Saray'a göre alfabe değiştirilmesi bir nevi medeniyet değiştirilmesi demektir (Saray, 1993, s. 80). Alfabedeki bu sık değişimler kültürde kopukluğu da beraberinde getirmiştir.

Kiril alfabesine geçilmesi, Rusça kopyaların Kazakçaya akışını kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Kiril esaslı Kazak alfabesinde Kazakçada bulunmayan ses ve işaretlerin yer alması da Rusça kopyaların özgün imlasiyle yazılması amacını taşımaktadır.

Günümüzde hâlâ Kiril alfabesini kullanan Kazakistan, 2017 yılından itibaren Latin alfabesine geçme konusunda önemli adımlar atmaktadır. Kazakistan'ın 2050 hedefleri arasında 2025'e kadar Latin tabanlı bir alfabeğe geçmek yer almaktadır. Kazakistan'ın Latin alfabesine geçmesinin temel nedenleri arasında Rus kültüründen uzaklaşma çabası, batı dünyasına açılma ve uluslararası alanda daha görünür olma sayılabilir (Erdem & Mustafayeva, 2018, ss. 467-473).

1.9. ÇEVİRİ EDEBİYATI

Kazak yazı dilinin oluşmasıyla 19. yüzyılın ikinci yarısı, Rus kültürünün Kazak edebiyatı ile sanatının oluşumu ve gelişimi üzerindeki etkisinin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde Rusça ve Kazakça arasındaki ilişkide yeni bir aşamayı belirleyen çeviri edebiyat eserleri ortaya çıkmaya başlamıştır ve sadece sanat eserleri değil, Çarlık Rusya

yönetiminin resmî belgeleri de Rusçadan Kazakçaya tercüme edilmiştir. Kazakça yayınlanan *Türkistan Wälayatınıñ Gazeti* “Türkistan Eyaletinin Gazetesi” (1870-1882) Taşkent’te *Turkestanskije Vedomosti* “Türkistan Bülteni” gazetesine ek olarak ilk kez Kazakça yayınlanan çeviri gazeteyken, *Dala Wälayatınıñ Gazeti* “Bozkır Eyaletinin Gazetesi” (1888-1902) *Akmolinskije Oblastnıe Vedomostva* “Akmola Bölgesi Bülteni” gazetesine ek olarak Kazakça ve Rusça olarak çıkan ilk resmî gazetedir. Bu gazeteler resmî idari organların ekleridir ve tercüme edilmiştir (Suleymenova, 1965a, ss. 70).

Çeviri, bir dilin diğer bir dil üzerindeki etkisini arttıran önemli faktörlerden biridir. Bir çevirmen ne kadar yetenekli ve çeviri yaptığı dilde ne kadar iyi olursa olsun, özgün dilin etkisinden kaçınması zordur. Çeviri, yalnızca Rusçadan Kazakçaya yapılan sözcüksel kopyaların geçişini hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda çeşitli biçim birimlerin ve söz dizimsel düzeyde taklit yapıların da kopyalanmasını kolaylaştırmıştır. Bugün Kazakçada özel günleri kutlamak için kullanılan ifadelerde Rusça karşılığının taklit edilmesi etkili olmuştur. Örneğin, doğum gününü kutlamak için Kzk. *Tuwğan küniñiz kuttı bolsın*. “Doğum gününüz kutlu olsun.” ifadesinin yanı sıra Kzk. *tuwğan küniñizben* “doğum gününüzle” ifadesi Rusça karşılığı olan *s dnyom rojdeniya* yapısının birebir taklit edilmesiyle kullanıma girmiştir. Bugün Rusçadan taklit edilen bu ifadenin kullanımı diğer ifadenin önüne geçmiştir. Birebir çeviri yoluyla baskın dildeki sözcük, sözcük öbekleri ve deyimler taklit edilerek zayıf dile kopyalanmaktadır ve Kazakçadaki bu tür taklit yapı örneklerini çoğaltmak mümkündür. İsayev (1973, ss. 92, 93), Sovyet Dönemi’ndeki süreli yayınlarda çokluk ekinin birebir Rusça çeviriden kaynaklı yanlış kullanımından bahsetmiştir. Genelde sayı ve *köp* “çok, fazla, bol”, *bar* “tüm, bütün”, *mol* “bol, çok” gibi çokluk bildiren sözcüklerden sonra gelen isimler çoğul yapılmaz. Ama Sovyet Dönemi’nde bu kurala uyulmamış ve Rusçanın etkisiyle Kazakçada sayılardan sonra gelen isimlere çokluk eki eklenmiştir. Kzk. *Budan körinedi 1000 adamğa 90 oquwşılar bar ekeni* cümlesinde, Rus. *Otsyuda vidno, čto na 1000 čelovek prihoditsya 90 uçaşçihsyä*¹³ “Bu da 1000 kişiye 90 öğrenci (*harf.* 90 öğrenciler) düştüğünü gösteriyor.” cümlesinin birebir çevirisiyle sayı ifadesinden sonra gelen isme çokluk biçim birimi eklenmiştir. Bugün Kazakçada çokluk ekinin böyle bir kullanımı

¹³ Rusça *uçaşçihsyä* “öğrenci” sözcüğünün belirtme durumundaki çoğul biçimidir.

yoktur. Ancak bu örnek, kelimesi kelimesine çevirinin Kazakçanın birleşme ve sıklık kalıplarını etkilemesi bakımından dikkat çekici bir örnektir.

Kazakçanın yazı dili hâline getirilmesi ve Kazakça ilk çeviri gazetelerin yayınlamasıyla sözlü kopyalama yani işitsel algı, kopyalamanın tek kaynağı olmaktan çıkmış ve yeni bir yöntem olarak yazı yoluyla kopyalama ortaya çıkmıştır. Böylece sözlü yolla alınması güç olan sözcükler yazı yoluyla kolayca kopyalanabilmiştir. Yazılı kopyalamayla birlikte, daha önce Kazakçada olmayan birtakım sesler (/v/, /f/, /ts/) de yavaş yavaş Kazakçaya girmeye başlamıştır.

1.10. DİL TUTUMU VE HÂKİMİYETİ

Dil tutumu, dilin sosyal psikolojisindeki en önemli konulardan biridir. Dil tutumu, bireylerin kendi dilleri veya diğer diller ve konuşurlarına karşı duygusal durumunu ifade eder. Bu tutum, olumlu ya da olumsuz olabilir. Bu tutumların sosyal kökenli olup dil bilimsel bir temelinin olmadığı görülmektedir (Crystal, 2008, s. 266; Trudgill, 2003, s. 73) Dil ilişkileri, dilin iç yapısal özelliklerinin yanı sıra konuşurların dile karşı tutumu gibi dil dışı unsurlardan da etkilenebilmektedir.

Dil ilişkilerinde belli bir seviyede iki dillilik gereklidir. İki dillilik; kişinin iki dil bilmesi veya bir toplumda iki dil kullanılması durumudur. Ancak iki dillilik bazen her iki dile de aynı şekilde hâkimiyet anlamına gelmemektedir. Dil konuşuru iki dilden birine daha fazla hâkim olabilmektedir. Konuşurlar her iki dilde de eşit derecede iyi konuşamazlar. Bunun sosyal temelli iki ana nedeni vardır: (1) Çok az sayıda iki dilli repertuarlarındaki tüm dillere eşit derecede maruz kalmıştır ve (2) bu dilleri aynı sıklıkta ya da aynı durumlarda kullanmazlar (Myers-Scotton, 2006, s. 3). İki dilde konuşma, dinleme, yazma ve okuma becerileri arasında fark vardır. Genellikle her iki dilde de alıcıdır; ancak yalnızca birinde üretkendir. Dillerin birinde büyük ölçüde *pasif* bir yeteneğe sahip olabilir, bir dili akıcı bir şekilde konuşabilirken diğer dildeki çoğu şeyi anlamalarına rağmen konuşamazlar (Bell, 2014, s. 26). Bu bağlamda, Kazakistan'da yaşayan iki dilli Kazakların her iki dile hâkim olma derecesi, ana dili bilinci ve dil tutumu hakkında veri toplamak için kısa cevaplı ve çoktan seçmeli toplam 28 sorudan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Elde edilen veriler yaş, cinsiyet, yaşanan bölge, eğitim durumu vb. özellikler de göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Hazırlanan anketle farklı

yaş gruplarına mensup 617 kişiden veri toplanmıştır. Ayrıca iki farklı zaman diliminde (2017 ve 2023) eğitim ve araştırma amaçlı Kazakistan'ın güneydoğusunda yer alan Almatı şehrinde bulunduğumuz yaklaşık bir yıllık süre zarfında yapılan gözlemler de verileri yorumlamada kullanılmıştır.

Kazaklarda dil hakimiyeti, ana dili bilinci ve dil tutumunu ölçmeye yönelik hazırlanan çevrim içi anket çerçevesinde katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Yaşınız?

- a. 1-18 b. 19-24 c. 25-34 ç. 35-44 d. 45-54
e. 55-64 f. 65-74 g. 75-84 h. 85-100

2. Cinsiyetiniz?

- a. kadın b. erkek

3. Eğitim durumunuz?

- a. ilköğretim b. lise c. lisans d. yüksek lisans e. doktora

4. Mesleğiniz?

5. Doğum yeriniz?

6. Yaşadığınız yer?

7. Ne kadar süredir Kazakistan'da yaşadınız /yaşıyorsunuz?

8. Ana diliniz nedir?

9. Bildiğiniz diller nelerdir?

10. İlkokulu hangi dilde okudunuz?

- a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

11. Kazakçayı ne zaman öğrendiniz?

- a. okul öncesi b. okul çağı c. okul sonrası
d. öğrenmedim e. diğer _____

12. Rusçayı ne zaman öğrendiniz?

- a. okul öncesi b. okul çağı c. okul sonrası

d. öğrenmedim e. diğer _____

13. Kazakçayı en çok hangi ortamlarda kullanıyorsunuz?

a. iş hayatı b. eğitim hayatı c. günlük/sosyal hayat

d. aile içi e. dini ibadetler e. diğer _____

14. Rusçayı en çok hangi ortamlarda kullanıyorsunuz?

a. iş hayatı b. eğitim hayatı c. günlük/sosyal hayat

d. aile içi e. dini ibadetler e. diğer _____

15. Eğitim diliniz nedir?

Ana okulunda: a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

İlk okulda: a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

Orta okulda: a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

Lisede: a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

Üniversitede: a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

16. Akademik çalışmaların hangi dilde daha kolay yapılacağını düşünüyorsunuz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

17. Anne ve babanızla hangi dilde konuşuyorsunuz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

18. Akranlarınızla hangi dilde konuşuyorsunuz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

19. Evdeki küçük çocuklarınızla (ya da torunlarınızla, küçük kardeşlerinizle) hangi dilde konuşuyorsunuz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

20. Hangi dilde kitap okumayı tercih edersiniz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

21. Hangi dilde film izlemeyi seviyorsunuz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

22. Telefonunuzu hangi dilde kullanıyorsunuz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

23. Bilgisayarınızı hangi dilde kullanıyorsunuz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

24. Hangi dilde kendinizi daha iyi ifade ettiğinizi düşünöyorsunuz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

25. Rüyalarınızı genellikle hangi dilde göröyorsunuz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

26. İki dilden birinde konuşmanız istense hangi dili tercih ederdingiz?

a. Kazakça b. Rusça c. diğer _____

27. Rusça bilmenin avantaj olduğunu düşünöyor musunuz?

a. evet b. hayır c. diğer _____

28. Kazakça bilmeden Kazak olunabilir mi?

a. evet b. hayır c. diğer _____

Burada Türkiye Türkçesine aktarılmış olarak verilen anket soru ve seçenekleri Kazakça ve Rusça olmak üzere iki dilde hazırlanmış ve ankete başlamadan önce katılımcıların anket dilini seçmeleri istenmiştir. Buna göre katılımcıların %86,4'ü anket dilini Kazakça olarak seçerken, %13,6'sı Rusça olarak tercih etmiştir.

Yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, doğum ve ikamet yeri gibi demografik bilgileri içeren sorularla anketten elde edilen veriler üzerinde bu değişkenlerin etkisini ölçmek amaçlanmıştır. Ayrıca, eğitim hayatı boyunca hangi dilde öğrenim gördüğü, hangi dilde kitap okumayı ve film izlemeyi tercih ettikleri ve kendilerini hangi dilde daha iyi ifade ettiklerine dair sorularla dile olan hakimiyetlerini; Kazakça ve Rusçayı genellikle hangi ortamlarda kullandıkları, akademik çalışmaların hangi dilde daha kolay yapılacağı, telefon ve bilgisayar için hangi dili kullandıklarıyla ilgili sorularla dilin kullanım alanı ve bilim dili olma düzeyini; ebeveyn, akranlar ve küçük çocuklarla hangi dilde konuştukları sorularıyla dilin kuşaklar arası aktarımını; rüyalarını hangi dilde gördükleri

sorusuyla dilin bilinçaltındaki durumu ve dolaylı olarak dil hakimiyetlerini; iki dilden birinde konuşmanız istense hangi dili tercih edersiniz, Rusça bilmek avantaj mıdır, Kazakça bilmeden Kazak olunabilir mi gibi sorularla da dile karşı olan tutumlarını ölçmek hedeflenmiştir.

Ankete katılanların yaş aralığına göre yüzdesi Tablo 2’de gösterildiği gibidir. Buna göre katılımcıların büyük bir kısmının genç nüfustan oluştuğu görülmektedir.

Yaş Aralığı	0-18	19-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75-84	85-100
%	48,2	12,8	13,2	8,9	8,5	7,6	0,1	-	0,1

Tablo 2: Yaş Aralığına Göre Ankete Katılım Yüzdeleri

Katılımcıların cinsiyet dağılımının %52,9’u kadın iken %47’sini erkekler oluşturmaktadır. Ankete katılanların eğitim durumları değerlendirildiğinde genel olarak katılımcıların eğitim seviyesinin yüksek olduğu görülür. Yaklaşık %81’i lisans ve lisansüstü iken küçük bir kısım ilkokul, ortaokul veya lise mezunudur.

Anketin uygulama alanı ülkenin genelini kapsamakta ve Kazakistan’ın hemen hemen her bölgesinden ankete katılım sağlanmakla birlikte Kazakistan’ın güney ve batı bölgelerinden katılım daha yüksek olmuştur. Kazakistan yüzölçümü bakımından dünyada dokuzuncu sırada yer alan geniş bir ülkedir ve on yedi eyaletten oluşmaktadır. Almatı, Jetisuw, Jambıl, Türkistan ve Kızılorda Eyaletleri Güney Kazakistan; Aktöbe, Atıraw, Maңğıstaw ve Batı Kazakistan Eyaletleri Batı Kazakistan; Kostanay, Akmola, Pavlodar ve Kuzey Kazakistan Eyaletleri Kuzey Kazakistan; Abay ve Doğu Kazakistan Eyaletleri Doğu Kazakistan; Ulıtaw ve Karagandı Eyaletleri ise Orta Kazakistan içinde yer almaktadır. Bu eyaletlerdeki Kazak ve Rus nüfusunun etnik dağılımına 22 Nisan 2024 istatistik verilerine göre hazırlanan Tablo 3’te yer verilmiştir:

<i>Kazakistan Bölgeleri</i>	Kazakistan Eyaletleri	Kazaklar %	Ruslar %
<i>Güney Kazakistan</i>	Almatı	72,9	9,7
	Jetisuw	76,2	11,7
	Jambıl	74,6	7,1
	Türkistan	75,1	1,3

	Kızıldorda	96,2	1,4
<i>Batı Kazakistan</i>	Aktöbe	85,4	7,2
	Atırav	92,9	4,2
	Maңgıstaw	91,4	3,9
	Batı Kazakistan	78,6	15,9
<i>Kuzey Kazakistan</i>	Kostanay	44,5	33,5
	Akmola	56,5	26,4
	Pavlodar	56,7	29
	Kuzey Kazakistan	37,8	44,3
<i>Doğu Kazakistan</i>	Abay	79	15,8
	Doğu Kazakistan	50,6	44,5
<i>Orta Kazakistan</i>	Ulıtaw	76,5	14
	Karagandı	52,7	31,3

Tablo 3: Kazakistan Eyaletlerinin Etnik Dağılımı¹⁴

Tablo 3'ü incelediğimizde Kazakistan'ın diğer bölgelerine nazaran güney ve batı kısımlarında Rus nüfus oranı düşükken, kuzey ve doğu kesimlerinde Rus nüfus oranı yükselmektedir. Bunda Suleymenova'nın (1965c, s. 260) da ifade ettiği üzere geçmişte Kazakistan'ın tüm topraklarının aynı anda Rusya'ya ilhak edilmemesi, güney bölgelerinin kuzey ve batı bölgelerine göre bir asırdan fazla bir süre sonra Rusya'ya ilhak edilmesi; Rus köylülerin yerleştirilmesinin esas itibarıyla Kazakistan'ın eski Akmola, Torgay, Semipalatinsk ve Ural gibi kuzey ve doğu bölgelerinin topraklarını kapsıyor olması etkili olmuştur. Yine Radlov'un (1870, s. xviii) kendi zamanında Kazakistan'da Rusçanın etkisinin her yerde aynı olmadığı, düzensiz olduğu ve Kazakistan'ın kuzeyinde Rusçanın hakimiyetinin diğer bölgelere göre daha güçlü olduğunu ifade etmesi de günümüzdeki durumu desteklemektedir. Bunlarla ilişkili olarak Kazakçaya hakimiyet de bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Kazakistan'ın güney ve batı kesimlerinde Kazakçanın işlevselliği ön planda iken kuzey

¹⁴ Kazakistan'ın eyaletlerine göre etnik dağılımıyla ilgili veriler ülkenin resmî istatistik sitesinden alınmıştır: <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/demography/publications/157719/> (04.08.2024).

ve doğu bölgelerde gerek Rusya'ya yakınlık gerekse Rus nüfusun diğer bölgelere oranla yüksek olmasından dolayı Rusça hakimiyeti artmaktadır. Ankete katılanların yaklaşık %61,7'si güney, %10,8'i batı, %2,5'i kuzey, %5,9'i doğu, %5'i ise Kazakistan'ın orta kesimlerindedir. Buna göre katılımcıların büyük bir kısmının Rus nüfus oranının düşük olduğu bölgelerden olduğu söylenebilir.

Ankete katılanlardan büyük bir çoğunluğu ana dilini Kazakça, beş kişi Rusça olarak işaretlerken; yalnızca bir kişi Kazakça ve Rusça şeklinde her iki dilin de ana dili olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların neredeyse tamamına yakını Rusçayı, bildikleri diğer diller arasında değerlendirmiştir. Bu durum da Rusçayı ana dili olarak nitelendirmediklerini göstermektedir. Katılımcıların bildikleri diğer diller arasında Rusçadan başka İngilizce ve Türkiye Türkçesi de yer almaktadır.

Bell (2014, s. 26), iki dilliliği sınıflandırmış ve birincil iki dillilikte iki dilin de sosyal bağlamda doğal olarak edinilirken, ikincil iki dillilikte dillerden birinin daha sonra resmî eğitim yoluyla öğrenildiğini ifade etmiştir. Buna göre anket verileri göz önünde bulundurulduğunda Kazakların %69'u Rusçaya eğitim hayatına başlamalarıyla birlikte maruz kalırken, %19,4'ü okul öncesinde Rusçayı edindiklerini belirtmiştir.

Daha önceki bölümlerde 18. yüzyılın sonlarından itibaren Kazak-Rus okullarının açılmaya ve 19. yüzyıl başlarında Rusçanın tüm Kazak okullarında ana dille eşit düzeyde öğretilmeye başlandığını belirtmiştik. Buna göre katılımcılara eğitim hayatları boyunca hangi dilde öğrenim gördükleri sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların %83'ün üzerinde bir kısmı Tablo 4'te gösterildiği üzere eğitim hayatları boyunca öğrenim dili olarak Kazakçayı kullandıklarını belirtmelerine rağmen sadece %64,5'lik bir kısım akademik çalışmaların Kazakçada daha kolay yapılacağını düşünmekte, %29,9'u ise Rusçada daha kolay yapılacağını belirtmiştir. Yani Kazak dilinde öğrenim görmelerine rağmen bu dilin akademik yönden zayıf olduğunu düşünen bir kısım vardır. Gözlemlerimizden de hareketle bu durumun Kazakçanın akademik dil olma konusunda yeterli görülmediğine işaret ettiği ve Kazakçanın günlük dil kullanım dairesi içinde kaldığı söylenebilir.

Öğrenim Dili	Ana okulu	İlkokul	Orta okul	Lise	Lisans ve üstü
Kazakça %	83,3	88,9	89,7	89,6	85,2

Rusça %	10	7,2	6,6	6,6	8,7
---------	----	-----	-----	-----	-----

Tablo 4: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Dillere Göre Yüzdesi

Bilindiği üzere dillerin eğitim, basın, ibadet, devlet yönetimi, eğlence vb. pek çok işlev alanı vardır. Bir dil bu işlev alanlarından hepsini yerine getirebileceği gibi, her biri veya birkaçı için farklı dillere de baş vurulabilir (bk. Demir & Yılmaz, 2014, s. 12). Kazakça ve Rusçanın Tablo 5’te verilen işlev alanlarına göre kullanım yüzdelerine baktığımızda Kazakçanın günlük sosyal hayat ve aile içinde kullanım oranı yüksekken; Rusçanın günlük sosyal hayat ve iş hayatındaki kullanım oranı fazla, aile içi kullanımı ise Kazakçaya göre düşüktür. Katılımcıların %1,9’luk bir kısmı ise Rusçayı hiçbir işlev alanında kullanmadıklarını ifade etmiştir.

İşlev Alanları	Günlük hayat	Aile ortamı	Eğitim hayatı	İş hayatı	İbadet
Kazakça %	86,2	53,1	46,3	38,4	25,7
Rusça %	47,3	12,6	36,7	41,3	1,7

Tablo 5: İşlev Alanlarına Göre Kazakça ve Rusçanın Kullanım Yüzdesi

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu ebeveynleri, akranları ve çocuklarla olan iletişimlerinde Kazakçayı tercih ettiklerini ifade etmiştir. Katılımcılara kitap okumak ve film izlemek gibi kişisel aktivitelerde hangi dili tercih ettikleri sorulmuş ve katılımcıların %63,5’lik büyük bir kısmı Kazakça kitap okuduklarını, %27’si ise Rusça kitap okumayı sevdiğini belirtmiştir. Ancak film izlemek için tercih ettikleri dil %49,5 oranında Rusça iken %41,8 oranında Kazakça olmuştur. Bunda Rusça içeriklerin daha fazla ve ilgi çekici olarak görülmesi ve Kazakça içeriklere çok itibar edilmemesinin de etkisi vardır.

Anket verilerine göre telefon ve bilgisayarlarda menü dili olarak genellikle Rusçanın kullanıldığı belirtilmiştir. Bu durum Kazakça bilişim terimlerinin kullanımının yaygınlık kazanamadığı ve bu nedenle tercih edilmediğini göstermektedir. Yine Kazakların sık sık dile getirdiği Kazakçasından ne demek istendiğinin anlaşılmadığı; ancak Rusçasının tam olarak anlamı karşıladığı yönündeki ifadeleri, Kazakçanın terim üretme ve üretilen terimlerin kullanımının yaygınlığı konusunda eksikliklerinin olduğunu göstermektedir.

Kendilerini hangi dilde daha iyi ifade ettikleri sorusuna katılımcıların %80,2'si Kazakça derken, %12,6'sı Rusça yanıtını vermiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu rüyalarını Kazakça gördüğünü, küçük bir kısmı ise Rusça ya da iki dilde de gördükleri yanıtını vermiştir. Bazıları ise rüyada gördükleri kişiyle ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılara yöneltilen iki dilden birini tercih etseniz hangisini seçerdiniz sorusuna %91,1'i Kazakça cevabını verirken, %5,7'si ise Rusça cevabını vermiştir. Yine %63,3'ü Rusça bilmeyi avantaj olarak değerlendirmeyenken, %32,5'i avantaj olarak görmektedir. Bazı katılımcılar ise Rusça bilmenin avantajdan ziyade gereklilik olduğunu ifade etmiştir.

Kazakça bilmeden Kazak olunabilir mi, sorusuna %74,7'si hayır cevabını verirken; %25,2'si evet cevabını vermiştir. Bu durum Kazakların dille etnik kökeni özdeşlendiklerini göstermektedir. Anketi Kazakça dolduranlara nazaran Rusça dolduranlarda bu soruya verilen *evet* cevap yüzdesi daha fazlayken; Kazakça dolduranlarda daha azdır. Bu da Rusça hakimiyeti yüksek olan katılımcıların dille etnik kökeni bağdaştırmadıklarını yani Kazakça bilmeden de Kazak olunabileceği görüşüne sahip olduklarını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde Kazakların Kazakçaya olan tutumu olumludur; fakat gerek anketlerdeki sorulara yer yer verilen çelişkili cevaplar, gerekse yapılan gözlemler Rusça dil hakimiyetinin daha yüksek olduğu izlenimini oluşturmaktadır. Bu izlenimin oluşmasında selamlaşma ve günlük birkaç kalıp ifadenin ardından konuşmanın ana kısmında kod değiştirilerek Rusçaya geçilmesi, Kazaklara Kazakça bilip bilmedikleri sorulduğunda kesin bir ifadeyle bildiklerini belirttikten sonra konuşma Kazakça sürdürüldüğünde Rusça anlatılırsa daha iyi anlayacaklarını ifade etmeleri ve Rusça konuşulmasını talep etmeleri etkili olmuştur. Ayrıca Kazakçayı, Rusça sözcük ve söz tamlamaları ekleyerek konuşmaları sırasında kendilerinden sadece Kazakça konuşmaları istendiğinde zaten Kazakça konuştuğunu ifade etmeleri Rusçanın ne derece kanıksandığını göstermektedir.

İki dilli veya çok dilli bireylerin konuşma sırasında kendini daha iyi anlatabilmek ya da takıldığı, hatırlayamadığı bir ifadeyi hâkim olduğu diğer dilde aktarmak istemesi gibi sebeplerden dolayı kod değiştirerek konuşmasını sürdürmesi gibi durumlar söz konusudur. Bu durum iletişim esnasında çoğunlukla her iki tarafın da aynı kodlara

hâkim olmalarını gerektirir (Dağabakan, 2019, ss. 33, 34). Kazak toplumunda da sıkça kendilerini daha iyi ifade edebilmek için hâkim oldukları koda geçerek söylemin Rusça devam ettirildiği görülür.

Sarıbayev (1959, ss. 233, 234), Kazakçanın ses yapısına göre değiştirilerek ya da değiştirilmeden Rusça yazım biçimiyle pek çok sözcüğün Kazakçaya kopyalandığını ifade ettiği çalışmasında, Rusça kopyaların ne derece yaygınlaştığını ve hatta insanların Rusça ve Kazakça sözcüklerden oluşan komik şarkılar bestelemeye başladığını belirterek A. S. İdygin'in kaydettiği ve 1896'da yayınladığı *Pesnya Turgayskogo kirgiza, umeyuşçego govorit' po-russki* "Rusça konuşmayı bilen Torgay Kırgız'ının şarkısı (Kazak)" adlı bir şarkıdan örnek verir:

<i>Astımda atım mingen gneduşka,</i>	"Altımda bindiğim doru atım"
<i>S utra rabotayem kara keşke.</i>	"Sabahtan akşama kadar çalışıyorum"
<i>Köp aydıñ körmegeli boldı litsa,</i>	"Aylar oldu yüzünü görmeyeli"
<i>Jürmisiñ zdorova mila duşka?</i>	"Nasılsın tatlı sevgilim"
<i>Astımda atım mingen savrasna,</i>	"Altımda bindiğim atım savras ¹⁵ "
<i>Bolmaydı kız ben jigit soglasna.</i>	"Kız ve erkek anlaşamaz"
<i>Bolğanda kız ben jigit soglasna,</i>	"Kız ve erkek anlaştığında"
<i>Söyledi äke-şeşe naprasna.</i>	"Anne babalar boşuna konuşur"
<i>Dorogoy şernobroviy¹⁶gawhar köziñ,</i>	"Sevgili kara kaşlı güzel gözün"
<i>Oblasta Turgayskiy jalğız öziñ,</i>	"Torgay ¹⁷ Bölgesinde sadece sen"
<i>Voronej, Londonmenen jürsemdağı</i>	"Voronej, Londra'yı gezsem bile"
<i>Nikogda ne zabudu aytқан söziñ,</i>	"Asla unutmayacağım söylediğin sözü"
<i>Nikogda ne zabudu aytқан söziñ,</i>	"Asla unutmayacağım söylediğin sözü"
<i>Jağattay jarqıraydı eki köziñ,</i>	"Yakut gibi parlıyor iki gözün"

¹⁵ Siyah yelesi ve kuyruklu açık renkli doru at (Gültek, 2012, s. 1322)

¹⁶ <Rus. *şernobroviy* sözcüğü Kazakçaya ç>ş değişimi yapılarak kopyalanmıştır.

¹⁷ Torgay bölgesi, 1970 yılında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Kostanay bölgesinin güney kısımları ve Akmola bölgesinin batı kısımlarının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. 1997 yılında bu bölge bölünerek Kostanay ve Akmola bölgelerine katılmıştır (<https://kk.m.wikipedia.org/wiki/30.04.2024>).

Voronej, Parij benen Londonda joĭ “Voronej, Paris ve Londra’da yok”
Ķazakıstan kak rodilsya seniĭ öziĭ. “Senin doğduĭun yer Kazakistan”

Sarıbayev’in aktardığı halk şarkısı 19. yüzyılın sonunda Kazakça Rusça etkileşimini, Rusça kopyaların popülerliğini ve iki dil arasındaki kod değişimini göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. Halk şarkısında geçen Rusça kopyalar koyu olarak vurgulanmıştır. Diğer Türk dillerinin Rusçayla kod değiştirimiyle ilgili örnekler için ayrıca bakınız: (Killi-Yılmaz, 2014; Yazıcı-Ersoy, 2017).

Kazakistan’da yaşayan Özbek, Uygur, Kırgız gibi diğer Türk halklarının anket dilini genellikle Rusça olarak tercih ettiği görülmektedir. Orta Asya Türk halkları, uzun yıllar yazı dili olarak Çağataycayı kullanmalarından dolayı ortak bir söz dağarcığına sahip olmalarına ve karşılıklı anlaşılabilirlik oranının yüksek olmasına rağmen Rusçayı tercih etmektedir. Ayrıca yapılan gözlemlerde de Türk dilli halkların birbirleriyle genellikle Rusça iletişim kurmaları bu çıkarımı güçlendirmektedir. 1989’da Diller Yasasıyla etnik gruplar arası iletişim dili statüsü kazanan ve 1995’te Kazakçanın yanı sıra ikinci resmî dil olarak kullanılmasına karar verilen Rusçanın bugün de Kazakistan’da yaşayan 130’dan fazla etnik grubun ortak dili (lingua franca) konumunu koruduğu söylenebilir.

Sovyetler Birliği döneminde Rus hakimiyetin baskın olması, siyasal ve ekonomik gücü elinde bulundurması nedeniyle Rusça prestij dili olmuştur. Bu durumda toplum çeşitli sosyal, ekonomik etkenler ve psikolojik eğilimlerle bu prestij diline yönelmiştir. Ayrıca kişilerin Rusça bilmedikleri için ayıplandıkları ve Rusça bilmeyenlerin köylü olarak etiketlenmesi Rusça bilmenin bir kültür düzeyi gösterme aracı olarak görülmesine sebebiyet vermiştir. Tanımadıkları kişilerle iletişim kurduklarında Rusçanın tercih edilmesinde bu kaygıların etkisi vardır. Bunun dışında Kazakça bilmeyenlerin de *şala*¹⁸ *Kazak* “yarım Kazak” (Radlov, 1905, s. 1877) olarak kendi dilini ve kültürünü bilmemekle kınanmaları Kazakçaya tam olarak hâkim olmasalar bile bildiklerini ifade etmelerinin altındaki neden olarak görülebilir. Rusça bilmeyenin köylü, Kazakça bilmeyenin *yarım Kazak* olarak kınandığı Kazak toplumunda her iki dili de iyi bir şekilde bilmek gerektiği düşüncesi vardır. Bu bakımdan Kazak toplumunun Kazakçaya

¹⁸ Kazakçadaki *şala* “çiğ, olgunlaşmamış, yarım eksik” (Koç vd., 2021, s. 1026) bugün Türkiye Türkçesinde *çalakalem* “durmadan, çabucak, gelişigüzel, özen göstermeden” ifadesindeki “biraz, kısmen, natamam” (Tietze, 2021, s. 134) anlamına gelen *çala* sözcüğüdür ve Kazakçadaki *şala Kazak* ifadesiyle kendi dilini bilmeyen, milli bilinçten yoksun kişiler kastedilmektedir.

olan tutumlarında sosyopsikolojik etmenlerin rolünün büyük olduğu söylenebilir. Ayrıca İngilizcenin uluslararası iletişim dili olmasından dolayı İngilizce öğrenmenin de çağın gereği olduğu ve dolayısıyla üç dili birden bilmenin gerekliliği vurgulanarak son zamanlarda İngilizcenin öğrenimi de Kazaklar arasında artmaktadır.

Geçmişle kıyaslandığında Kazakçanın günümüzdeki durumu çok daha iyidir. Kazakçaya olan itibarın artırılmasında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 2017 yılında yayınlanan *Bolaşakka Bağdar: Ruhani Janğuruw* "Geleceğe Yönelim: Manevi Uyanış" adlı makalesi temelinde oluşturulan programlar ve bu programlar çerçevesinde atılan adımların da rolü vardır. Kazakçanın devlet dili olarak rolünün artırılması, Kazak para birimi olan *tengeden* Rus sembollerin çıkarılması kararı, Latin alfabesine geçiş çalışmaları ve Kazak kültür ve medeniyetini canlandırma programları bu adımlardan bazılarıdır.

Kazakça ve Kazak kültürüyle ilgili devlet tarafından atılan adımların yanı sıra bireysel olarak Kazakçanın doğru kullanımına dair bilinç kazandırmaya yönelik çabalar da görülmektedir. *Seçilmiş Kopyalar* başlığı altında değineceğimiz üzere Kazakçaya Rusçadan kopyalanan pek çok taklit yapı örneği vardır. Bu örneklerde Rusça mantığın Kazakça günlük konuşma kalıplarına aktarıldığına sıkça rastlanmaktadır. Kazakçadaki bu taklit yapıların ortaya çıkış sebepleri ile doğru biçimlerin yaygınlaştırılmana yönelik çözüm arayışları ve bu doğrultuda üretilen içerikler mevcuttur¹⁹. Bu yapıların Kazakçanın mantığına uymayan Rusçanın etkisinde şekillenen yapılar olduğu ifade edilerek doğru biçimlerinin ne olduğu belirtilmektedir. Özellikle sosyal medya ortamlarında çeşitli sayfalar aracılığıyla bu bilinç oluşturulmaya çalışılmaktadır. Örnek olarak Editör Nazgül Kojabek'in *Kak'kasız Kazak Tili* adlı telegram sayfası verilebilir.

¹⁹ bk. <https://baribar.kz/234053/ba-aza-tilini-kalkalanuyna-y-pal-etip-zhatyr-mamandar-sheshim-syndy/>

2. BÖLÜM: KURAMSAL YAKLAŞIM: KOD KOPYALAMA MODELİ

Dil ilişkileri aynı ya da farklı dil ailesinden dillerin çeşitli sosyal, ekonomik, coğrafi, politik, kültürel sebeplerle teması sonucunda meydana gelir. Dil ilişkisinde belli bir seviyede iki dillilik gereklidir. İki dillilik, öncelikle kopya sözcüklerin kullanımının artmasına zemin hazırlar, daha sonra konuşurken dilden dile geçiş miktarında artışlar görülür ve etkilenilen dilin özellikleri alınmaya başlanır (Crystal, 2010, s. 36).

Türk toplulukları tarihî seyir içerisinde doğudan batıya güneyden kuzeye çok geniş alanlara yayılmıştır. Bu coğrafi hareketlilik farklı ulus ve dillerle karşı karşıya kalmalarını ve pek çok dil ilişkisini beraberinde getirmiştir. Dil ilişkisi sürecini etkileyen pek çok dil dışı etken vardır. Johanson, bu dil dışı etkenleri yadsımamakla birlikte kod kopyalama modeli çerçevesinde dilin yapısından kaynaklanan etkenler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Johanson (2007, ss. 28, 29), geleneksel ilişki dil biliminde kullanılan “ödüncleme”, “transfer” ve “interferenz” gibi terimlerin kafa karıştırıcı veya olumsuz anlam çağrışımı nedeniyle kullanışlı olmadığını ve dil ilişkisine bağlı süreçleri en iyi “kopyalama” teriminin yansıttığını belirterek bu terimi ileri sürer.

Johanson, kuramında A sembolüyle “sosyal açıdan zayıf dili” belirtirken; B sembolüyle de “sosyal açıdan baskın dili” ifade eder. Dil ilişkisinde bir dilden diğerine yapılan kopyalamalar, aslına yakın benzerlikten (reprodüksiyon) kapsamlı değişimlere ve yaratıcı yeni biçimler oluşturmaya kadar uzanabilir. Asıl ve kopya arasındaki bu farklar bir B edinimi eksikliğinden ziyade genellikle temel koda uyumu sağlayan ve kodlar arasındaki yapısal çatışmaları azaltan değişiklikler biçiminde değerlendirilebilir. Johanson; kopyalama sürecini genel, seçilmiş ve karışık olmak üzere üç biçimde değerlendirir (Johanson, 2007, s. 29).

Genel kopyada, baskın dile ait bağımsız ya da bağımlı biçim birimler bütün yapı özellikleriyle (ses/materyal, anlam, bitişme ve sıklık) zayıf dile kopyalanır. Kazakçada pek çok Rusça genel kopya örneği vardır. Bu kopyalar Kazakçanın ses bilgisine uyarlanarak (Kzk. *üstel* < Rus. *stol* “masa”) ya da uyarlanmadan olduğu gibi (*etaj* “kat”, *pomidor* “domates”, *ogurets* “salatalık”, *apel’sin* “portakal”, *ovoşçi* “sebze”, *pogoda*

“hava”, *zaryadka* “şarj”, *pensiya* “emekli”, *udobni* “rahat”, *holodil’nik* “buzdolabı”, *potomu çto* “çünkü”, *ili* “veya”) kopyalanmıştır.

Seçilmiş kopyalarda, genel kopyaların aksine baskın dile ait ses bilgisel, anlam, bitişme ve sıklık gibi yapı özelliklerinin hepsi değil bir ya da birkaçı zayıf dile kopyalanır (Johanson, 2007, s. 29).

Ses bilgisel seçilmiş kopyalarda; B diline ait ses özellikleri A diline kopyalanır. Çok sayıda sözlü yolla geçen genel kopyaların varlığı bu ses kopyalarının etkisini arttırmaktadır. Örneğin, Bulgarcada /c/ sesinin ses birimi hâline gelmesinde Osmanlıca genel kopyaların etkisi önemli rol oynamıştır. Yine işitsel olarak pek çok Rusça sözcüğün kopyalandığı çeşitli Türk dillerinde ses bilgisel olarak Rusçaya bir yaklaşma dikkati çeker. Ancak B dilinin, A konuşurlarınca sadece yazılı olarak tanınması durumunda ses kopyalarının oluşması söz konusu olmayacaktır. Türk dillerinde çok sayıda Arapça genel kopyalar bulunmasına rağmen seçilmiş ses kopyalarının neredeyse hiç olmaması bu yüzdendir (Johanson, 2007, s. 33).

Anlamsal seçilmiş kopyalarda; B diline ait bir birimin anlam özellikleri, A dilinin birimleri üzerine kodlanarak onun anlam alanını genişletir. Johanson (2007, ss. 33, 34), anlamsal etkinin çoğu zaman bir kavramın iki dildeki karşılıkları arasındaki farklardan, yani anlamca aşırı ve yetersiz ayrılaşmanın neden olduğu güçlüklerden kaynaklandığını belirtir. Bir sözlüksel alanın B’de, A’dakine göre daha çok ayrıntılı olması, bu aşırı ayrılaşmaların A birliklerine kopya edilmesini teşvik ediyor olabilir. Yetersiz ayrılaşma, bir dildeki kavramın sözcüksel alanının diğer bir dile nazaran daha az ayrıntılı olmasıyken; aşırı ayrılaşma tam tersine bir dildeki kavramın sözcüksel alanının daha fazla anlamsal yapılarla ifade edilmesidir. Örneğin, Rusçada özellikle hareket fiilleri Türk dillerine nazaran hareketin yönü (tek yön-çoklu yön), şekli (yaya olarak, arabayla vb.), görünüş kategorisi (bitmişlik-bitmemişlik) vb. ifade etmesi bakımından aşırı bir ayrılaşma gösterirken; Kazakçada bunlara karşılık gelen fiiller, Rusçaya nazaran daha yetersiz bir ayrılaşmaya sahiptir. Kazakçada *baruw* “gitmek” eyleminin belirttiği anlamlar Rusçada *ehat’*, *idti*, *poehat’*, *hodit’*, *ezdit’* eylemleriyle karşılanmaktadır.

Birleşme kopyaları; kelimelerin yapısal biçimleri, kelime grupları, öbekler ve cümle türleri, cümle hiyerarşisi, istem, çatı, söz dizimi kalıpları, söz dizimsel olarak

tanımlanmış kelime sınıfları, kelime içi biçim birimi düzeni, art arda sıralama ve kaynaşma arasındaki ilişki, bitişken (sentetik) veya bağımsız (analitik) yapılar arasındaki ilişkiler ve benzerlerinin yapısal biçimlerinde kendini gösterir. Özb. *ustkurma* “üst yapı” < Rus. *nadstroyka* gibi Rusçadan yapılan birebir çeviri sözcükler birleşme kopyalarına örnek verilebilir. Kırım Tatarcasındaki *dikkat ayır*- “dikkat etmek” öbeği de yine Rusça eşdeğeri olan *udelit’ vniyaniye* ifadesinin etkisiyle *ayırmaq* yardımcı fiiliyle kullanılmıştır. B dilinin birleşme özellikleri istem, yönetme, durum ekleri sentaksını da sık sık etkiler (Johanson, 2007, ss. 34, 35).

B dilindeki sıklık özellikleri de A diline kopyalanabilir. Sıklık kopyaları, A dilinde art gönderimsel birimlerin (anaphoric units), sayı biçim birimlerinin, bağlaçların vb. kullanımının artmasına veya azalmasına neden olabilir. Örneğin, Hint-Avrupa dillerinden etkilenen Türk dilleri, bağlaçların daha fazla kullanılmasına eğilimlidir. Zaman zaman Almanya’daki Türk göçmenler, Almanca *und* bağlacının etkisiyle abartılı ve bağlacı kullanımı sergilerler. Aynı nedenle çokluk ekini de standart Türkçede olduğundan daha sık kullandıkları söylenebilir (Johanson, 2007, s. 36).

Karışık kopyalar; içinde genel kopya barındıran seçilmiş kopyaları ifade eder. Örneğin Özb. *yarimovtomat* < Rus. *poluavtomat* “yarı otomatik” en az bir genel kopyanın yer aldığı birleşme kopyasından oluşmuştur (Johanson, 2007, ss. 36, 37).

Johanson, kod kopyalama teorisinde dillerin etki ve değişime karşı direnme derecelerinden bahseder ve net olmamakla birlikte bir dayanıklılık çizelgesi önerir. Buna göre, dayanıklılık çizelgesinin tepesinde en kolay ve en erken kopyalananlar bulunurken; en zor ve en geç kopyalananlar ise en altta yer alır. En kolay isimler daha sonra diğer kelime türleri kopyalanır. Genel olarak söz dağarcığı, ilişki durumlarının hepsinde yaygın bir iki dillilik olmadan da kolayca etkilenebilen, en zayıf bölüm kabul edilir. Ünlem ve deyimleşmiş ifadeler de kolayca kopyalanabilmektedir. Genel kopyalanmış blokların çeşitli özellikleri az veya çok oranda değiştirilir. Seçilmiş kopyaların alınması ise çoğunlukla daha sonra gerçekleşir. Anlamsal seçilmiş kopyalar, genellikle çizelgede oldukça üstte yer alır. Kimi bağımsız dil bilgisel işlev birlikleri de çok erken kopyalanabilir. Bağımlı birlikler, çoğunlukla önce karmaşık blokların parçası olarak kopyalanır. Kelime yapımı birlikleri dil bilgisel birliklerden önce kopyalanır. Bağımlı işlevsel birliklerin işlek olarak kullanılması, genellikle daha sonradır. Birleşme

kopyaları yoluyla değişikliğe uğramış hece yapısı gibi yeni fonotaktik özellikler ortaya çıkabilir. Çizelgenin en alt kısımlarında ise hâl, görünüş, zaman, tasarlama kipleri gibi dil bilgisi kategorilerinin kopyaları, ses kopyaları, kelime sentaksı kopyaları (kelime içi birleşme kalıpları, kaynaşma veya art arda sıralanma eğilimleri vb.), çatı düzeninde köklü biçim söz dizimsel (morfosentaktik) değişmeler, genel kopyalanmış B ekleriyle birlikte bütün dil bilgisel paradigmalardan kopyaları ve temel söz varlığından genel kopyalar bulunur (Johanson, 2007, ss. 50, 51).

Johanson, öğelerin iç içe geçtiği karmaşık biçimleri ifade eden yapılilik ile dayanıklılık arasında kesin bir eşitliğin olmadığını belirtir. Bazı Türk dillerinin Rusça isimleri ilgi durumu ve çoğul biçimleriyle birincil kök olarak kopyalanması bu durumu desteklemektedir (2007, ss. 59-61). Örnek olarak Rusça *sítets* “basma” sözcüğünün, ilgi durumunda çekimlenmiş olan *síttsa* biçiminden Kazakçaya *sis*a olarak kopyalanmış olmasını gösterebiliriz. Sözcük cümle içinde *iz síttsa*²⁰ “basmadan (yapılmış)” vb. ifadelerde, ilgi durumunda çekimlenerek kullanılan biçimlerden birincil kök olarak Kazakçaya kopyalanmış olmalıdır.

Kod kopyalama modelinde tartışılan bir diğer konu da çekiciliktir. Johanson, dillerdeki genel çekici özelliklerin bir listesini vermeye çalışmıştır. Buna göre:

- Bağımsız birlikler ileri derecede bitişken yapılardan daha çekicidir.
- Anlam ve biçim arasındaki kolay fark edilebilen şeffaflık çekici sayılır.
- Biçim birimi sınırlarının şeffaf olduğu eklerin art arda sıralandığı durumlar çekici iken, ayrıştırımda sorun yaratan kaynaşma pek çekici değildir.
- Biçim birimlerin görece az varyantlarının olması çekici iken, çok zengin ve kuralsız varyantlar çekici değildir.
- Bir ekin heceli olması yani ayrı olarak söylenebilmesi çekicidir.
- Algılanabilirlik de çekici bir özelliktir. Bağımlı birliklerin sözcüğün başı veya sonu gibi dış pozisyonlarda bulunması algılanabilirliğini ve dolayısıyla da kopyalanmasını kolaylaştırmaktadır. İsim morfolojisinde genellikle sonda yer

²⁰ Rusçada farklı kullanım alanları olan ilgi durumu eki örnekte olduğu gibi *iz* “-DAn” ön edatıyla birlikte de kullanılır ve nesnenin neyden yapıldığını ifade etmektedir.

alan durum eklerinin dış pozisyonda bulunmasından kaynaklı sık hatırlanması kopyalanmasını kolaylaştırır.

- Dil ilişkilerinde uyum çekimi ve dil bilgisel cinsiyet en önce kaybolan kategorilerdir ve bu kategorilerin yokluğu kolaylaştırıcı olmasından dolayı çekici olarak değerlendirilebilir.
- Ses alanında pek kapsamlı olmayan ünlü ve ünsüz sistemleri çekicidir. /a/, /i/, /u/ ünlüleri /ö/, /ü/, /ı/ ünlülerden; kısa ünlüler uzun ünlülerden; tek ünlüler ikiz ünlülerden, ağız ünlüleri geniz ünlülerinden; söz başı patlamalılar; sızıcılardan, yarı kapantılı ünsüzlerden ve akıcılardan vb. daha çekicidir (Johanson, 2007, ss. 54-58)

Johnson'a (2007, ss. 61-64) göre genel çekicilik ve yapılilik kavramları dil ilişkisine bağlı değişmelerin bazı tiplerinde yapısal etkenlerin rolünü tespit etmede yeterli değildir. İlişkideki ilgili dillerin tipolojik olarak yakınlığı ya da uzaklığı, çekiciliğe dair eğilimlerin farklı şekillerde ortaya çıkmalarına neden olur. Bu nedenle ilişkiye bağlı etkilerin olası bir hiyerarşisi en azından bir görece çekicilik anlayışına dayanmalıdır. A ve B yapıları arasındaki tipolojik olarak yakınlık, unsurların kopyalanmasını kolaylaştırmaktadır ve görece çekicilik için önemli bir ölçüttür. Örneğin, Türkçe gibi son eklere sahip diller ön eklerin kopyalanması gibi durumlara pek meyletmezler. Bu tespit tersi için de geçerlidir. Sontakı dilleri öntakıları, öntakı dilleri de sontakıları pek de kolay kopyalamıyorsa burada tipoloji yoluyla görecelendirilmiş çekicilik durumu söz konusudur.

3. BÖLÜM: KOD KOPYALAMA MODELİ ÇERÇEVESİNDE KAZAKÇA RUSÇA DİL İLİŞKİLERİ

3.1. GENEL KOPYALAR

Johanson (2007, ss. 29, 31), kod kopyalama modelinde kopyaları genel, seçilmiş ve karışık olmak üzere üç biçimde değerlendirir. Genel kopyalarda, baskın dile ait bağımsız ya da bağımlı biçim birimler bütün yapı özellikleriyle zayıf dile kopyalanır. Kopyalama sırasında A dili B diline ait bir bağımlı/bağımsız biçim birimi hiç değiştirmeden alabildiği gibi bazı ses bilgisel değişikliklere tabi tutarak da alabilmektedir.

Kazakçanın söz varlığı Rusçadan büyük oranda etkilenmiştir ve Kazakçaya çok sayıda genel kopya yapılmıştır. Kazak halkının Rusya'nın hakimiyetine girmesi, Kazak topraklarına yapılan yoğun Rus göçleri vb. gelişmeler dile de yansımış ve Kazaklar için Rusça öğrenmek zorunlu hâle getirilmiştir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren, Kazak topraklarına büyük bir Rus göçmen grubu gelmiş ve Kazak köy nüfusuyla yakın ve sıkı bir ilişki içinde yaşamışlardır. Bu da birçok Rusça kopyanın sözlü olarak alınmasına yol açmıştır. Örneğin; *kirişätke* (<Rus. *krupçatka* “has un, ince elenmiş un”²¹), *kümäjnek* (<Rus. *bumajnik* “cüzdan”²²), *äglöp* (<Rus. *ogloblya* “ok, araba oku”²³), *momış*²⁴ (<Rus. *pomoşç*’ “arka çıkma, arkalama, destek, yardım”²⁵) (Suleymenova, 1965a, s. 72). Böylece Kazakçaya yeni kavramlar, yeni nesnelere ve onları ifade eden sözcükler nüfuz etmeye başlamıştır. Ancak bu dönemde Rusça kopyalar çoğunlukla evlerde kullanılan sözcükler, çiftçilik, ticari ilişkiler, yönetim ve kısmen de kültürle ilgili olmuştur.

Kazakçadaki Rusça genel kopyaların en çok yoğunlaştığı dönem ise Sovyetler Birliği dönemidir. Bu dönemde kopyalanan sözcüklerin miktarındaki artışın yanı sıra içeriğinde de değişiklikler olmuş, yeni sosyalist üretim tarzının ve kültürün gelişmesi

²¹ Gültek, 2012, s. 563

²² Gültek, 2012, s. 83

²³ Gültek, 2012, s. 835

²⁴ “Tüm komşuları ve akrabaları acil işler için çağırma geleneği, saman kesmek ve kışlık evleri onarmak vb”. Bekmahanov (1957, s. 206), Ruslardan ödünç alınan bu geleneğin, özellikle Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde, doğrudan Rus yerleşim birimleri sınırında yaygın olduğunu ifade etmiştir.

²⁵ Gültek, 2012, s. 1070

nedeniyle, eski sosyo-ekonomik oluşumlarla ilişkili söz dağarcığı yerini yeni düzenin terimlerine bırakmış ve bu da kopyalanan söz varlığına yansımıştır (Baskakov, 1952, ss. 31, 32). Örneğin: *tramvay* “tramvay”, *aeroplan* “uçak, tayyare”²⁶, *maşina* “araba, araç, makine”, *parohod* “vapur”, *tragediya* “trajedi”, *p'yesa* “tiyatro oyunu”, *fakul'tet* “fakülte”, *bol şevik* “Bolşevik”, *men şevik* “Rus Sosyal Demokrat partisinde azınlıkta kalanlara verilen ad”²⁷, *sovyet* “meclis, şura”²⁸, *komissiya* “kurul, komisyon”, *revolyutsiya* “devrim, ihtilal”, *kommunist* “komünist” vb. (İsayev, 1973, s. 37). Böylece yeni hayat tarzının gerektirdiği pek çok bilim, teknik vb. alanlarda sözcük kopyalanmıştır.

Yeni nesne ve kavramlar için yapılan kopyalamaların yanı sıra dilde karşılığı olduğu hâlde yapılan kopyalamalar da vardır. Örneğin, Kazakçada “kolonya” için *iyissuw* sözcüğü varken, Rusçadan *adakolon* sözcüğü kopyalanmıştır. Ayrıca daha önce Kazakçadan Rusçaya geçmiş bir sözcüğün tekrar Kazakçaya kopyalandığı da görülür. Örneğin, Kazakça *ataman* “lider çoban” sözcüğü Rusçaya kopyalandıktan sonra tekrar Rusçadan geri kopyalanmıştır. Bugün ise Kazakça ve Rusçada “elebaşı, çete reisi” anlamında yer almaktadır (Ahanov, 2010, ss. 162,163).

Toplumdaki iki dillilik seviyesine bağlı olarak dilde kopyalama tabakaları oluşabilmektedir. A dilindeki iki dilliliğin sınırlı olduğu dönemdeki eski kopyalar, zayıf dilin sistemine ileri derecede uyum sağlamışken; gelişmiş iki dillilik dönemindeki kopyalarda B dilindeki özgün biçim büyük oranda korunmaktadır (Johanson, 2007, s. 68). Kazakça Rusça dil ilişkilerinin başlangıç dönemlerinde yani iki dilliliğin pek gelişmediği dönemde, hem konuşurların Rusça bilgi seviyesinin azlığı hem de sözcüklerin yazılı değil sözlü olarak kopyalanmasından dolayı Kazakçaya yapılmış genel kopyalarda, Rusça aslı ile kopyası arasında farklar görülür. Ancak iki dilliliğin gelişmesi ve Rusça bilgi seviyesinin artmasıyla ses bilgisel uyarlama azalmış ve aslına uygun kopyalar artmıştır.

Bu bölümde, sınırlı iki dillilik döneminde Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış eski kopyaların ne tür ses bilgisel değişikliklere uğradığı, kopyalarda hangi ses olaylarının

²⁶ Gültek, 2012, s. 29

²⁷ Gültek, 2012, s. 633

²⁸ Gültek, 2012, s. 1413

görüldüğü ele alınacaktır. Kullanılan örnekler Kazakçanın ağızlarındaki Rusça kopyaları inceleyen Niyazgaliyeva'nın tezi, konuyla ilgili makale ve kitapların leksikoloji bölümünden derlenmiştir (Kaliyev & Bolganbayev, 2006; Niyazgaliyeva, 1993; Suleymenova, 1965b). Rusça sözcüklerin Kazakçaya sözlü olarak kopyalanmasından dolayı gerekli görülen yerlerde Kazakçadaki ses değişimini açıklamaya katkı sağlayacak Rusça örneklerin telaffuzları köşeli parantez içinde verilmiştir. Kullanılan örneklerin anlamları için basılı (Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009; Fasmer, 1986; Gültek, 2012; Koç vd., 2021; Mustafayev & Şçerbinin, 1996; Ojegov & Şvedova, 2006) ve çevrim içi sözlüklerden (<https://www.dict.com/>) yararlanılmıştır. Sözcüklerin anlamları için faydalanılan basılı sözlüklere atıf yapılarak bu sözlüklerin sayfa bilgisi dipnot olarak verilmiş, dipnot verilmeyen sözcükler içinse çevrim içi sözlükten yararlanılmıştır.

3.1.1. Bağımsız Biçim Birim Kopyalarındaki Ses Değişimleri²⁹

Genel olarak baktığımızda, Rusça kopyaların Kazakçanın ses yapısına uyarlanmasında (ünlülerde görülen değişikliklerde) önlük artlık uyumu belirleyici olmuştur. Kopyalanan sözcüklerin Rusça söyleyişi de ses bilgisel değişimde önemli bir rol oynamıştır. Rusçada ünlülerin söylenişi vurguya bağlıdır, vurgunun geldiği ünlü söyleyişte en belirgin sestir ve net bir şekilde ifade edilir. Bu nedenle Kazakçaya kopyalama sürecinde de Rusçadaki vurgulu ünlü belirleyicidir ve sözcüğün geri kalan sesleri, bu ana sesin ön damaksıl veya art damaksıl oluşuna göre belirlenir: *bolis* <*vólost'* [volast'] “(esk.) nahiye”³⁰, *boji* <*vójji* [vojji]³¹ “dizgin, gem”³², *dojna* <*dyújina* [dyujina] “düzine”, *bâtes* <*batíst* “patiska”³³, *beket* “karakol; istasyon”³⁴ <*pikét* “karakol, nöbetçi, müfreze; grev gözcüsü”³⁵, *köpes* <*kupéts* “tüccar”³⁶, *bätinke* <*botínki* [batinki] (çoğ.

²⁹ Bu bölümde Rusça sözcüklerdeki vurguları göstermek için *á, é, í, ó, ú* sembolleri kullanılmıştır.

³⁰ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 100

³¹ Rusçada /j/ sesinden sonra gelen /i/ ünlüsü, /i/ olarak söylenir ve Kazakçaya da bu söylenişle geçmiştir.

³² Gültek, 2012, s. 132

³³ Gültek, 2012, s. 37

³⁴ Koç vd, 2021, s. 150

³⁵ Gültek, 2012, s. 995

³⁶ Gültek, 2012, s. 569

<botínok [batınak]) “ayakkabı”, *pesir* <*písar*’ “katip, sekreter”³⁷ vb. vurgulu ve vurgu öncesi hecelerdeki ünlü en yakın ön veya art seslerle değiştirilirken, vurgu sonrası hecede en karakteristik durum dar ünlülerle değişimdir (*barkı́t* < *bárhat* “kadife”). Bazı durumlarda ise söz sonundaki vurgusuz ünlü düşer (*gazet* < *gazéta* “gazete”) (Suleymenova, 1965b, ss. 64-71).

Rusçadaki vurgulu ünlülerin sözcüklerin önlük artlık durumunu tayin etmesi kuralının kapsamlı ve kopyalanan tüm sözcükler için geçerli olduğu söylenemez. Rusça *bóčka* “fiçı, varil, tekne”, *búlka* “francala”, *puhóvıy* “tüy, tüyden, tüylü”, *povózka* [pavoska] “kağrı, yük arabası” *zalóg* [zalók] “rehin, kefalet, teminat” gibi sözcüklerde vurgu art damak ünlülerinde olmasına rağmen Kazakçaya sırasıyla *bóške*, *bólke*, *bökebay*, *päweske*, *zälök* şeklinde ön ünlülü olarak kopyalanmıştır. Bu sözcüklerin başka bir ses kalıbından etkilendiği ve kopyalanan sözcükteki vurgulu ünlünün diğer ünlülerin dönüşümünün niteliği üzerinde her zaman belirleyici bir etkiye sahip olmayabileceği sonucu çıkar. Suleymenova, bu durumu Kazakçadaki /k/ ve /g/ ünsüzlerinin özellikleriyle ilişkilendirir. Kazakçada, /k/-/g/ ünsüzleri yalnızca ön damak ünlüleriyle, /k/-/g/ ünsüzleri ise yalnızca art damak ünlüleriyle kullanılır. Bu /k/-/k/; /g/-/g/ ünsüzleri dışındaki diğer ünsüzler ise hem art hem de ön damaksıl ünlülerle kullanılabilir. Rusçada, /k/-/g/ ünsüzlerinin Kazakçada eşdeğeri olmayan art damak karşılığı /k’/-/g’/ (*К’-Г’*) vardır. Bundan dolayı, Kazakçadaki orta damaksıl patlamalı /k/ sesi, Rusçadaki art damaksıl sert /k’/ sesinin yerini aldığında, onu çevreleyen ünlülerde ön damaksıllaşma meydana gelir. /k/ sesi, sadece bulunduğu heceyi ön damaksıllaştırmakla kalmaz, bazen *päweske* (<*povózka* [pavoska]) “kağrı, yük arabası”, *bötelke* (<*butılka*) “şişe” vb. örneklerde olduğu gibi yanındaki heceleri ve bir bütün olarak sözcüğü de etkiler. Rusça *şçyóti* “sayaç” ve *şçyótka* “fırça” sözcüklerinde vurgu aynı hecede (ó) olmasına rağmen *şçyóti*³⁸ [şşyoti], *şot* olarak *şçyótka* da *şötke* olarak Kazakçaya kopyalanmıştır. Yani Kazakçadaki /k/ sesinin, kopyalanan sözcüğün ön damaksıllaşması üzerinde etkisi vardır. Rusçadaki /k’/-/g’/ sesleri buldukları sözcükte tüm ünlü ve ünsüz seslerin art damaksıl olması durumunda, yani bu seslerin /k/-/g/ ön damaksıl seslerine değişmesinin mümkün olmadığı durumlarda Kazakçadaki art damaksıl /k/-/g/ seslerine değişirler: *bokıraw* <*pokrów* [pakrof] “kar örtüsü”, *şoqla*

³⁷ Gültek, 2012, s. 997

³⁸ Rusçada *şç* ünsüz çifti /ş/ olarak söylenir, bu nedenle Kazakçaya da /ş/ olarak kopyalanmıştır.

<Fyókla “özel isim”, *ķarta* <*karta* “harita”, *işķap* <*şķáf* “dolap”, *bağzal* <*vokzál* [vagzal] “tren istasyonu”; vb. Kazakçadaki /k/-/g/ ünsüzleri ses değeri bakımından Rusçadaki /k’/-/g’/ seslerine, /ķ/-/ğ/ seslerine göre daha yakındır. Ancak /ķ/-/ğ/ sesleri 1920 ve 1930’lu yıllarda Rusçadaki patlamalı /k’/-/g’/ seslerinin yerini alarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Suleymenova, 1965b, ss. 66-67).

Kazakçaya kopyalanırken değışimi, sıralanan özelliklerin hiçbiriyle açıklanamayan örnekler de vardır. *beşet/peşet* <*peçát* [piçat] “mühür”, *mätiriyel* <*materiál* [matiriyal] “materyal”, *ädiris* <*adres* [adris] “adres”, *pálte* <*pal’tó* “kaban, mont, palto”, vb. örneklerinde vurgu art damak ünlüleri üzerindedir ve Kazakçadaki ön damaksıllaştırıcı /k/-/g/ sesleri de yoktur; ancak Kazakçaya ön damaksıl olarak kopyalanmıştır. Suleymenova (1965b, s. 68), bu durumu Rusçada ünlü sesler üzerinde ön damaksıllaştırıcı özelliği bulunan ünsüz seslerin etkisiyle açıklar.

3.1.1.1. Ünlüler

Rusçada sözcüklerin söyleyiş şekilleri Kazakçanın ses bilgisi kurallarına uyarlanarak kopyalanmıştır. Rusçada vurgu sözcüklerin söyleyiş biçimlerini etkilediğinden dolayı Rusça genel kopyalardaki ses değışimlerine geçmeden önce kısaca Rusçadaki sözcük vurgusu ve bunun telaffuza etkisinden bahsetmek gerekmektedir.

Rusça sözcüklerde, ünlülerin vurgulu veya vurgusuz hecede bulunmaları söyleyişlerinde farklılıklara neden olmaktadır. Rusçada sözcük vurgusu serbesttir, yani vurgu sabit bir hece üzerinde değildir. Vurgulu hecede bulunan ünlüler daha baskın ve açık söylenirken; vurgusuz hecedeki ünlüler, vurgulu hecede bulunan ünlülerden daha kısa ve kapalı söylenir (Dietrich, 2004, s. 15).

/e/ ünlüsü, vurgulu hecede /ye/ olarak, vurgusuz hecede ise /i/ olarak söylenir (*vesná* [visna] “ilkbahar”, *poéhat* [payehat] “gitmek, ayrılmak”).

/o/ ünlüsü, vurgulu hecede açık /o/ olarak söylenirken; vurgusuz hecede kapalı /a/ olarak telaffuz edilir (*molokó* [malako] “süt”, *oknó* [akno] “pencere”) vb. (Dietrich, 2004, ss. 11-12).

3.1.1.1.1. /a/

Rusça sözcüklerdeki /a/ sesi, söz başı ve söz içinde vurgulu ya da vurgu öncesi hecede Kazakçada genellikle /a/ olarak korunmuş veya /ä/ sesine değişmiştir.

Kzk. *apara* (diyal.) <Rus. *opára* [apara] “maya”

Kzk. *pägır* <Rus. *páger* [pagir] “kamp”³⁹

Kzk. *mätke* (diyal.) “kiriş (diyal.)”⁴⁰ <Rus. *mátka*⁴¹

Kzk. *kümájnek* <Rus. *bumájnik* “cüzdan”

Kzk. *öktábır* <Rus. *oktyábr* [aktyabr] “ekim (ay)”

Kazakçadaki /ä/ sesi hem yapı hem de söyleyiş bakımından /a/’ya benzemektedir. Ancak bu ses, /a/’ya göre damağın daha önünde, ön damağın başlangıç noktasında boğumlanmaktadır. Yani ön damak ünlüleri arasında en arkada söylenen ünlü, /ä/ ünlüsüdür. Bu yönüyle ön damak ünlüleri içerisinde hem /a/’ya hem de diğer art damak ünlülerine en çok benzeyen sestir. Geniş-düz ve açık bir şekilde söylenir. Çağdaş Kazak imlasında hem art damak hem de ön damak ünlüleriyle kullanılabilen /ä/ sesi Kazakçada kullanım alanı en dar ünlü olup genellikle ilk hecede bulunur. İkinci hecede az sayıda karşımıza çıkan /ä/ sesi kopya birkaç sözcükte üçüncü hecede de görülmektedir (Doğan, 2015, ss. 60-64).

Çoğunlukla başka dillerden kopyalanan sözcüklerde bulunan /ä/ ünlüsü, az sayıdaki Kazakça sözcükte de kullanılır. Kopyalanan sözcüklerde önlük artlık uyumuna aykırılık gösteren /a/ sesi uyuma tabi olmak üzere ön damaksıllaşırken /a/’nın ön damak karşılığı olan /e/ sesi yerine çoğunlukla /ä/ sesine değişmektedir. Bu durumun sebebi /ä/ ünlüsünün boğumlanma noktasının /e/’ye nazaran /a/’ya daha yakın olmasıdır. Kazakça asıllı sözcüklerdeki /ä/ ünlüsünün çoğu da benzer bir mantıkla ortaya çıkmıştır. Art damaksıl bir sözcükle ön damaksıl bir sözcüğün birleşmesi sonucunda meydana gelen birleşik sözcüklerde bulunan /a/ ünlüleri önlük artlık uyumu için genellikle ön damaksıllaşırken kendisine en yakın ünlü olan /ä/ sesine değişmektedir (*bäytetek* <*bay*

³⁹ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 197

⁴⁰ Koç vd, 2021, s. 624

⁴¹ Niyazgaliyeva (1993, s. 62), Kazak diyalektlerindeki Rusça kopyaları incelediği tezinde bu sözcüğün anlamını Kzk. *arqalık* “evin, ahırın çatısının düşmemesi için konulan ağaç, mertek, dayak; sandalye, divan gibi eşyaların arkası, yaslanılacak yer” olarak vermiştir. Ancak Rusça sözlüklerde “döl yatağı, rahim” anlamında verilmektedir (Gültek, 2012, s. 625).

terek “büyük çınar”, *büybişe* <*bay bişe* “ilk hanım”, *äkelüw* <*alıp kelüw* “alıp gelmek, getirmek”) (Doğan, 2015, ss. 60-64).

Söz içindeki /a/ sesi ön damak karşılığı olan /e/ sesine de değişebilmektedir:

Kzk. *desetine* <Rus. *desyatína* “eski Rusya’da 1,09 hektara eşit arsa; aşar, ondalık”⁴²

Kzk. *meken* (diyal.) <Rus. *myakína* “başak samanı, kesmik”⁴³

Kzk. *atpeket* <Rus. *advokát* [advokat] “avukat”

Kzk. *käsek* (diyal.) <Rus. *kosyák* [kasyak] “(arg.) esrarlı sigara”

Söz içi ve son hecedeki /a/ sesinin Rusça söyleyişte vurgulu olmaması ve kısa söylenmesi durumunda bu ses önlük artlık durumuna göre /ı/ ve /i/ dar ünlülerine değişmiştir:

Kzk. *barqıt* <Rus. *bárhat* “kadife”

Kzk. *kerkĩ* (diyal.) <Rus. *kírka* “kazma (saplı demir araç)”

Söz sonundaki vurgulu /a/ sesi ise genellikle korunmuştur:

Kzk. *känwa* (diyal.) <Rus. *kanvá* “kaneviçe, kanava, taslak”⁴⁴

Kzk. *barazda/porazda* (diyal.) <Rus. *borozdá* [barazda] “çizgi, yiv, saban izi”

Kzk. *turba* <Rus. *trubá* “pipet, (müz.) borazan, trompet”

Söz sonundaki vurgusuz /a/ sesi genellikle düşmüştür.

Kzk. *abaq* (diyal.) <Rus. *abáka* “av ağının iki başına bağlanan kısa ağaç”⁴⁵

Kzk. *gazet* <Rus. *gazéta* “gazete”

Kzk. *par* <Rus. *pára* “çift”

Kzk. *päner* <Rus. *fanéra* “kontraplak, plaka”

Söz sonundaki vurgusuz /a/ sesi kendinden önce kapalı hece varsa, düşmesi durumunda söz sonunda ünsüz çiftinden kaçınmak için korunmuş ya da /e/’ye değişmiştir.

⁴² Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 180

⁴³ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 227

⁴⁴ Gültek, 2012, s. 486

⁴⁵ Niyazgaliyeva, 1993, s. 72

Kzk. *ärenda* <Rus. *arénda* “kira”⁴⁶

Kzk. *läpke* <Rus. *lávka* [lafka] “dükkan”

Kzk. *mätke* (diyal.) “kiriş (diyal.)” <Rus. *mátka*

Kzk. *jeletke/zeletke* (diyal.) <Rus. *jilétka* “yelek, jile”⁴⁷

3.1.1.1.2. /e/

Söz içinde vurgulu hecede yer alan /e/ sesi genellikle korunmuştur:

Kzk. *beleten /piletén* (diyal.) <Rus. *pletén* [pliten'] “çit”⁴⁸

Kzk. *tärelke* <Rus. *tarélka* “tabak”

Kzk. *guberne* <Rus. *gubérniya* “Rusya’da, 18. yüzyılın başından 1929’a kadar (şimdi Finlandiya’da) ana idari-bölgesel birim”⁴⁹

Kzk. *äpïrel* <Rus. *aprél* “nisan”

3.1.1.1.3. /i/

Kazakçada iki /i/ sesi vardır. Bunlardan ilki Kiril alfabesinde *i* harfiyle gösterilir ve Kazakçadaki bu ses diğer Türk dillerine nazaran çok daha kısadır (/ĩ/). Diğerisi ise Kazakçaya Rusçadan kopyalanmıştır ve Kiril alfabesinde *и* harfiyle gösterilir. Bu ses, Rusça sözcüklerde müstakil bir ünlü olarak ve Türkiye Türkçesindeki /i/ sesine benzer bir şekilde kullanılır. Kazakça sözcüklerde *ıy, iy* ses birliklerini karşılayan bu harf, Kazakçaya kopyalanan Rusça sözcüklerde sadece ön damak ünlüsü /i/’yi ifade etmektedir. *и* harfinin Rusça sözcüklerde başka Kazakça sözcüklerde başka söylenişi bazı karışıklıklara sebep olmuş ve 1930’lardan beri süregelen bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Kazakçada art sıradan sözcüklerin ilgili hecelerinin ön sıradan söylenmesine dolayısıyla da bu sözcüklerin Kazakçanın önlük artlık uyumuna aykırılık göstermesine neden olmuştur. *siyaktı* “gibi”, *biyıl* “bu yıl” *jiynaw* “toplamak” gibi Kazakça

⁴⁶ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 16

⁴⁷ Gültek, 2012, s. 341

⁴⁸ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 337

⁴⁹ Ojegov & Şvedova, 2006, s. 148

sözcüklerde *ıy* şeklinde art sıradan olması gereken hece *iy* olarak ön sıradan söylenmektedir (Doğan, 2015, ss. 466-468). Bu da Rus alfabesinin Kazak ses bilgisi üzerindeki tesirini göstermektedir.

Rusça sözcüklerin Kazakçaya kopyalanması sırasında söz başında Rusçadaki /i/ sesinin Kazakçadaki /ĩ/ veya /e/ sesine değişimi sınırlı örneklerden hareketle tespit edilebilmektedir:

Kzk. *ızves* <Rus. *ízvest'* [izvist'] “kireç”⁵⁰

Kzk. *ızmerlew* (diyal.) <Rus. *izmeryát'* [izmiryat'] “ölçmek”⁵¹

Kzk. *entirnat* <Rus. *internát* [intirnat] “yatılı okul”⁵²

Rusçada vurgusuz /e/ ünlüsü, /i/ olarak söylenmektedir. Söyleyişteki bu /i/ sesi söz içinde /ĩ/ ve /e/ sesine değişebilmektedir.

Kzk. *rezıñke* <Rus. *rezínka* [rizinka] “lastik, lastik bandı”⁵³

Kzk. *pägır* <Rus. *páger'* [pagir] “kamp”⁵⁴

Kzk. *kápıretıp* <Rus. *kooperatív* [kaapiratif] “kooperatif”

Kzk. *bedire* (diyal.) / *bedre* <Rus. *vedró* [vidro] “kova”

Ayrıca ikinci hecede telaffuzdaki /i/ ünlüsünün düştüğü örneklere de rastlanmaktadır.

Kzk. *tılğıram* <Rus. *telegrámma* [tiligramma] “telgraf”

Kzk. *pırselen* <Rus. *pereselénets* [pirisilenits] “göçmen, muhacir”⁵⁵

Söz içinde vurgulu ya da vurgusuz hecelerdeki /i/ ise genellikle /e/ sesine değişmiştir:

Kzk. *les* (diyal.) <Rus. *list* “yaprak (bitkilerde); kağıt parçası, yaprak (defter vs.)”

Kzk. *bärnek* (diyal.) <Rus. *parník* “camekan, sera”⁵⁶

Kzk. *şaynek* <Rus. *çáynik* “çaydanlık”

⁵⁰ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 286

⁵¹ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 157

⁵² Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 162

⁵³ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 788

⁵⁴ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 197

⁵⁵ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 610

⁵⁶ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 590

Kzk. *kemnaziya* < Rus. *gimnázíya* “(Çarlık Rusya’da) kolej, lise”⁵⁷

Rusça /i/ sesinin, söz içinde korunduğu durumlar da vardır:

Kzk. *pima* < Rus. *pimi* “(çoğ. < *pim*) kürk çizme; keçe çizme”⁵⁸

Kzk. *sisá* < Rus. *sítets* (*síttsa*⁵⁹) “basma”⁶⁰

Suleymenova’nın da (1965b, s. 74) ifade ettiği üzere özellikle ardından /ŋ/ sesinin takip ettiği durumlarda Kazakçadaki /i/ sesine değiştiği örnekler de vardır:

Kzk. *bätŋke* < Rus. *botínki* [batinki] “(çoğ. < *botínok*) ayakkabı”

Kzk. *kärzŋke* < Rus. *korzínka* [karzinka] “sepet, sele, zembil”⁶¹

Kzk. *rezŋke* < Rus. *rezínka* [rizinka] “lastik, lastik bandı”

Genellikle vurgu sonrası hecelerdeki Rusça /i/ ünlüsü, Kazakçada /i/ sesine değişmiş veya tamamen düşmüştür:

Kzk. *pabrĭk* < Rus. *fábrica* “fabrika, işletme”

Kzk. *jášĭk* < Rus. *yáščĭk* “kutu, kasa, mahfaza, koyacak, sandık, sepet; bölme (istif vs.), çekmece; çiçeklik”

Kzk. *şenewnĭk* < Rus. *çinóvnik* “bürokrat, kurumsal, memur”

Kzk. *ıstansa* < Rus. *stántsıya* “durak, istasyon”

Rusça /i/ sesinden sonra ünlü bir ses geliyorsa /iy/ ses öbeği ortaya çıkar (Suleymenova, 1965b, s. 74):

Kzk. *pŋyăner* < Rus. *pionér* [pianer] “öncü”

Kzk. *şpŋyon* < Rus. *şpión* “casus, ispiyon”

Kzk. *mätŋrŋyel* < Rus. *materiál* “madde, özdek, malzeme, materyal”

⁵⁷ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 145

⁵⁸ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 617

⁵⁹ *sittsa*, *sítets* sözcüğün Rusçada ilgi durumunda (*raditel’ny padej*) çekimlenmiş hâlidir. Örneğin, alındığı kaynakta Kazakçadaki *sisá* sözcüğünün kopyalandığı biçim olarak *sítets* verilmiştir; ancak sözcük cümle içinde *basmadan yapılmış* (*iz sittsa*) vb. ifadelerde ilgi durumunda çekimlenerek kullanılan biçiminden geçmiş olmalıdır.

⁶⁰ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 831

⁶¹ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 342

Rusça sözcük sonundaki /i/ sesi sıklıkla Kazakçada /e/ sesine değişmiştir. Ancak diyalektlerden alınan örneklerde çeşitlilik göstermektedir:

Kzk. *sömke* <Rus. *súmki* “(çoğ.) yirmi dört saat”⁶²

Kzk. *bätñke* <Rus. *botínki* [batinki] “(çoğ.) (<*botínok*) ayakkabı”

Kzk. *grabda* (diyal.) <Rus. *grábli* “(çoğ.) tarak, tırmık”⁶³

Kzk. *jäşlä* (diyal.) <Rus. *yásli* “kreş”

Kzk. *näselkĩ* (diyal.) <Rus. *nosílki* [nasilki] “sedye, teskere; tahtıran”⁶⁴

3.1.1.1.4. /o/

Söz başı ve söz içindeki vurgulu /o/ sesi, korunmuş ya da önlük artlık uyumuna göre /ö/ sesine değişmiştir. /o/ sesinin ön damak karşılığı olan /ö/ sesine değiştiği örneklerde yukarıda bahsedilen /k/-/g/ ünsüzlerinin özellikleri etkili olmuştur.

Kzk. *obıls* <Rus. *óblast* “bölge, alan”

Kzk. *morda* (diyal.) <Rus. *mórda* “mantar, somak; (arg.) surat, gudubet; çöten, kirtıl”⁶⁵ (dz. büyük kabuklu deniz hayvanlarını avlamakta kullanılan, ince dallardan örülmüş sepet)

Kzk. *moyna* (diyal.) <Rus. *bóynya* “kesimhane, mezbaha; katliam, kırım”

Kzk. *ökñrk* <Rus. *ókrug* [okruk] “ilçe, nahiye”

Kzk. *böşke / möşke* <Rus. *bóçka* “fıçı, varil, tekne”

Kzk. *bögñre / bögñrebas* (diyal.) <Rus. *pógrebets* [pogribits] “yolculuk için yiyecek, öteberi vs. koymaya yarayan küçük sandık”⁶⁶

Söz içinde ilk hece dışındaki vurgulu /o/ sesi bazen /ö/, /ü/, /u/ dudak seslerine, bazen de dudaksız olmayan seslere değişmiştir.

⁶² Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 889

⁶³ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 89

⁶⁴ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 494

⁶⁵ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 411

⁶⁶ Gültek, 2012, s. 1019

Kzk. *bäköy / päköy* (diyal.) <Rus. *pokóy* [pakoy] “rahat, sükûnet”⁶⁷

Kzk. *zäkün* <Rus. *zakón* “yasa, kanun”

Kzk. *rışkut* <Rus. *rashód* [rashot] “gider, masraf; akış (oran)”

Kzk. *mayır* <Rus. *mayór* “binbaşı”

Kzk. *zawıt* <Rus. *zavód* “fabrika”

Kzk. *kürşek* (diyal.) <Rus. *kryuçók* “kanca, tığ”

Kzk. *düregĩ* (diyal.) <Rus. *drógi* “(çoğ.) cenaze arabası, yük arabası”⁶⁸

Kzk. *kämel* (diyal.) <Rus. *komyól* [kamyol] “kazan, su ısıtıcısı”

Kzk. *sädelkĩ* (diyal.) <Rus. *sedyólka* [sidyolka] “eyer, semer”⁶⁹

3.1.1.1.5. /u/

Söz içinde ilk hecedeki /u/ sesi kelimenin önlük artlık uyumuna göre genellikle /ü/, /o/, /ö/ seslerine değişir ya da korunur.

Kzk. *put* <Rus. *pud* [put] “(16,38 kiloya eşit ağırlık birimi) pud”⁷⁰

Kzk. *mujik* <Rus. *mujik* [mujık] “köylü, mujik”

Kzk. *kümäjnek* <Rus. *bumájnik* “cüzdan”

Kzk. *türme* <Rus. *tyur'má* “hapishane, cezaevi”

Kzk. *sot* <Rus. *sud* [sut] “(huk.) mahkeme”

Kzk. *dojna* <Rus. *dyújina* [dyujına] “düzine”

Kzk. *jornal* <Rus. *jurnál* “dergi; magazin”⁷¹

Kzk. *köşır* <Rus. *kúçer* [kuçır] “arabacı”⁷²

Kzk. *sömke* <Rus. *súmka* “çanta, torba; (zool.) kese (kanguru)”

⁶⁷ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 649

⁶⁸ Gültek, 2012, s. 315

⁶⁹ Gültek, 2012, s. 1354

⁷⁰ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 423

⁷¹ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 124

⁷² Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 196

Kzk. *sötke* <Rus. *sútki* “(çoğ.) yirmi dört saat”⁷³

Kzk. *römke* <Rus. *ryúmka* “cam bardak, kadeh”

Kzk. *kökil* (diyal.) <Rus. *kúkol* [kukal’] “(bot.) karamuk”⁷⁴

İlk hece dışında /u/ sesi dudak sesleri /ö/, /ü/ ve dudaksız olmayan /ĩ/, /ı/ seslerine değişmiştir.

Kzk. *minöt* <Rus. *minúta* “dakika”

Kzk. *sekönt* <Rus. *sekúnda* [sikunda] “saniye”⁷⁵

Kzk. *kämünes* < Rus. *kommuniíst* [kammunist] “komünist”

Kzk. *pärtik* (diyal.) <Rus. *fártuk* “önlük”

Kzk. *käpïste* <Rus. *kapústa* “lahana”

Kzk. *kamıt* <Rus. *homút* [hamut] “boyunduruk, tasma, yaka”

3.1.1.1.6. /ı/

Suleymenova (1965b, s. 75), Rusçadan Kazakçaya /ı/ sesiyle çok az kelime kopyalandığını ve çoğunlukla Rusça -ıy sıfat yapım ekiyle biten kelimelerde bu sesin /a/’ya değiştiğini belirtmiştir.

Kzk. *şaşnay* <Rus. *çástnyy* “özel, hususi”

Kzk. *awılınay* <Rus. *aul’nyy* “(sıfat) < *aúl* “köy”⁷⁶

Kzk. *bökebay* <Rus. *puhóvy* “tüy, tüyden, tüylü”

Kzk. *bübïrnay* <Rus. *víbornyy* [vıbarnyy] “seçim”

Rusça *víbornyy* sözcüğünün ilk hecesindeki /ı/ ünlüsü, dudak ünsüzünün etkisiyle Kazakçada /ü/’ye değişerek *bübïrnay* şeklinde kopyalanmıştır.

⁷³ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 889

⁷⁴ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 357

⁷⁵ Gültek, 2012, s. 1356

⁷⁶ Ojegov & Şvedova, 2006, s. 32

Rusçada /ş/, /j/, /ts/ ünsüzlerinden sonra gelen /i/ ve /e/ ünlüleri /ı/ olarak söylenmektedir (Dietrich, 2004, s. 12). Bu nedenle Rusça sözcüklerdeki /ı/ sesinin Kazakçada korunarak kopyalandığı söylenebilir.

Kzk. *boji* <Rus. *vójjı* [vojji] “(çoğ. <vojja) dizgin, gem”⁷⁷

Kzk. *arşın* <Rus. *arşın* [arşın] “arşın”

Kzk. *mâşine* <Rus. *maşına* [maşına] “araba, oto, araç (araba vs.); makine, makine; mekanizma, makine aksamı”

Kzk. *starşın* <Rus. *stárşına* [starşına] “(ask.) başçavuş”⁷⁸

Kzk. *sajın* <Rus. *sájen*’ [sajın] “sajen⁷⁹ (2,13 metre değerinde eski bir uzunluk birimi)”

/ts/ ünsüzünden sonra gelen ve vurgulu hecede ya da vurgu öncesinde yer alan /ı/ Kazakçaya *ıy*, *ıy* olarak kopyalanmıştır (Suleymenova, 1965b, s. 75).

Kzk. *sıypır* <Rus. *tsıfra* [tsıfra] “sayı, rakam; numara (değer)”

Kzk. *sıytat* <Rus. *tsıtáta* [tsıtata] “iktibas, alıntı”

Kzk. *sıyrkul* <Rus. *tsírkul*’ [tsirkul] “pergel, yayçizer”

Kzk. *sıyrk* <Rus. *tsirk* [tsirk] “sirk”

Aşağıdaki sözcüklerinde ise /ı/ sesi farklı seslere değişmiştir.

Kzk. *serıs* (diyal.) <Rus. *sírost*’ [sırast] “rutubet, nem”

Kzk. *ıştık* <Rus. *ştık* “(ask.) süngü”

Suleymenova (1965b, s. 76), /ı/ sesinin hemen hemen tüm ünlülere (/o/ hariç) değişebilmesine rağmen ana değişimlerinin Kazakçada /ı/ ve /i/ seslerine olduğunu varsaymaktadır.

Aşağıdaki örnekte ise /ı/ sesi tamamen düşmüştür.

Kzk. *ırsák* (diyal.) <Rus *rısák* “koşu atı”

⁷⁷ Gültek, 2012, s. 132

⁷⁸ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 875

⁷⁹ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 804

3.1.1.2. Ünlü Olayları

Kazakçaya Rusçadan yapılan kopyalamalarda ünlülerde en sık karşılaşılan ses olayları, ünlü düşmesi ve ünlü türemesidir. Ünlüler kısmında değinildiği üzere özellikle söz sonundaki /a/ sesi genellikle Kazakçada düşmüştür:

Kzk. *gazet* <Rus. *gazéta* “gazete”

Kzk. *par* <Rus. *pára* “çift” vb.

Kazakçada söz başında bulunmayan /r/ ve /l/ seslerinden önce önlük artlık uyumuna göre /ı/, /i/, /u/ ünlüleri eklenerek ya da söz başında, ortasında ve sonunda yer alan ünsüz çiftlerini (belli ünsüz çiftleri dışında) bölmek için de iki ünsüz arasında ünlü türemesi gerçekleşmiştir:

Kzk. *ırsäk* (diyal.) <Rus. *rısák* “koşu atı”

Kzk. *uraş* (diyal.) <Rus. *roj*’ “çavdar”⁸⁰

Kzk. *ädırıs* <Rus. *áдрес* “adres”

Kzk. *bedıre* <Rus. *vedró* “kova”

Kzk. *gırebek* (diyal.) <Rus. *grebók* “(dz.) hamla, hamla küreği”⁸¹

Kzk. *kınege* <Rus. *knıga* “kitap”

Kzk. *pılan* <Rus. *plan* “plan”

Kzk. *ısklad* <Rus. *sklad* “depo, ardiye; huy, doğa”

Kzk. *bıreşke* (diyal.) <Rus. *briçka* “(esk.) Ruslarda oturulacak yerleri iki yan sıradan ibaret yaylı at arabası”⁸² vb.

Ancak bu biçimlerin büyük bir kısmı bugünkü yazı dilinde varlığını sürdürememiştir. Kazakçanın kopya sözcükleri ses açısından uyarlamaya yönelik türettiği ünlüler masa başı müdahaleleriyle atılarak aslına uygun yazılma ilkesi takip edilmiştir. Kazakçada söz başında bulunmayan /l/, /r/ ünsüzlerinden önce türetilen /u/, /ı/ ve /i/ ünlüleri bu dönemde hem Rusça hem de diğer dillerden kopyalanan sözcüklerde Rusçanın etkisiyle

⁸⁰ Gültek, 2012, s. 1306

⁸¹ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 91

⁸² Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 58

düşme eğilimine girmiştir: *ılay* yerine *lay*, *ılağ* yerine *lağ*, *ilezde* yerine *lezde*, *ıras* yerine *ras*, *ırazı* yerine *razı*, *ireñ* yerine *reñ*, *uruw* yerine *ruw*, *ılas* yerine *las*, *ileker* yerine *leker* vb. (Keleşbayev & Musabayev, 1975, s. 110). Amanjolov (2020, s. 23) ise çalışmasında Kazakçaya *ısmak*, *ışkaf*, *iret*, *iskek*, *Ahımet* şeklinde ünlü türemesi gerçekleştirilerek kopyalanan sözcüklerin *smağ* “tat, lezzet, zevk”⁸³; *şkaf* “dolap”; *ret* (<*ryad*) “sıra”; *skek*; *Ahmet* biçiminde yazılması gerektiğini ifade etmiştir.

3.1.1.3. Ünsüzler

Kazakça, bir kısmı diğer sesbirimlerin alt sesbirim biçimleri olan ve bir kısmı da Rusçadan kopyalanmış olan geniş bir ünsüz havuzuna sahiptir. Rusça kopyalardaki ünsüzlerin değişimi, esas olarak Rusçada bulunan bazı ünsüzlerin Kazakçanın ses bilgisinde bulunmamasından kaynaklanmıştır. Bu nedenle Kazakçanın ses sisteminde yer almayan /v/, /f/, /h/, /ts/ ünsüzlerini kendi sesletim sistemine en uygun olanlara değiştirerek Kazakçaya uyarlamıştır.

3.1.1.3.1. /v/

Rusçadan yapılan kopyalamalarda söz başındaki /v/ sesi Kazakçaya /b/ sesine geçişerek kopyalanmıştır.

Kzk. *bedire* (diyal.) <Rus. *vedró* “kova”

Kzk. *beşela* (diyal.) <Rus. *véşalka* “portmanto, duvar askısı, (konuşma dili) vestiyer”⁸⁴

Kzk. *bolıs* “Çarlık Rusya zamanındaki idari taksimat; belli bir bölgeyi yöneten kişi, vali”⁸⁵ < Rus. *vólost*’ “(esk.) nahiye”⁸⁶ vb.

Kzk. *bağzal* <Rus. *vokzál* [vagzal] “tren istasyonu”

Bunun yanı sıra aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere söz başındaki /v/ sesinin düştüğü durumlar da mevcuttur (Suleymenova, 1965b, s. 83):

⁸³ Gültek, 2012, s. 1397

⁸⁴ Gültek, 2012, s. 108

⁸⁵ Koç vd, 2021, s. 163

⁸⁶ Mustafayev & Şerbinin, 1996, s. 100

Kzk. *ızbot* <Rus. *vzvod* [vzvot] “(ask.) manga”

Kzk. *äşmişke* <Rus. *vos ’múška* “bir poundun sekizde biri”⁸⁷

Söz içindeki /v/ sesi *ızves* <*ızvest*’ “kireç”⁸⁸; *pırgovor* <*prigovór* “hüküm, mahkeme kararı, yargı” gibi bazı örneklerde korunmuş olsa da iki ünlü arasında /v/ sesi, /w/’ ye değişmiştir: *zawıt* <*zavód* [zavot] “fabrika”; *kerewet* <*krovát*’ “yatak”; *samawır* <*samovár* “semaver” vb. Daha sonraları söz içindeki /v/ sesi /w/’ ye değil /b/’ye değişmiştir: *ızbot* <*vzvod* [vzvot] “(ask.) manga”; *atbeket* <*advokát* “avukat”. Kazakçaya kopyalanan *atbeket* sözcüğündeki /b/ sesi daha sonra kendisinden önceki ötümsüz /t/ ünsüzünün etkisiyle bazen /p/ sesine değişerek *atpeket* şeklinde söylenmiştir (Suleymenova, 1965b, s. 83).

Söz içinde Rusça *-ıy*, *-aya*, *-oe* sıfat eklerinden önce gelen /v/ sesi, genellikle /b/ sesine değişmiştir:

Kzk. *bökebay* <Rus. *puhóviy* “tüy, tüyden, tüylü”

Kzk. *poştabay* < Rus. *poştóviy* “postayla ilgili”

Kzk. *sölkebay* <Rus. *tselkóviy* “(konuşma dili) bir ruble, bir rublelik”⁸⁹ vb.

Böyle bir değişimde *-bay* ile biten orijinal Kazakça kelimelere örnekseme yapılmasının belirli bir rol oynadığı varsayılmalıdır. Daha sonraları bu pozisyonda /v/ sesinin /w/ sesine değişimi gözlemlenir: *ıstanaway* <*stanovóy* “(tar.) (eski Rusya’da) vilayet polis komiseri”⁹⁰. İstisnai olarak *münanay* <*menovóy* “takas, değiştirme, değiş tokuş”⁹¹ sözcüğünde /v/ sesi ilerleyici ünsüz benzeşmesiyle /n/ sesine değişmiştir (Suleymenova, 1965b, s. 83).

3.1.1.3.2. /f/

Rusça kopyalardaki söz başı, söz içi ve söz sonundaki /f/ sesi Kazakçada /p/ sesine değişmiştir:

⁸⁷ Gültek, 2012, s. 150

⁸⁸ Mustafayev & Şçerbini, 1996, s. 286

⁸⁹ Gültek, 2012, s. 1668

⁹⁰ Gültek, 2012, s. 1453

⁹¹ Gültek, 2012, s. 632

Kzk. *pabrık* <Rus. *fábrica* “fabrika, işletme”

Kzk. *pártık* (diyal.) <Rus. *fártuk* “önlük”

Kzk. *mñäpas* <Rus. *manifést* “manifesto, bildiri”

Kzk. *kämpertke/kempırke* (diyal.) <Rus. *konfórka* “ocak üzerindeki metal yüzey, yakmaç”

Kzk. *ıšťrap/ ıšťırap* <Rus. *šťraf* “ceza”

Kzk. *ışkap* <Rus. *şkaf* “dolap, valiz” vb.

Rusçada, ötümsüz ünsüzlerden önceki ve sözcük sonundaki /v/ harfi /f/ olarak söylenir. Kazakçada /f/ ünsüzü, ötümsüz /p/ ünsüzüne değişir, bu nedenle söyleyişte /f/ olarak işitilen bu ses Kazakçaya /p/ olarak kopyalanmıştır.

Kzk. *zapkoz* <Rus. *zavhóz* [zafhoz] “yönetici, řef, müdür”⁹²

Kzk. *läpke* <Rus. *lavka* [lafka] “dükkan”

Kzk. *İbanıp* <Rus. *İvanov* [İvanof] vb.

Söz sonundaki /f/ sesi eski kopyalarda /w/ sesine değişmiştir:

Kzk. *boķıraw* <Rus. *pokrów* [pakrof] “kar örtüsü”

Kzk. *şırkew* <Rus. *tsérkov* [tserkof] “kilise”

3.1.1.3.3. /h/

Rusça kopyalardaki söz başı, söz içi ve söz sonundaki /h/ sesi Kazakçada /k/ veya ön damak karşılığı olan /k/ sesine değişmiştir:

Kzk. *ķamıt* <Rus. *homıt* “boyunduruk, tasma, yaka”

Kzk. *rışkut* <Rus. *rashód* [rashot] “gider, masraf; akış (oran)”

Kzk. *barķıt* <Rus. *bárhat* “kadife”

Kzk. *teknık* <Rus. *téhnik* “teknisyen”

⁹² Gültek, 2012, s. 356 (bk. zaveduyuşiy s. 352)

Kzk. *patsöndik* (diyal.) <Rus. *podsólnuh* [patsolnuh] “ayçiçeği tohumu, ayçiçeği çekirdeği”⁹³ vb.

3.1.1.3.4. /ts/

Ruşça kopyalardaki söz başı, söz içi ve söz sonundaki /ts/ ünsüzü Kazakçaya /s/ olarak kopyalanmıştır:

Kzk. *sisá* <Rus. *sítets* “basma”⁹⁴ (<*síttsa*)

Kzk. *sep* (diyal.) <Rus. *tsep* “zincir”

Kzk. *bögïre/bögïrebas* (diyal.) <Rus. *pógrebets* “mahzen/bodrum; yiyecek ve içecek konulan seyahat kutusu/çantası” vb.

Tatarca aracılığıyla geçen bazı sözcükler genel eğilimin dışına çıkabilmektedir. Örneğin, Kzk. *şirkew* < Tat. *çirkaw* <Rus. *tserkov*’ “kilise” kelimesi bir istisnadır. Bu kelime /ts/ ünsüzünün /s/ ya da /ç/ sesine değiştiği Tatarca aracılığıyla Kazakçaya geçmiş ve Kazakçada /ş/ sesine değişmiştir. 1920’lerde, bu kelimenin *selkew* şeklinde söylenmesi ve hecelenmesi önerilmiştir (Suleymenova, 1965b, s. 85).

3.1.1.4. Diğer Ünsüz Değişimleri

Kazakçanın ses bilgisinde yer almadığı için değiştirilerek kopyalanan ünsüzlerin dışında, Kazakçanın kendi ses bilgisel eğilimlerine uyarlamak için yaptığı ünsüz değişimleri de bulunmaktadır.

3.1.1.4.1. /y/

Bilindiği üzere Eski Türkçede söz başı /y-/ sesi Kazakçada /j-/ sesine değişir. Dolayısıyla, Kazakçanın bu özelliği kelimenin /y-/ sesiyle başladığı durumlarda Rusçadan kopyalanan kelimelere de tam olarak yansır:

⁹³ Gültek, 2012, s. 1041

⁹⁴ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 831

Kzk. *jarma* (diyal.) <Rus. *yarmó* “boyunduruk”

Kzk. *jaşmen* (diyal.) <Rus. *yaçmén*’ “arpa, arpacık”

Kzk. *jäşlä* (diyal.) <Rus. *yásli* “kreş”

Kzk. *Jägör* <Rus. *Yegor*

Kzk. *Jawruwpa* <Rus. *Yevropa*

3.1.1.4.2. /g/

Rusça söz başı /g-/ sesi genellikle /g-/ olarak korunmuştur.

Kzk. *göläyttaw* <Rus. *gulyát*’ “gezmek, gezinmek”⁹⁵

Kzk. *gazet* <Rus. *gazéta* “gazete”

Kzk. *gran* <Rus. *granítsa* “sınır”

Bu sesin Kazakçaya /j-/ sesine değiştirilerek kopyalandığı az sayıda örnek de vardır:

Kzk. *jandaral* <Rus. *general* “general”

Kzk. *jağırapiya* <Rus. *geografiya* “coğrafya”

Suleymenova (1965b, s. 88), buradaki değişimin bu kelimelerin başındaki /g-/ sesinin neredeyse düştüğü popüler lehçelerdeki söyleyiş özelliklerinden ve onu takip eden /e/ ünlüsünün söz başında *ye* olarak söylenmesinden kaynaklanmış olduğunu belirtir.

Niyazgaliyeva (1993, s. 92), Rusça sözcüklerdeki /g/ sesinin Kazak ağızlarında /k/ sesine değiştiğini ifade etmiştir:

Kzk. *kren* (diyal.) <Rus. *granítsa* “sınır”

Kzk. *krabka* (diyal.) <Rus. *grabli* “tırmık”

Kzk. *kradus* (diyal.) <Rus. *grádus* “derece (sıcaklık), basamak”

3.1.1.4.3. /ç/

⁹⁵ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 94

Rusça kopyalardaki söz başı, söz içi ve söz sonundaki /ç/ sesi Kazakçada /ş/ sesine değişmiştir:

Kzk. *şen* <Rus. *çin* “rütbe, unvan”⁹⁶

Kzk. *şermi* (diyal.) <Rus. *çérvi* “(çoğ.) (kart oyunu terimi) kupa”⁹⁷

Kzk. *şörke* <Rus. *çúrka* “kısa ağaç kütüğü”⁹⁸

Kzk. *jaşmen* (diyal.) <Rus. *yaçmén* “arpa, arpacık”

Kzk. *köşir* <Rus. *kúçer* [kuçir] “arabacı”⁹⁹

Kzk. *bıreşke* (diyal.) <Rus. *briçka* “(esk.) Ruslarda oturulacak yerleri iki yan sıradan ibaret yaylı at arabası”¹⁰⁰ vb.

3.1.1.4.4. /s/

Rusça sözcüklerdeki /s/ sesi Kazakçada genellikle korunmuştur:

Kzk. *biros* (diyal.) <Rus. *brus* “kare kiriş, kare kütük, sırk”¹⁰¹

Kzk. *meskey* (diyal.) <Rus. *mıska* “kâse, tabak çanak”

Kzk. *skube* (diyal.) <Rus. *skobá* “zimba teli” vb.

Suleymenova (1965b, s. 91), ötümlü /j/ ve /z/ seslerinin ötümsüz /ş/ ve /s/ seslerine değişebildiğini ifade etmiştir. Ancak Rusçada ötümlü ünsüzler, sözcük sonunda ya da ötümsüz bir ünsüzden önce geldiklerinde ötümsüzleşir (*şokolád* [şakalat] “çikolata”; *vstávka* [fstafka] “yerleştirme, takma”¹⁰²). Bu nedenle ötümlü /j/ ve /z/ ünsüzleri ötümsüz ünsüzlerden önce Rusça telaffuzda ötümsüz /ş/ ve /s/ olarak söylenir. Kazakçaya da bu sözcükler sözlü olarak kopyalandığından bir değişimden ziyade Rusça telaffuzdaki /ş/ ve /s/ seslerinin korunduğu söylenebilir.

⁹⁶ Mustafayev & Şerbinin, 1996, s. 995

⁹⁷ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 579

⁹⁸ Ojegov & Şvedova, 2006, s. 890

⁹⁹ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 196

¹⁰⁰ Mustafayev & Şerbinin, 1996, s. 58

¹⁰¹ Gültek, 2012, s.79

¹⁰² Gültek, 2012, s. 163

Kzk. *päweske* <Rus. *povózka* [pavoska] “hayvanlarla çekilen araba”¹⁰³

Kzk. *kıruşke* <Rus. *krujka* [kruşka] “maşrapa, kupa bardak; kumbara”¹⁰⁴

Gerileyici ünsüz benzeşmesi sebebiyle Rusça sözcüklerdeki /s/ sesi Kazakçada /ş/ sesine değişmiştir.

Kzk. *äşmөşke/äşmuşke* <Rus. *vos ’múška* “bir poundun sekizde biri”¹⁰⁵

Kzk. *şämışke* <Rus. *sémeçki* “çekirdek”

Kzk. *şerneşnek* <Rus. *serdéçnik* “(tek.) göbek, nüve”; (konuşma) kalp uzmanı, kalp hastası; (bot.) “çayır ibiği”¹⁰⁶

3.1.1.5. Ünsüz Olayları

Aykırılışma (disimilasyon), bilindiği gibi sesletimde tamamen veya kısmen benzer olan komşu seslerden birinin yerini başka bir sese bıraktığı ses bilgisel bir olgudur. Yani benzeşmenin aksine, seslerin benzeşmezliği vardır.

Suleymenova (1965b, s. 91), Rusçadaki seslerin Kazakçaya kopyalanırken bu şekilde aykırılışmanın çok az örneği olduğunu belirtir ve aşağıdaki örneklerde /z/>/n/ ve /d/>/l/ ses değişimlerinin aykırılışmayla ilgili olduğunu ifade eder. Ancak Rusçada zç ünsüz çifti şş olarak söylenir ve *prikázçik* sözcüğü telaffuzda [prikaşşik] şeklindedir. Dolayısıyla /z/>/n/ değil /ş/>/n/ aykırılışması bulunmaktadır.

Kzk. *bırkenşik* <Rus. *prikázçik* [prikaşşik] “satıcı, tezgahar; kahya, uşak”¹⁰⁷

Kzk. *üstelent/üstölent* <Rus. *studént* “öğrenci”

Rusça sözcüklerden yapılan kopyalarda Kazakçada bulunmayan ya da aynı sestem oluşan ünsüz çiftlerinden biri düşmüştür:

Kzk. *boji* <Rus. *vójji* “(çoğ. <vojja) dizgin, gem”¹⁰⁸

¹⁰³ Gültek, 2012, s. 1014

¹⁰⁴ Gültek, 2012, s. 562

¹⁰⁵ Gültek, 2012, s. 150

¹⁰⁶ Gültek, 2012, s. 1360

¹⁰⁷ Gültek, 2012, s. 1136

¹⁰⁸ Gültek, 2012, s. 132

Kzk. *sis* <Rus. *sítsa* “basma”¹⁰⁹

Kzk. *les* (diyal.) <Rus. *list* “yaprak (bitkilerde); kağıt parçası, yaprak (defter vs.)”;

Kzk. *beşela* (diyal.) <Rus. *véşalka* “portmanto, duvar askısı, (konuşma dili) vestiyer”¹¹⁰ vb.

Rusça kopyaların yazımı, farklı dönemlerde farklı şekillerde gerçekleştirilmiştir. Ekim Devrimi öncesi ve devrimin ilk dönemlerinde Kazakçaya yeni sözcüklerle birlikte giren yeni seslerin değiştirilerek ya da çeşitli şekillerde Kazakçanın ses bilgisine uyarlanması Ekim Devrimi’nin ilerleyen dönemlerinde kopyalanan sözcüklere uygulanmamış ve sözcükler Rusça asıllarına uygun bir şekilde değiştirilmeden kopyalanmıştır. Özellikle Sovyet Dönemi’nde Kazakçanın söz varlığıyla ilgili eserlerde bu uyumlaştırmanın yanlış olduğu belirtilerek bu süreç Rusçadan yapılan kopyalamaların bozulması olarak nitelendirilmiştir (Keleşbayev & Musabayev, 1975; Musabayev, 1959).

3.1.2. Sözcük Türleri Bakımından Genel Kopyalar

Johanson’un (2007, s. 51) dillerin etkilenebilirlik derecelerine göre önerdiği dayanıklılık çizelgesinin tepesinde en kolay ve en erken kopyalananlar bulunurken; en zor ve en geç kopyalananlar en altta yer alır. Buna göre dil ilişkilerinde en kolay kopyalanan sözcük türü isimlerdir. Ardından diğer sözcük türleri kopyalanır. Bu başlık altında Kazakçadaki Rusça kopyalar sözcük türleri bakımından değerlendirilmiştir.

3.1.2.1. İsim

Rusçadan Kazakçaya en sık kopyalanan sözcük türü isimlerdir. Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış 420 Rusça kopya (bk. EK 1) içinde dört yüz küsur sözcüğün isim olduğu görülmektedir. Kopyalanan bu sözcükler Kazakça isimlerde olduğu gibi çeşitli çekim ve türetim eklerini alabilirler ve bu ekler önlük artlık uyumuna uygun olarak eklenir. Kazakçaya yapılan kopyalardan sözcük türeten en işlek biçim birimler, isimden eylem

¹⁰⁹ Mustafayev & Şerbinin, 1996, s. 831

¹¹⁰ Gültek, 2012, s. 108

yapan *-IA (-DA)* ve isimden isim yapan *-II (-DI), -IİK (-DIK), -sIz, -DAy, -şA, -şI* biçim birimleridir.

Aşağıdaki örneklerde Rusça *pustyaki, kanva, vaksa, ryad* sözcükleri sırasıyla Kazakçaya *böstekĩ, kãmbekãnbe, bekĩs/wekĩs, ret* biçiminde kopyalanmış ve isimden eylem yapım ekleri getirilerek türetilmiştir.

Kzk. *böstekĩ-lew* (diyal.) “boş konuşmak” <Kzk. *böstekĩ* <Rus. *pustyaki* “saçma, saçma sapan şeyler”

Kzk. *kãmbekãnbe-lew/kãnbe-lew* (diyal.) “nakışla bezemek, işlemek, nakışlamak” <Kzk. *kãmbekãnbe* <Rus. *kanva* “(nakış için) kanaviçe”¹¹¹

Kzk. *bekĩs-tew/wekĩs-tew* (diyal.) “boyamak” <Kzk. *bekĩs/wekĩs* <Rus. *vaksa* “ayakkabı boyası”

Kzk. *ret-tew* “düzenlemek, sıralamak” <Kzk. *ret* <Rus. *ryad* “sıra, hiza”

Rusça isimlere, Kazakça yardımcı fiiller getirilerek birleşik eylemler oluşturulmuştur. Tespit edilen örneklerde *saluw, aydaw, basuw* ve *jağuw* gibi fiillerinin yardımcı fiil olarak kullanıldığını görmekteyiz:

Kzk. *sĩlen* <Rus. *seleniye* “köy, yeni imar ve iskân edilen yer”¹¹²

Kazakçaya *sĩlen* olarak kopyalanan Rusça *seleniye* sözcüğüne *saluw* fiili eklenerek *sĩlen saluw* (diyal.) “yerleşmek” şeklinde kullanılmıştır.

Kzk. *bulĩk* (diyal.) <Rus. *plug* “pulluk, saban”

Kazakçaya *bulĩk* olarak kopyalanan Rusça *plug* sözcüğüne *aydaw* fiili eklenerek *bulĩk aydaw* (diyal.) “toprak sürmek” şeklinde kullanılmıştır.

Kzk. *hod* (diyal.) <Rus. *hod* “hareket, yürüme, ilerleme, gelişme”¹¹³

Rusçadaki *hod* sözcüğüne yönelme durumu ekiyle birlikte getirilen *basuw* fiiliyle *hodka basuw* “düzelme, iyileşme, ilerleme” şeklinde kullanılmıştır.

Kzk. *bãkĩs* (diyal.) <Rus. *vaksa* “ayakkabı boyası”

¹¹¹ Gültek, 2012, s. 486

¹¹² Gültek, 2012, s. 1357

¹¹³ Gültek, 2012, s. 1653

Kazakçaya *bäkis* ya da *wäkis* olarak kopyalanan Rusça *vaksa* sözcüğüne ise *jağuw* fiili eklenerek *bäkis jağuw* (diyal.) “boyamak, cilalamak” şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki örneklerde Rusçadan kopyalanan *säpök* ve *ret* sözcükleri çeşitli yapım ekleriyle türetilerek günlük kullanıma girmiştir (Keleşbayev & Musabayev, 1975, s. 103). Böylece B dilinden yapılan kopyalar kodlandığı dilin sistemine uygun hâle getirilerek söz dağarcığındaki yerini almıştır.

Kzk. *säpök-şi* (diyal.) “ayakkabıcı” <Rus. *sapog* “çizme”

Kzk. *ret-tewli* “düzenli, sistemli, toplu” <Rus. *ryad* “sıra, hiza”

Kzk. *ret-tewşi* “düzenleyici, ayaracı” <Rus. *ryad* “sıra, hiza”

Kzk. *ret-siz* “gelişi güzel, rastgele, düzensiz” <Rus. *ryad* “sıra, hiza”

Kzk. *ret-sizdik* “karışıklık, düzensizlik, systemsizlik” <Rus. *ryad* “sıra, hiza”

Kzk. *ret-ti* “uygun, düzenli, yerinde” <Rus. *ryad* “sıra, hiza”

Kzk. *ret-tilik* “uygunluk, düzenlilik” <Rus. *ryad* “sıra, hiza”

3.1.2.2. Sıfat

İsmlere nazaran sıfatların Rusçadan Kazakçaya kopyalanmasına daha az rastlanmaktadır. Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış 420 Rusça kopya sözcük (bk. EK 1) içinde on ikisinin sıfat olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen örnekler genellikle günümüzde Kazakçada kullanılmadığı için hepsi cümle içinde gösterilememiştir.

Rusça gramatikal cinsiyet kategorisinin olduğu bir dildir ve sıfatlar, niteledikleri sözcüğün eril (*bol’şoy dom* “büyük ev), dişil (*bol’şaya maşina* “büyük araba”), nötr cinste (*bol’şoye derevo* “büyük ağaç”) ya da çoğul (*bol’şiye derev’ya* “büyük ağaçlar”) olması bakımından uyuma tabi tutulur. Suleymenova’nın (1964, s. 64) da belirttiği gibi Rusça sıfatlar Kazakçaya iki şekilde kopyalanmıştır.

Birincisi, sözlü kopyalama döneminde çoğu Rusça sıfat Kazakçaya eksiz olarak kopyalanmıştır:

Kzk. *oris* <Rus. *russkiy* “Rus”

Kzk. *ämırkan* <Rus. *amerikanskiy* “Amerikan”

Bu sözcük daha çok *ämırkan etik* “ruga ayakkabı” ifadesinde kullanılmıştır.

Kzk. *kämşät* < Rus. *kamçatny* “Kamçatka”lı”

Bu sözcük daha çok *kämşät börık* “kastor şapka” ifadesinde kullanılmıştır.

Kzk. *letır* (diyal.) < Rus. *litrovıy* “(bir) litrelik, (bir) kiloluk”¹¹⁴

letır kese -litrovaya çaşka “büyük kase/fincan”

İkincisi, Rusça sıfat biçim birimlerinin tekil ve eril biçimi dikkate alınmış ve bu biçim birimin dar ünlüsü geniş ünlüye değiştirilerek kopyalanmıştır. Johanson’un (2007, s. 56) da ifade ettiği üzere “dil ilişkilerinde uyum çekimi ve dil bilgisel cinsiyet en önce kaybolan kategorilerdir” ve cinsiyet kategorisinin olmadığı Kazakçada bu biçim birimin diğer cinslere ve sayıya göre değişiklik gösteren biçim birimleri dikkate alınmamıştır.

Kzk. *bostıyan* (diyal.) “boşuna, kuru, kurak” < Rus. *pustoy* “boş, ıssız”

pustie slova “boş sözler, boş lakırdı” (Gültek, 2012, s. 1211)

Qırı bostıyan ängimeniñ ne keregi bar. (Niyazgaliyeva, 1993, s. 77)

“Boş lakırdının ne gereği var.”

Kzk. *şaşnay* < Rus. *çastny* “özel, kişisel, şahsi, hususi” (*çasnaya jizn* “özel hayat”)¹¹⁵

Kzk. *bübırnay* < Rus. *vıbornıy* “seçimli”¹¹⁶ (*vıbornıy sud*’ya “seçilmiş yargıç”)

Kzk. *sölkebay* < Rus. *tselkóvyıy* “(konuşma dili) bir ruble, bir rublelik”¹¹⁷

Aşağıdaki örneklerde *puhovıy* ve *kazyonnyıy* sözcükleri Rusçada sıfat olarak kullanılmalarına rağmen Kazakçada isim görevinde kullanılmıştır.

Kzk. *bökebay* “yünlü boyun atkısı, yünlü başörtü”¹¹⁸ < Rus. *puhovıy* “tüy, tüyden, tüylü” (*puhovaya poduşka* “tüy yastık”)¹¹⁹

Kzk. *kejeney/käjeney* (diyal.) “devrim öncesi dönemde hane başına düşen vergi türü” < Rus. *kazyonnyıy* “devlete ait, resmî”

¹¹⁴ Gültek, 2012, s. 594

¹¹⁵ Gültek, 2012, s. 1679

¹¹⁶ Mustafayev & Şçerbinin, 1996, s. 119

¹¹⁷ Gültek, 2012, s. 1668

¹¹⁸ Koç vd., 2021, s. 168

¹¹⁹ Gültek, 2012, s. 1213

kazyonnie bumagi “resmî evrak” (Gültek, 2012, s. 479)

Patşa kezinde käjeneydiñ özi- aq titıqtatın edi. (Niyazgaliyeva, 1993, s. 76)

“Padişah döneminde vergi ağırdı.”

Aşağıdaki örneklerde ise kopyalanan sözcükler Rusçada sıfat biçim birimiyle işaretlenmelerine rağmen Türkiye Türkçesinde isim tamlaması diyebileceğimiz ifadelerdir.

Kzk. *awılñay* <Rus. *aul’nyı* “kırsal” (<*aul* “köy”)¹²⁰ (*aul’naya škola* “köy okulu”)

Kzk. *münanay* <Rus. *menovoy* “takas, değiş tokuş” (*menovaya torgovlya* “takas ticareti”)¹²¹

Kzk. *poştabay* <Rus. *poçtovıy* “postayla ilgili” (*poçtovaya marka* “posta pulu”)¹²²

Kzk. *boliskey* <Rus. *pol’skiy* “Polonya” (*pol’skiy yazık* “Polonya dili”)

3.1.2.3. Fiil

Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış Rusça 420 kopya sözcük (bk. EK 1) içinde beşinin fiil olduğu görölmektedir. Rusça fiiller Kazakçaya mastar hâlinde veya mastar eki atılarak kopyalanmıştır. Bu kopyalara ünsüz ve ünlü uyumuna göre isimden fiil türetme (-DA, -IA) eki ya da yardımcı fiil getirilerek kullanılmıştır:

Kzk. *şarıt-taw* (diyal.) <Rus. *şarıt*’ “araştırmak”¹²³

Kzk. *burrit-taw* (diyal.) <Rus. *burit*’ “sondaj yapmak, delmek”¹²⁴

Kzk. *gölayt-taw* <Rus. *gulyat*’ “gezmek, gezinmek, dolaşmak”¹²⁵

Kzk. *ızmer-lew/mer-lew* (diyal.) <Rus. *izmeryat/merit*’ “ölçmek”

¹²⁰ Ojegov & Şvedova, 2006, s. 32

¹²¹ Gültek, 2012, s. 632

¹²² Gültek, 2012, s. 1100

¹²³ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 585

¹²⁴ Bogoçanskaya & Torgaşova, 2009, s. 37

¹²⁵ Gültek, 2012, s. 252

Kzk. *dobit boluw* (diyal.) “oyunda yenilmek”¹²⁶ < Rus. *dobit* ‘son darbeyi indirerek öldürmek, ölüm darbesini vurmak, işini bitirmek; yok etmek, hakkından gelmek; kırmak, imha etmek, parça parça etmek’¹²⁷.

3.1.2.4. İşlevsel Sözcükler

Kazakçanın ses yapısına uyarlanmış Rusça kopya örnekleri içinde işlevsel sözcüklere rastlanmamakla birlikte günümüzde anlam taşıyıcı sözcüklerin yanı sıra işlevsel sözcüklerin de Rusçadan Kazakçaya kopyalandığını görmekteyiz: *potomu çto* “çünkü”, *ili* “veya”, *i* “ve” *esli* “eğer”, *uje* “zaten”, *zato* “fakat, ama, ancak”, *no* “ama, fakat”, *hotya* “rağmen”, *daje* “hatta, bile, da, de” vb. örnek olarak gösterilebilir. İşlevsel sözcükler arasında en çok Rusça bağlaçlar kullanılmaktadır. Aşağıda verilen örnek cümleler, komedyen Tursınbek Kabatov’un 2024 yeni yıl gösterisinden derlenmiştir:

Daje burın tartқанındı estemeysiñ eşkimdiñ.

“Kimsenin burun çektiğini **bile** duymuyorsun.”

Özimiz bayқamay қалады екенbiz uje. “Kendimiz (de) fark etmiyoruz **zaten**.”

Zato brend alam “Ama marka alıyorum.”

3.1.3. Bağımlı Biçim Birimi Kopyaları

Rusçada *roditel’ny padej* (genitive case) birebir örtüşmemekle birlikte ilgi durumuna denk gelmektedir. Eklendiği sözcüğün dil bilgisel cinsiyeti, tekil ya da çoğul olması vb. özelliklerine göre çeşitli biçimlerde ifade edilir. İstisnaları olmakla birlikte ünsüzlerle biten sözcükler eril cinsi bildirir ve ilgi durumunu belirtmek için sözcüğe *a* eklenir (*kniga student-a* “öğrencinin kitabı”). /a/ ve /ya/ ile biten sözcükler dişil cinsi belirtir ve söz sonundaki bu ses/ses öbeği sırasıyla /ı/ ve /i/ sesleriyle nöbetleşerek ilgi durumunu ifade eder (*sestra* “kız kardeş” > *sestri*, *tyotyа* “teyze” > *tyoti*). /o/, /e/, /yo/ veya /ie/ ile biten orta (nötr) cins sözcüklerde de son ses *a* ile nöbetleşir (*pis’mo* “mektup” > *vladelets pis’ma* “mektubun sahibi”) (bk. Dietrich, 2004; Diykanbayeva vd., 2015).

¹²⁶ Niyazgaliyeva, 1993, s. 78

¹²⁷ Mustafayev & Şerbinin, 1996, s. 187

Kazakistan'daki şehir, cadde vb. yer isimlerinde Rusça ilgi durumunun etkisine rastlanmaktadır. Kazakçadaki *Sain*, *Muhtar Ävezov* gibi cadde isimleri Rusça cümlelerde ilgi durumunda kullanıldığında ünsüzle bittiklerinden dolayı eril cinsle eklenen /a/ sesi getirilir (*ulitsa Saina* “Sain Caddesi”, *ulitsa Muhtara Ävezova* “Muhtar Avezov Caddesi”). Kazakçada günlük dilde de *Sain Köşesi* yerine *Saina Köşesi* “Saina Caddesi” şeklinde ilgi durumu biçimlerinin kullanılması Rusçanın etkisini göstermektedir.

Benzer bir durumu, eskiden *Almaata* olarak ifade edilen şehir isminin Rusça ilgi durumunun etkisiyle *Almatı* biçimini almasında da görmekteyiz. Bunda *Almaata* sözcüğünün Rusça *gorod Almatı* “Almatı şehri” gibi isim öbeklerinde ilgi durumu çekiminde kullanılması etkili olmuş olmalıdır. /a/ sesiyle biten dişil sözcüklerde olduğu gibi ilgi durumunu ifade etmek için *Almaata* sözcüğünün son sesi, /ı/ sesiyle nöbetleşmiştir. Zamanla *Almatı* olarak kalıcı bir hâl almıştır ve işlev olarak ilgi durumu bildirmemektedir.

3.2. SEÇİLMİŞ KOPYALAR

Seçilmiş kopyalarda, B diline ait unsurların sadece ses (materyal), birleşme, anlam ve sıklık gibi belli yapı özellikleri A diline kopyalanır. Böylece ses bilgisel, anlam bilimsel ve söz dizimsel etki meydana gelir (Johanson, 2007, s. 33). Bu bölümde Kazakistan'da bulunduğumuz bir yıla yakın süre zarfında tarafımızca tespit edilen bulgular, Kazakça-Rusça konuşma kılavuzları (Abdvahitova, Ahmetaliyeva & Begimova, 2002; Jolşayeva & Kapalbekov, 2003; Kamiyeva, Jumagulova & Turımtayeva, 2012; Nurşaihova & Musayeva, 2002; Osmanova & İbatov, 1994; Sayrambayev, Smagulova & Kadaşeva, 1992), açıklamalı Kazakça ve Rusça sözlüklerinde verilen örnek cümleler ve ana dili konuşurlarınca kontrol edilmiş cümlelerle desteklenerek örneklendirilmiştir.

3.2.1. Ses Bilgisel (Materyal) Seçilmiş Kopyalar

Dil ilişkilerinde çoğunlukla ses kısmındaki çekici unsurlar korunurken rahatsız edici unsurlar basitleştirilir (Johanson, 2007, s. 76). Böylece Kazakça Rusça dil ilişkilerinin ilk zamanlarında çekici olmayan sesler Kazakçanın ses düzenine en yakın eşdeğerlerine (/v/, /f/, /h/, /ts/ ünsüzleri genellikle sırasıyla /b/, /p/, /k/, /s/ ünsüzlerine) değiştirilmiş; Rusçadaki ünsüz çiftleri seslerden birinin düşürülmesi suretiyle tekleştirilmiş (*ızves* <*ızvest*' "kireç") ya da benzeşme yoluyla (/şç/ ünsüz çiftinin /şş/ olması) basitleştirilmiştir. Böylece kimi ünlü ve ünsüzlerde gerçekleştirilen ses olaylarıyla Rusça kopyaların Kazakçanın ses düzenine uyumu sağlanmıştır.

3.2.1.1. Fonotaktik (Ses Dizimsel) Değişimler

Kazakça Rusça dil ilişkilerinin ilerleyen dönemlerinde özellikle Ekim Devrimi sonrasındaki dönemlerinde aslına yakın (reprodüksiyon) kopyalanan pek çok Rusça sözcüğün etkisiyle Kazakçanın hece yapısı, ünsüz kümeleri, ses dizilişi vb. fonotaktik yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Baskakov'un da belirttiği gibi Kazakçada bütün Türk dillerinde olduğu üzere altı çeşit hece yapısı vardır (a, ba, ab, bab, barb,

arb¹²⁸); ancak Rusça kopyalarla birlikte yeni hece türleri (*bra, brab, brarb* vb.) Kazakçada özümsemiştir (Baskakov, 1952, s. 35).

Kazakçanın fonotaktik düzeni gereği söz başında bulunmayan /l/, /r/ akıcı ünsüzleri Rusça kopyaların etkisiyle yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bunların yanı sıra Rusçadaki çeşitli ünsüz kümeleri de Kazakçanın fonotaktik yapısına kopyalanmış, böylece bazı seslerin birleşebilirliği ve dağılımı değişmiştir.

Rusça ve diğer dillerden yapılan kopyalamalarda yer alan ve Kazakçada bulunmayan /f/, /v/, /h/, /ts/ gibi sesler önceleri Kazakçanın ses yapısına daha uygun olan seslere değiştirilerek kopyalanırken daha sonraları Rusçadan aslına sadık kalınarak yapılan kopyaların yoğunluğu sebebiyle benimsenmiştir.

3.2.1.2. Aksan Kalıbındaki Değişimler

Ses bilgisel seçilmiş kopyalarda baskın dile ait birimlerin ses özellikleri, bu birimlere özgü tipik parçaların yanı sıra aksan kalıbı da zayıf dilin birimlerine kopyalanır (Johanson, 2007, s. 33). Buna göre Rusça kopyaların telaffuzunu aslına uygun olarak yapma çabası Kazakların konuşurken bu söyleyiş özelliklerini kendi dillerine de aktarmalarına sebep olmuştur. Rusçada vurgulu bir şekilde söylenen /r/ sesinin zamanla Kazakçada da baskın söylenmesine etki etmiştir.

Sızdıkova'nın (1995, s. 117) ifade ettiği üzere Kazakça sözcüklerde iki ünlü arasındaki /b/ sesi ile tek başına söylenen /b/ sesi arasında biraz farklılık vardır. Örneğin, *Abay, taba, köbelek* kelimelerinde /b/ sesini söylerken iki dudak birbirine sıkıca değdirilmez (bu sesi tek tek söylerken veya Rusçada söylendiği gibi). Ancak Rusçayı iyi bilen gençler arasında Kazakça konuşurken Kazakça kelimelerdeki /b/ sesinin Rusçadaki gibi söylendiği ve iki dudağın birbirine sıkıca bastırıldığı görülmektedir.

Kazakçaya yapılan kopyaların Rus imlasına ve telaffuzuna uygun olarak yapılması Kazakça üzerinde etkisiz kalmamıştır. Kırsal kesimlerdeki yaşça büyük insanların Kazakça telaffuzları, genellikle eğitimli insanlardan daha iyidir. Özellikle okul çocuklarının Rusçada olduğu gibi /e/ ünlüsü yanındaki ünsüzleri aşırı derecede ön

¹²⁸ a-ünlüye (*glasnie*), b-süreksiz patlayıcı ve sürekli sızıcı ünsüzlere (*şumnie soglasnie*), r-akıcı ünsüzlere (*sonornie soglasnie*) karşılık olarak gösterilmiştir.

damaksıllaştırdığı görülmektedir. Örneğin, Kazakça *ne* “ne” soru sözcüğü yaşlı nüfus tarafından [n^ye] olarak telaffuz edilirken, genç ve eğitimli kişiler tarafından [ne] olarak telaffuz edilmektedir (Jankowski, 2012, s. 40).

3.2.2. Birleşme Kopyaları

B diline ait birleşme nitelikleri yani sözcük ve cümlenin dış birleşebilirliği ve iç birleşme kalıplarının özellikleri de A birimlerine kopyalanabilir. Bu “ödünc söz dizimi”; sözcüklerin, sözcük gruplarının, öbeklerin ve tümce türlerinin yapısal biçimlerinde, tümce hiyerarşisinde, istem, çatı, sözcük dizimi kalıplarında, söz dizimsel açıdan belirlenmiş sözcük türlerinde, sözcük içi biçim birimi düzeninde, art arda sıralanma ve kaynaşma arasındaki ilişkide, bitişken ve analitik yapılar arasındaki ilişkide vb. kendini gösterir (Johanson, 2007, s. 34).

3.2.2.1. Taklit Yapılar

Birebir çeviri yoluyla baskın dildeki sözcük, sözcük öbekleri ve deyimler taklit edilebilmektedir. Kazakçada birebir çeviri yoluyla taklit edilerek Rusçadan kopyalanan pek çok birleşme kopyası örneğine rastlanmak mümkündür.

i) Sözcük türetimiyle ilgili örnekler:

Kazakça *uşkış* sözcüğü, Rusça *letçik* “pilot” sözcüğünden taklit edilmiştir. Her iki dilde de “uçmak” anlamına gelen fiil köküne sırasıyla *-çik* ve *-kış* fiilden isim yapım eki getirilerek sözcük türetilmiştir (Ahanov, 2010, ss. 169-179).

Rusçadan kelimesi kelimesine çevirdiğimizde “bin yaprak” anlamına gelen *tıcyaçelistnik* “civanperçemi” sözcüğü taklit edilerek Kazakça *munjapırap* sözcüğü türetilmiştir.

Kazakça *jawapkerşilik*¹²⁹ “sorumluluk” sözcüğü Rusça *otvetstvennost*¹³⁰ sözcüğünde olduğu gibi “cevap” anlamına gelen *jawap* sözcük tabanına çeşitli isim türetim ekleri getirilerek türetilmiştir.

¹²⁹ *jawap-ker-şi-lik*

jawap: isim tabanı

-ker/-ger: Farsça kökenli isim türetim ekidir.

Kazakçada “betimlemek, tasvir etmek” anlamındaki *minezdew* sözcüğü de Rusça karşılığı olan *harakterizovat* “nitelendirmek, tanımlamak” sözcüğünden taklit edilerek türetilmiştir. Her iki sözcük de “huy, karakter, mizaç” anlamına gelen Kzk. *minez* ve Rus. *harakter* isim tabanına isimden fiil türetim biçim birimleri getirilerek oluşturulmuştur.

ii) Fiillerle ilgili örnekler:

Kzk. *Şeşim kabıldaw*

Rus. *Prinimat’ reşeniye*

“Karar vermek (*harf.* çözüm kabul etmek)”

Yukarıdaki birleşme kopyasında Rusça *prinimat’* eyleminin etkisiyle Kzk. *kabıldaw* “kabul etmek” fiilinin kullanımı birleşme kopyası örnekleri arasında değerlendirilebilir.

Kzk. *Bir litr benzin kaşa turadı?*

Rus. *Skol’ko stoit litr benzina?*

“Bir litre benzinin fiyatı nedir?” (KK-2, s. 110)

(*harf.* Bir litre benzin ne kadar duruyor?)

Kzk. *Qazaqstan Respublikasına hat jiberuw üşin marka kaşa turadı?*

Rus. *Skol’ko stoit marka dlya pis’ma v Respubliku Kazakstan?* (KK-2, s. 39)

“Kazakistan’a mektup göndermek için pulun fiyatı nedir?”

(*harf.* Kazakistan’a mektup göndermek için pul ne kadar duruyor?)

Yukarıda örneklendiği gibi Kazakçada fiyat sormak için kullanılan ifadede *kaşa* “kaç, ne kadar”¹³¹, *turuw* “durmak, dikilmek”¹³² anlamındadır ve Rusça karşılığı olan *skol’ko*

-şI-lik: İki türetim ekinin birleşmesiyle oluşan bu biçim birimi isim ve sıfatlara gelerek soyut isimler türetir (Koç & Doğan, 2022, ss. 241, 245).

¹³⁰ *otvet-stv-enn-ost’*

otvet: isim tabanı

-estv/-stv: soyut isimler türetir.

-enn/-onn: sıfat türetim ekidir.

-est/-ost: sıfattan soyut isimler türetir (<https://www.slovorod.ru/russian-suffixes.html> 13.04.2024)

¹³¹ Koç vd., 2021, s. 482

¹³² Koç vd., 2021, s. 925

“kaç, ne kadar” *stoyat*’ “durmak, ayakta durmak” ifadesinden birebir çeviri yoluyla kopyalandığı görülmektedir.

Kzk. *Äpkem küyewge şığatın edi.*

Rus. *Moya sestra vıhodit’ zamuj.*

“Ablam evleniyor (*harf.* Ablam damada çıkıyor.)” (KK-1, s. 22)

Kazakçada erkekler için *üylenüw* “evlenmek” eylemi kullanılırken; kadınlar için *küyewge şıǵuw* ya da *turmıska şıǵuw* kullanılmaktadır. *küyewge şıǵuw* ya da *turmıska şıǵuw* ifadelerinin birebir anlamlarına baktığımızda *küyew* “damat, güvey”, *turmıs* “hayat”, *şıǵuw* ise “çıkmaq” anlamına gelmektedir. “damada ya da hayata çıkmak” şeklinde birebir olarak çevirebileceğimiz ifade Rusçadan benzer bir mantıkla kopyalanmış görünüyor. Rusçada da kadınlar ve erkekler için ayrı ifadeler kullanılır. Erkekler için *jenit’sya* (<*jena* “eş (kadın), karı, hanım”) kullanılırken; kadınlar için *vıyti zamuj* ya da *vıhodit’ zamuj* kullanılır. Rusça “(yürüyerek) çıkmak, (bir yerden) dışarı çıkmak, ayrılmak” anlamındaki *vıyti* (tamamlanmış) veya *vıhodit’* (tamamlanmamış) fiili, *zamuj* (*za*-¹³³ ön ek; *muj* “koca, eş”) sözcüğü ile “evlenmek” anlamında kullanılır.

iii) Günlük konuşmada kullanılan kalıp ifadelerle ilgili örnekler:

Kazakçada günlük hayatta sıkça kullanılan pek çok kalıp ifade Rusça karşılığıyla paralellik göstermektedir. Karşılıklı hâl hatır soruları, bunlara verilen yanıtlar ve meslek sorarken kullanılan ifadeler birleşme kopyası örneği olarak değerlendirilebilir.

Kzk. *Qalay turıp jatırsız?*

Rus. *Kak pojıvayete?* (KK-4, s. 28)

“Nasılısınız/Ne var ne yok? (*harf.* Nasıl yaşıyorsunuz?)”

Rusça *pojıvayet*’ fiili “yaşamak, geçinmek”¹³⁴ anlamına gelmektedir. Rusça *kak* “nasıl” soru sözcüğüyle birlikte kullanıldığında ise “Nasılısınız? /Ne var ne yok?” manasına gelir. Kazakça karşılığı da Rusça mantığının Kazakçaya aktarılmasıyla oluşturulmuş bir birleşme kopyasıdır. Kazakça *turuw* fiili “durmaq, dikilmek; ayağa kalkmaq”

¹³³ 18. yüzyıla kadar ayrı yazılan ek, eklendiği sözcüğe “arkasına, ardına, arkasında, ardında” vb. anlamlar katmaktadır (<https://lexicography.online/etymology/shansky/> (13.04.2024))

¹³⁴ Gültek, 2012, s. 1047

anlamlarının yanı sıra bu örnekte olduğu gibi “yaşamak, ikamet etmek”¹³⁵ anlamlarında da kullanılmaktadır ve *kalay* “nasıl” soru sözcüğüyle birlikte hâl hatır sorusu olarak kullanılır.

Kzk. *Akırdap*

Rus. *Potihon'ku* (KK-6, s. 18)

“Her şey yolunda”

Rusçada sözlük anlamı “yavaşça, sessizce”¹³⁶ olan *potihon'ku* zarfı günlük konuşma dilinde hâl hatır sorusuna cevap olarak “her şey yolunda” anlamında kullanılmaktadır. Kazakçada da “yavaş yavaş, ağır ağır”¹³⁷ anlamına gelen *akırın* zarfı günlük konuşmada hâl hatır sorularına cevap olarak Rusça karşılığının taklit edilmesiyle bir birleşme kopyası olarak kullanılmaktadır.

Kzk. *Siz kimsiz?*

Rus. *Kto vi?*

Mesleğiniz nedir? (*harf.* Siz kimsiniz?)”

Meslek sormak için Kazakçada *Siz kimsiz?* soru kalıbının kullanılması Rusçasının Kazakçaya birebir aktarılmasından kaynaklanmaktadır.

Kazakçada Rusçadan birebir çeviri yoluyla türetilen taklit yapı örneklerini çoğaltmak mümkündür. Aşağıdaki örnekte Kazakçadaki *ülken raqmet* öbeği Rusça karşılığının Kazakçaya birebir çevrilmesiyle kopyalanmıştır.

Kzk. *Ülken raqmet* (KK-4, s. 90)

Rus. *Bol'şoe spasibo*

“Çok teşekkür ederim/Teşekkürler (*harf.* Büyük teşekkür)”

iv) *E-posta ve telefon görüşmelerinde kullanılan ifadelerle ilgili örnekler:*

Kazakçada e-posta yazarken ya da telefon görüşmelerinde kişinin kendisini tanıtmak için kullandığı *Bul kim?* “Bu kim?” ve *Bul men* “bu ben” gibi ifadeler de Rusçada

¹³⁵ Koç vd., 2021, s. 925

¹³⁶ Gültek, 2012, s. 1093

¹³⁷ Koç vd., 2021, s. 54

benzer durumlarda kullanılan *Kto eto?* ve *Eto ya* ifadesinden taklit edilmiş görünmektedir:

Kzk. *Allo, bul kim?*

Rus. *Allo, eto kto?*

“Kiminle görüşüyorum? (*harf.* Alo, bu kim?)”

Kzk. *Bul men–Jazira.*

Rus. *Eto ya–Jazira.*

“Ben Jazira. (*harf.* Bu ben Jazira.)

v) *Soru sözcüklerinin kullanımıyla ilgili örnekler:*

Soru sözcüklerinin kullanımında da Rusçayla örtüşmeler dikkati çeker. Canlı varlıklar için kullanılan *kim* soru zamiri Kazakçada cansız varlıklar için de kullanılır. Bu kullanımlar Rusça karşılıklarıyla (*kto* “kim”) örtüşmektedir.

Kzk. *Sizdiñ ultıñız **kim**?*

Rus. ***Kto** vı po natsional 'nosti?*

“Sizin uyruğunuz ne (*harf.* kim)?” (KK-3, s. 38)

Kzk. *Sizdiñ mamandığınız **kim**?*

Rus. ***Kto** vı po professii? (KK-5, s. 38)*

“Mesleğiniz ne (*harf.* kim)?”

Yukarıdaki örneklerde kişinin uyruğunu ve mesleğini sormak amacıyla cansızlar için kullanılan *ne* soru zamiri yerine *kim* soru zamiri tercih edilmiştir.

Kzk. *Sizdiñ telefon nömiriñiz **ķanday**?*

Rus. ***Kakoy** u vas nomer telefona? (KK-6, s. 21)*

“Telefon numaranız nasıl (*harf.* ne)?”

Kzk. *-Sälem, Marat!*

*-**ķanday** jañalıķtar bar?*

-Bizde jañalıķtar köp.

Rus. -*Privet, Marat!*

-*Kakiye novosti?*

-*U nas mnogo novostey.* (KK-1, s. 52)

“Selam, Marat!

“Ne haber (*harf.* Nasıl haberler)?”

“Bizde haberler çok.”

Yukarıdaki örneklerde Kazakça *qanday* “nasıl” soru sözcüğünün kullanılmasında Rusça karşılığındaki *kakoy* (*kakaya, kakoye, kakiye/kakiye*) soru sözcüğünün etkili olduğu söylenebilir.

vi) *Zaman ifadeleriyle ilgili örnekler:*

Kazakçada “milattan önce” ve “milattan sonra”yı belirtmek için kullanılan ifadeler Rusça karşılıklarının kelimesi kelimesine Kazakçaya çevrilmesiyle taklit edilmiş birleşme kopyası örneği olarak değerlendirilebilir:

Kzk. *Bizdiñ дәwirimizge deyingi 7 ғасырда...*

Rus. *V 7 veke do naşey eri...* (KK-6, s. 82)

“Milattan önce yedinci yüzyılda...”

(*harf.* Bizim devrimize/zamanımıza kadarki yedinci yüzyılda...)

Kzk. *bizdiñ дәwir/zaman*

Rus. *naşey eri*

“milattan sonra (*harf.* bizim zaman)”

Bir olay ya da durumun meydana geldiği yıl, ay ve günü ifade etmek için Rusçada sıra sayı sıfatıyla kurulan yapılar taklit edilerek Kazakçaya kopyalanmıştır.

Kzk. *Men bir muñ toғız jüz jetpis altınşı jılı tuwdım.*

Rus. *Ya rodilya v tıcyaça devyat'sot sem'desyat šestom godu.* (KK-6, s. 20)

“Ben bin dokuz yüz yetmiş altı yılında doğdum.”

(*harf.* Ben bin dokuz yüz yetmiş altıncı yılı doğdum.)

Kzk. *Men toqızınşı tamızda tuwdım.*

Rus. *Ya rodilsya devyatogo avgusta.* (KK-6, s. 20)

“Ben dokuz Ağustos’ta doğdum. (*harf.* Ben dokuzuncu Ağustos’ta doğdum.)”

vii) *Kurum ve kuruluş adlarının ifadesiyle ilgili örnekler:*

Kazakçada kurum ve kuruluş adları ifade edilirken Rusçada *imeni*¹³⁸ sözcüğünün karşılığı olan *atındağı* “adında, adlı, isminde” sözcüğünün kullanımı da Rusçadan taklit edilerek kopyalanmış bir birleşme kopyası örneğidir:

Kzk. *Ibray Altınсарin Atındağı Ulttıқ Bilim Akademiyası*

Rus. *Natsional’naya Akademiya Obrazovaniya İmeni İbraya Altınсарina*

“Ibray Altınсарin Adındaki Milli Bilim Akademisi”

Kzk. *Muhtar Ävezov Atındağı Қзақ Ulttıқ Drama Teatrı*

Rus. *Kazahskiy Natsional’nyy Teatr Dramı İmeni Muhtara Avezova*

“Muhtar Ävezov Adındaki Kazak Milli Drama Tiyatrosu”

viii) *Rusça ön edatların taklit edilmesiyle ilgili örnekler:*

Rusçadaki bazı ön edatlar materyal olarak Kazakçaya kopyalanmamıştır; fakat Kazakçadaki karşılığı kullanılarak taklit edilmiştir:

Kzk. *Қзақ фонетикасы бойınша etyudter*

Rus. *Etyudi po kazahskoy fonetike*

“Kazak fonetiğı çalışmaları (*harf.* Kazak fonetiğı boyunca çalışmalar)”

Kzk. *Bul tuwralı oylamañız.*

Rus. *Ne dumayte ob etom.* (KK-6, s. 26)

“Bunu düşünmeyiniz. (*harf.* Bunun hakkında düşünmeyiniz.)”

Örneklere Rusça *po* “-DA, -DAn, boyunca, uzunlamasına” ve *o/ob/obo* “hakkında” ön edatları sırasıyla Kazakça *boyınша* “boyunca” ve *tuwralı* “hakkında” edatlarıyla karşılanmıştır.

¹³⁸ Rusça *imya* “ad, isim” sözcüğünün ilgi durumu çekimidir.

Kzk. *Kelesi kezdeskenşe*

Rus. *Do sleduyuşçey vstreçi*

“Görüşmek üzere (*harf.* Buluşuncaya deyin)” (KK-3, s. 4)

Kzk. *Jolıkkanşa*

Rus. *Do vstreçi* (KK-4, s. 28)

“Görüşmek üzere (*harf.* Buluşuncaya deyin)”

Kzk. *Ertenge deyin*

Rus. *Do zavtra*

“Yarın görüşürüz (*harf.* yarına deyin)” (KK-3, s. 4)

Kazakçada vedalaşırken kullanılan yukarıdaki ifadelerde Rusçanın etkisi hissedilir. Kazakçadaki vedalaşma bildiren *kezdeskenşe* /*jolıkkanşa* /*ertenge deyin* ifadelerindeki “-e deyin, -e kadar” anlamı katan *-GANŞA* /*-KANŞA* biçim birimi ve *-ge deyin* edatı Rusça karşılığındaki aynı anlamda kullanılan *do* ön edatından taklit yoluyla kopyalanmış görünmektedir.

Rusçada pişmanlık bildirmek için kullanılan *k sojaleniyu* “maalesef, ne yazık ki” ifadesi Kazakçada *ökinişke oray/ķaray* “maalesef, ne yazık ki” şeklinde taklit edilerek kopyalanmıştır. Rusça ifadede “pişmanlık, teessüf, esef, yazık, nedamet” anlamına gelen *sojaleniye* sözcüğü *k ...yu* yönelme durumunu ifade eden ön edat ve ekle çekimlenmiştir. Kazakçada da benzer şekilde “pişmanlık, nedamet” manasındaki *ökiniş* sözcüğü yönelme durum (*-ke*) biçim birimiyle *oray*¹³⁹/*ķaray* “göre, -e doğru, -e kadar” sözcüklerine bağlanmıştır.

Kzk. *Ökinişke oray, S. Kulmanov mirza mäjiliske kıtisa almaydı.*

Rus. *K sojaleniyu, gospodin S. Kulmanov ne mojet prisutstvovat' na zasedanii.* (KK-5, s. 132)

“Maalesef (*harf.* pişmanlığa doğru) S. Kulmanov Bey toplantıya katılamıyor.”

ix) Eklerle ilgili örnekler:

¹³⁹ Bir iş ve hareketin uygun zamanı, yön ve istikametini bildirir (KSS-11, s. 716).

Kzk. *sütpen şay*

Rus. *çay s molokom*

“sütlü çay (*harf. sütle çay*)

Kzk. *limonmen şay*

Rus. *çay s limonom*

“limonlu çay (*harf. limonla çay*)

Kazakçada menülerde sıkça rastlanan *sütpen şay*, *limonmen şay* vb. örnekler¹⁴⁰ Rusça karşılıkları olan *çay s molokom* ve *çay s limonom* ifadelerindeki vasıta durumunun birebir aktarılmasıyla oluşturulmuş taklit yapılarıdır.

x) *Hitap ederken kullanılan ifadelerle ilgili örnekler:*

Rusçada hitap ederken yaşça büyük kadınlara *jenşçina* “kadın”, genç kızlara *devuşka* “kız”, yaşça büyük erkeklere *mujçina* “erkek”, genç erkekler için *yunoşa* “genç adam, oğlan” şeklinde sesleniliyor. Türkiye Türkçesi açısından yabancı ya da tanıdık birine “kız” ya da “adam” şeklinde bir hitap kaba karşılanırken Rusçada bu durum normaldir. Gözlemlerimize göre bu hitap şekli yaygın olmamakla birlikte az da olsa Kazakçada da özellikle Rus dili ve kültürüyle yetişmiş bireylerce kullanılabilir. Örneğin, genç kızlara Rusçadaki *devuşka* sözcüğünün Kazakça karşılığı olan *kız* “kız” şeklinde hitap edilebiliyor.

3.2.2.2. İlgi Durumu Gösteriminin Kaybolması

Hâl kategorisi içinde dil ilişkilerinden en çok ilgi durumunun etkilendiği görülmektedir. Fiil tarafından yönetilmeyen ilgi durumunun kolay vazgeçilebilir olması, ismi fiile değil, ismi isme bağlıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte ilgi ekli özneler dil ediniminde ve dil ilişkilerinde çekici bir özellik taşımaz ve basitleştirici yabancı etki sonucunda yalın hâldeki öznelerle değiştirilebilir (Johanson, 2007, ss. 96, 117).

¹⁴⁰ Tespit edilen bulgu, Nazgül Kojabek’in *Kal’kasız Kazak Tili* adlı telegram sayfasındaki Ocak 2023 gönderisinden tanıklanmıştır.

Aşağıdaki gibi sahip olma/olmama bildiren Kazakça örneklerde öznenin ilgi durumunda kullanılmaması Rusça eşdeğerlerinin etkisiyle açıklanabilir.

Kzk. *Mende bala joq.*

Ben-BUL çocuk-YAL yok-BİL

Rus. *U menya net detey.*

ÖT ben-İLG yok çocuk-ÇK.İLG

“Benim çocuğum yok. (*harf.* Bende çocuk yok.)” (KK-3, s. 11)

Kazakçada gereklilik anlamı vermek için kullanılan yapılarda öznenin ilgi durumunu koruduğu Kzk. *Meniñşe sizdiñ demaluwıñız kerek.* “Bence sizin dinlenmeniz gerek” Rus. *Po-moemu vam nado otdohnut’* “Bence sizin dinlenmeniz gerek. (*harf.* Bence size dinlenmek gerek.)” (KK-6, s. 26) gibi örneklerin yanı sıra, öznenin ilgi durumunda değil de yönelme durumunda çekimlendiği örneklere de sıkça rastlanması Rusçanın etkisine bağlanabilir.

Kzk. *Sizge suyıqtıqtı mol işüw kerek.*

Siz-YÖN sıvı-BEL bol içmek gerek-BİL

“Sizin sıvıyı bol içmeniz gerek. (*harf.* Size sıvıyı bol içmek gerek.)”

Rus. *Vam neobhodimo prinimat’ obil’noe pit’yo.* (KK-6, s. 45)

Siz-YÖN gerek tüketmek bol.N.TK.BEL sıvı-N.TK.BEL

“Sizin bol sıvı tüketmeniz gerek. (*harf.* Size bol sıvı tüketmek gerek.)”

Kzk. *Sizge birneşe kün tösekte jatuw kerek.*

Siz-YÖN birkaç gün-YAL yatak-BUL yatmak gerek-BİL

“Sizin birkaç gün istirahat etmeniz gerek.”

(*harf.* Size birkaç gün istirahat etmek gerek.)

Rus. *Vam neskol’ko dney nujno soblyudat’ postel’ny rejim.*

Siz-YÖN birkaç gün.E.ÇK.İLG gerek uymak yatak-E.TK.BEL istirahat-E.TK.BEL

“Sizin birkaç gün yatak istirahatine dikkat etmeniz gerek.” (KK-3, s. 29)

(*harf.* Size birkaç gün yatak istirahatini uymak gerek.)

Kzk. *Mağan mina suretti ülkeytiw kerek.*

Ben-YÖN bu fotoğraf-BEL büyötmek gerek-BİL

Rus. *Mne nujno uveliçit' etu fotografiyu.*

Ben-YÖN gerek büyötmek bu-D.TK.BEL fotoğraf-D.TK.BEL

“Benim bu fotoğrafı büyötmem gerek.” (KK-2, s. 62)

(*harf.* Bana bu fotoğrafı büyötmek gerek.)

Öznenin yönelme durumuyla işaretlenmesinin dışında yalın durumda çekimlendiği örneklere de rastlanmaktadır:

Kzk. *Men üyge baruwim kerek.*

Ben-YAL ev-YÖN git-İF-İYE.1TK gerek-BİL

“Benim (*harf.* ben) eve gitmem gerek.”

Rus. *Mne nado idti domoy.*

Ben-YÖN gerek gitmek ev-YÖN

“Benim eve gitmem gerek. (*harf.* Bana eve gitmek gerek.)”

Kzk. *Men sizge kaçşa tölewim kerek?*

Ben-YAL siz-YÖN ne kadar öde-İF-İYE.1TK gerek-BİL

“Benim (*harf.* ben) size ne kadar ödemem gerek?”

Rus. *Skol'ko ya vam doljen zaplatit'?* (KK-2, s. 102)

Ne kadar ben-YAL siz-YÖN gerek ödemek

“Benim size ne kadar ödemem gerek? (*harf.* Ben size ne kadar ödemek gerek?)”

Kzk. *Men kaç wakıtta kelüwim kerek?*

Ben-YAL hangi vakit-BUL gel-İF-İYE.1TK gerek-BİL

“Benim (*harf.* ben) ne zaman gelmem gerek?”

Rus. *Kogda ya doljen priyti?*

Ne zaman ben-YAL gerek gelmek

“Benim ne zaman gelmem gerek?” (KK-3, s. 18)

(*harf.* Ben ne zaman gelmek gerek?)

Sıfat fiil yapılarının özneye tamlama kurmaması ve yalın durumda çekimlenmesi de Rusça eşdeğerleriyle paralellik göstermektedir:

Kzk. *Siz jazğan kitaptı okıp şıqtım.*

Siz-YAL yaz-SF kitap-BEL oku-ZF bitir-GEÇ-1TK

Rus. *Ya proçital knigu, kotoruyu tı napisal.*

Ben-YAL oku-E.GEÇ kitap-D.TK.BEL hangi-D.TK.BEL sen-YAL yaz-E.GEÇ

“Sizin yazdığınız kitabı okudum. (*harf. Siz yazan kitabı okudum.*)”

3.2.2.3. Sözcük Türü

Dil ilişkilerinde zayıf dil birliklerine baskın dilin birleşme ve anlam özelliklerinin kopyalanmasıyla kelime türleri bakımından yeni dağılım sınıfları ortaya çıkabilir (Johanson, 2007: 97). Rusçada sıfatlar, niteledikleri sözcüğün hâl, cinsiyet ve sayısına göre biçim birimsel olarak işaretlenirler. Kazakçada da dil ilişkisine bağlı olarak sıfat görevli sözcükleri biçim birimsel olarak işaretleme eğilime girildiği gözlemlenmektedir. Bu da söz dizimsel açıdan belirlenmiş sözcük türlerinde baskın dilin etkisine işaret etmektedir.

Baskakov’un (1952,s. 36) da belirttiği üzere çağdaş Türk dillerinde, yakın zamana kadar bir yandan zarftan diğer yandan isimden çok zayıf bir şekilde ayrılmış olan sıfatın gelişmesi ve bağımsız bir konuşma parçası hâline gelme eğilimi vardır. Sıfat artık bağımsız bir yer edinmiş ve kendi türetme sistemini geliştirmiştir. İsim türetme ekleri: -*lı/-li* (varyantlarıyla birlikte), -*lık/-lik* (varyantlarıyla birlikte), -*sız/-siz*, -*ğı/-gi* de artık sıfat türetme ekleri anlamını kazanmıştır.

Baskakov’un sıraladığı -*lı/-li*, -*sız/-siz*, -*ğı/-gi* biçim birimleri tarihî Türk dillerinde (Gabain, 2007, ss. 47-50; Güner, 2020, ss. 105-130; Tekin, 2016, ss. 79-86) ve Rus hakimiyetine girmemiş olan Türkiye Türkçesinde de sıfat türetim işlevinde kullanıldığından Rusçanın etkisinden bahsetmek mümkün görülmemektedir. Ancak -*LIK* biçim birimi genellikle isimden isim türetim eki olarak işlev görmüştür. Ancak bu ek Koç ve Doğan’ın da belirttiği gibi Kazakçada, Türkiye Türkçesinden farklı olarak isimden isim türetme işlevinin yanı sıra isimden sıfat türetme işlevinde de kullanılmaktadır (*bilimdik* “bilimsel”, *memlekettik* “memlekete ait” vb.) (Koç & Doğan,

2022, s. 239). -*IJK* biçim biriminin Kazakçada bu işlevi kazanmasında Rusça karşılıklarındaki sıfat türetim eklerine eş değer kullanımının etkisi düşünülebilir.

Kzk. *tölkujattıq baqılaw* - Rus. *pasportny kontrol'* “pasaport kontrolü”

Kzk. *ükimettik mektep* - Rus. *gosudarstvennaya škola* “devlet okulu”

Kzk. *kedendik baqılaw* - Rus. *tamojenny kontrol'* “gümrük kontrolü”

Kzk. *geografıyalıq atawlar* - Rus. *geografişeskie nazvaniya* “coğrafi adlar”

Yukarıda verilen örneklerde *tölkujat*, *ükimet*, *keden*, *geografiya* sözcükleri Rusça karşılıklarındaki *-ıy/-aya/-ie* sıfat yapım ekine eşdeğer olarak *-IJK* biçim biriminin varyantlarıyla işaretlenmiştir.

3.2.2.4. Dil Bilgisel Cinsiyet

Dil bilgisel cinsiyet, dil ilişkilerinde çekici bir unsur olarak görülmez ve vazgeçilebilir bir durum olarak değerlendirilir (Johanson, 2007, s. 97). Ancak az da olsa bu kategorinin Kazakça üzerinde etkisini görmek mümkündür. Dil bilgisel cinsiyet kategorisinin olduğu Rusçada, istisnaları olmakla birlikte ünsüzlerle biten sözcükler eril cinsi; /a/ ya da /ya/ ile biten sözcükler dişil cinsi; /o/, /e/, /yo/ veya /ie/ ile biten sözcükler ise orta (nötr) cinsi belirtir.

Dil bilgisel cinsiyet kategorisinin olmadığı Kazakçada düzenli olmamakla birlikte günlük kullanımda, dişil cinsi bildiren ses/ses öbekleriyle bitmeyen kadın isimlerinin sonuna *Aynur-a*, *Anar-a* şeklinde dişil cinsi belirten seslerin getirilmesi Rusçadaki bu kategorinin Kazakça üzerindeki etkisini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Karaca (2010, s. 1194) da Kazakçanın söz dizimindeki Rusça etkisini değerlendirdiği makalesinde *Aygul-ya* örneğini vererek bu durumu Rusçadaki dişil isimlerin sonunda bulunan *a* sesinden dolayı getirildiği şeklinde açıklamıştır.

3.2.2.5. Çatı Kategorisi

Rusçanın etkisiyle Kazakçanın çatı yapısında da birtakım etkilenmeler söz konusudur. Bu etkilenmelerde Rus edebiyatından Kazak edebiyatına yapılan çevirilerin büyük bir

rolü vardır. Çeviri edebiyat yoluyla çeşitli söz dizimsel yapıların taklidi hatta orijinalin doğrudan kopyalanması mümkün olabilmektedir.

Kazakçada “doğmak” anlamında *tuwuw* fiilinin edilgen biçimi olan *tuwıluw* “*doğulmak” kullanımını Rusçadan taklit edilerek yapılmış bir birleşme kopyası gibi görmektedir. Nitekim Rusçada etken çatıdaki *rodit’* fiili, “doğurmak” anlamını karşılamak için kullanılırken; bu fiilin edilgen biçimi olan *rodit’sya* “doğmak” anlamında kullanılır. Kazakçada da “doğurmak” anlamı için etken çatıdaki *tuwuw* fiili kullanılırken; “doğmak, dünyaya gelmek” anlamında etken çatıdaki *tuwuw* fiiliyle birlikte edilgen biçimi *tuwıluw* da son zamanlarda yaygınlık kazanmıştır. Kazakçadakine benzer kullanımlar başka Türk dillerinde de karşımıza çıkar (bk. Erdem, 2017; Pılgır, 2018).

Kzk. *Men 1990- jılı tuwıldım/tuwdım.*

Ben-YAL 1990 yıl-İYE.3TK doğ-EDL-GEÇ-1TK/doğ-GEÇ-1TK

Rus. *Ya rodilas’ (rodilsya) v 1990 godu.*

Ben-YAL doğ-EDL.E.GEÇ (doğ-EDL.D.GEÇ) ÖT 1990 yıl-E.TK.BUL

“Ben 1990 yılında *doğuldum/doğdum.”

Kzk. *Men üş bala tuwdım.*

Ben-YAL üç çocuk-YAL doğ-GEÇ-1TK

Rus. *Ya rodila troih detey.*

Ben-YAL doğ-D.GEÇ üç-BEL çocuk-ÇK.BEL

“Ben üç çocuk *doğdum/doğurdum”

Türk dillerinin tarihî lehçeleri (Arat, 2018; Argunşah & Güner, 2015; Atalay, 1970; Aydın, 2019; Kaçalın, 2011; Tekin, 1976); Kazakçanın erken dönem derlenen sözlü materyalleri (Altınsarin, 1879; Radlov, 1870) ve sözlükleri (İlminskiy, 1860; Radlov, 1905); Kazak edebî dilinin kurucusu niteliğindeki kişilerin eserleri (Iskakov, 1968); nesilden nesile sözlü bir şekilde aktarılarak gelen kalıplaşmış ifadeler olan atasözlerini (BS, 2010) incelediğimizde “doğmak” anlamı için fiilin edilgen kullanım örneklerine rastlanmamış, aşağıda örneklendirildiği üzere fiilin etken çatıda kullanıldığı görülmüştür:

ET <...> *ogltı küç urı oğlan tuğ[dı]* <...>

“<...> Çocukları güçlü erkek çocuklar (olarak) doğdu <...> (Aydın, 2019, ss. 99, 100)

ET **Toğmak** bolmasar qarımak ölmek bolmaz.

“Doğmak olmasaydı ihtiyarlamak ve ölmek olmazdı.” (Tekin, 1976, ss. 97, 222)

OT *bilgisiz toğar ol turu öğrenür.*

“İnsan bilgisiz doğar ve yaşadıkça öğrenir.” (Arat, 2018, ss. 358, 359)

KT *Haydatur ol kim toğdı, Cuhutlar hanı?*

“Yahudilerin kralı olarak doğan çocuk nerede?” (Argunşah & Güner, 2015, s. 353)

ÇT *Anıñ tokgan türegen yiri Kişmir*

“Onun doğduğu yer Keşmir’dir” (Atalay, 1970, s. 208)

Kzk. *“Ekewmizden teñ ul tuwsa da kuşaktasıp dos bolsıq” degen eken.*

“İkimizin de oğlu olursa, sarılıp dost olsunlar, demiş” (Radlov, 1870, s. 223)

Kzk. *...tuwmas sendey küzel*

“...doğmaz senin gibi güzel” (Altınşarin, 1879, s. 76)

Kzk. **Tuwğan** kişi öliw üşün tuwadı.

“Doğan kişi ölmek için doğar.” (BS, 2010, s. 322)

Günümüzde Kazak araştırmacılar ve ana dili konuşurları arasında da “doğmak” anlamında fiilin etken biçiminin mi yoksa edilgen biçiminin mi doğru olduğuna dair tartışmalar vardır (Magavin, 2016). Gerek incelenen eserler gerekse fiilin kullanımı üzerine tartışmaların olması ve fiilin kullanımındaki ikilikten hareketle Kazakçadaki edilgen kullanım, Rusça karşılığından taklit edilerek Kazakçaya yapılmış bir birleşme kopyası olarak değerlendirilebilir (ayrıntılı bilgi için bk. Pılgır, 2023).

Kzk. *Men 1946 jılı tuwıldım.*

Ben-YAL 1946 yıl-İYE.3TK doğ-EDL-GEÇ-1TK

Rus. *Ya rodilsya v 1946 godu.* (KK-2, s. 19)

Ben-YAL doğ-EDL.D.GEÇ ÖT 1946 yıl-E.TK.BUL

“Ben 1946 yılında doğdum. (*harf.* Ben 1946 yılı doğuldum.)”

Kzk. *Men 1985 jılı köktemde, jıyırma üşüşinşi kökekte **tuwıldım.***

Ben-YAL 1985 yıl-İYE.3TK bahar-BUL yirmi üç-SSS nisan-BUL doğ-EDL-GEÇ-ITK

“Ben 1985 yılı baharda, yirmi üç Nisan’da doğdum.” (Musayeva, 2017, s. 120)

3.2.2.6. Bağımsız (Analitik) Birlikler

Dil ilişkilerinde kopyalanan çekici yapılardan biri de bağımsız (analitik) birliklerdir ve yabancı dillerle etkileşimde bulunan bazı Türk dillerinde bitişken (sentetik) yapıların yerini almıştır (Johanson, 2007, s. 79). Bu bakımdan Kazakçada cümlelerin olumsuz biçimlerini oluşturmada *-mA* (varyantlarıyla birlikte) olumsuzluk biçim biriminin (*estemedim* “duymadım”) yanı sıra bağımsız yapıların (*estegen joqpın* “duymuş değilim”) kullanılmasında Rusçadaki bağımsız yapıların etkisi değerlendirilebilir. Rusçada olumsuzluk, çekimli eylemin önüne *ne* (*he*) edatı getirilerek yapılmaktadır. Kazakçada da ana fiile *-GAn/-KAn* biçim birimi ve ardından kişiye göre çekimlenmiş *joq* “yok” ifadesi getirilerek olumsuzluğun bağımsız yapılarla ifade edildiğini görmekteyiz. Olumsuzluğun bu şekilde bağımsız birliklerle ifade edilmesi bitişken birliklerle ifade edilmesine göre daha çok tercih edilmektedir. Bu bakımdan Rusçanın etkisiyle bağımsız yapıların bitişken yapıların önüne geçtiği söylenebilir.

Kzk. *Men onı köpten **körgeñ joqpın.***

Rus. *Ya yego/yeyo davno **ne videl.*** (KK-5, s. 27)

“Ben onu uzun zamandır görmedim. (*harf.* gören yokum/değilim)”

Kzk. *Alınğan jağındılarda parazitter **tabılğan joq.***

Rus. *Vo vzyatıh mazkah **ne obnarujeni** paraziti.* (KK-6, s. 30)

“(Tahlil için) alınan örneklerde parazit bulunmadı. (*harf.* bulunan yok/değil)”

Kazakçada izin almak, olasılık ya da imkânsızlık bildirmek için kullanılan birliklerde Rusçada fiilin mastar biçimiyle kullanılan *mojno* “-mak mümkün, -mak olur” bağımsız birliğinin etkisi hissedilir:

Kzk. *Ketüwge **bola** ma?*

Rus. *Mojno ehat'?*

“Gidebilir miyim? (*harf.* Gitmek olur mu/mümkün mü?)” (KK-2, s. 117)

Kzk. *Tanısuwğa bola ma?*

Rus. *Mojno poznaomit'sya?* (Nurşaihova & Musayeva, 2002: 26) (KK-4, s. 26)

“Tanışabilir miyiz? (*harf.* Tanışmak olur mu/mümkün mü?)”

Kzk. *Mına dâriini retsepsiz aluğa bola ma?*

Rus. *Mojno li kupit' eto lekarstvo bez retsepta?*

“Bu ilacı reçetesiz alabilir miyim?” (KK-2, s. 103)

“(harf. Bu ilacı reçetesiz almak olur mu/mümkün mü?)”

Örneklere *boluw* fiili, kendinden önceki ana fiilin mastar biçimine (-GA/-KA yönelme durum ekiyle) bağlanarak B dilinde olduğu gibi izin ve olasılık anlamı bildirmektedir. Bu yapıların mantıksal bir öznesi yoktur ve anlamsal olarak edilgenliği de ifade eder. *boluw* fiilinin izin, olasılık, imkânsızlık vb. bildirme anlamının yanı sıra edilgenlik bildiren kullanımını için (bk. Pılgır, 2023, ss. 57, 58).

3.2.2.7. İstem

Bir eylemin anlamca bütünlüğünü sağlamak için cümlede bulundurması gereken unsurlar onun istemini (yönetim çerçevesi) oluşturur. Eylemler zorunlu ve seçimlik istemler olabilirler. Zorunlu istemler cümleden çıkarıldığında cümlenin dil bilgisel açıdan yanlış olmasına ve yüklem anlamsal olarak tamamlanmamasına neden olur. Seçimlik istemler ise cümleden çıkarılması durumunda cümlenin dil bilgisel yapısını bozmayan istemlerdir (Aydın-Özkan, 2018, ss. 131-140).

İstem; tarihî dönemlere, bölgeye, sözcüğün anlamına göre farklılık gösterebilir. Dil ilişkisi sonucunda da istem üzerinde baskın dilin tesirine rastlanabilir. Kazakçadaki bazı fiillerin istemi Rusçayla benzerlik göstermektedir. Bunda genellikle Rusça söz kalıplarının birebir çevrilmesi sonucu istemin de aynen kopyalanmasının etkili olduğunu görmekteyiz. Bu bakımdan Kazakçadaki birtakım fiillerin istem tercihinde Rusça karşılıklarıyla olan benzerlik dikkati çekmektedir.

Kazakça *awıruw* “hastalanmak, hasta olmak” eylemi Rusça karşılıkları olan *bolet’/stradat’* eyleminin etkisiyle vasıta durum ekiyle kullanılmaya başlamıştır.

Kzk. *Nawqas şizofreniyamen awıradı.*

Hasta-YAL şizofreni-ARÇ hastalan-GNŞ-3.TK

Rus. *Bol’noy stradayet şizofreniy.* (KK-6, s. 52)

Hasta-E.TK.YAL hastalan-ŞİM.3.TK şizofreni-ARÇ

“Şizofreni hastası (*harf.* Hasta şizofreniyle hasta.)”

Nurhanov (1963, s. 74), Kazakçanın söz dizimindeki Rusçanın etkisini incelediği makalesinde *awıruw* eyleminin eskiden vasıta durumuyla kullanılmadığını belirtir. Eskiden hastalık isimleri, *awıruw* eylemine *tiyip* “değip” (*topalañ tiyip awıruw* “şarbon değip hastalanmak”), *kelip* “gelip” (*qarasan kelip awıruw* “yanıkara gelip hastalanmak”), *şığıp* “çıkıp” (*terisken şığıp awıruw* “arpacık çıkıp hastalanmak”), *bolıp* “olup” (*süzek bolıp awıruw* “tifo olup hastalanmak”) zarf eylemleriyle bağlanarak kullanılırken; bugün Rusça *bolet’* (*bolet’ grippom* “grip olmak / *harf.* griple hastalanmak”) eyleminin etkisiyle vasıta durumuyla kullanılmaktadır. Kazakça *awıruw* eyleminin eş anlamlısı olan *nawqastanuw* ve *sırqattanuw* eylemleri de önceden herhangi bir durum ekiyle kullanılmazken; günümüzde *awıruw* eylemi gibi vasıta durum ekiyle kullanılmaktadır:

Kzk. *Bul awruwmen sırqattanğan adamdardıñ...*

Bu hastalık-ARÇ hastalan-SF kişi-ÇK-İLG

“Bu hastalığa yakalanan kişilerin... (*harf.* Bu hastalıkla hastalanan kişilerin...)”

Kzk. *Revmatizmamen nawqastanğan adamdardıñ...*

Romatizma-ARÇ hastalan-SF kişi-ÇK-İLG

“Romatizma hastası insanların... (*harf.* Romatizmayla hastalanan insanların...)”

Kazakça *üylenüw* (erkekler için) /*küyewge şıǵuw* (kadınlar için) “evlenmek” eylemiyle yönelme durumu kullanımında Rusçayla benzerlik görmekteyiz.

Kzk. *Ázim özimen birge oqıytın bir qaradırsın kızǵa üylengeli jatır ...* (KÄTS-15, s. 29)

Azim kendi-İYE.3TK-ARÇ birlikte oku-SF bir sıradan kız-YÖN evlen-YGEL-.3.TK

“Azim’in kendisiyle birlikte okuyan sıradan bir kızla (*harf. kıza*) (yakında) evlenecek....”

Kzk. ...*kız özimen bir kurstas ündi jigitime küyewge şığıptı.* (KÄTS-8, s. 416)

kız-YAL kendi-İYE.3TK-ARÇ aynı kurstaş Hintli delikanlı-YÖN damat-YÖN çık-GEÇ-3TK

“...kız kendisiyle aynı kurstaki Hintli bir delikanlıyla (*harf. delikanlıya*) evlenmiş”

Rus. *vıyti zamuj za¹⁴¹ millionera*

evlenmek ÖT milyoner-E.TK.BEL

“milyonerle (*harf. milyonere*) evlenmek”

Kazakçada “rastlamak, karşılaşmak” anlamındaki *kezdestirüw* fiilinin belirtme durumuyla kullanılması da Rusçayla benzerlik göstermektedir:

Kzk. *Men bugin eski tanışimdi kezdestirdim.* (KÄTS-7, s. 529)

Ben-YAL bugün eski tanıdık-İYE.1TK-BEL rastla-GEÇ-1TK

“Bugün eski bir tanıdığıma (*harf. tanıdığımı*) rastladım.”

Kzk. ...*fonetikalık jäne grammatikalık erekşelikterdi kezdestiremiz*

ses bilgisel ve dil bilgisel özellik-ÇK-BEL rastla-GNŞ-1ÇK

“...sesbilgisel ve dil bilgisel özelliklere (*harf. özellikleri*) rastlarız.”
(Niyazgaliyeva, 1993, s. 90)

Orta Türkçede “rastlamak, karşılaşmak” anlamında kullanılan *tuş-* fiilinin yönelme durumuyla kullanılması da Kazakçada belirtme durumunun tercih edilmesinde Rusçadan kaynaklı istem değişikliğini desteklemektedir:

OT. *saña tuşğalı men taqı keçmez ay*

“Seninle buluşalı daha bir ay bile geçmedi” (KB, s. 946)

OT. *vefasızka tuştım*

“vefasıza rastladım” (KB, s. 1078)

¹⁴¹ Rusçadaki *za* ön edatı hem belirtme durumu (*vinitel’ny padej*) hem de vasıta durumu (*tvoritel’ny padej*) ekleriyle kullanılmaktadır. Belirtme durum ekleriyle kullanıldığında yönelme durumuna (“-a, -e, arkasına”) denk gelmektedir. Verilen örnekte yönelme durumunu bildirmektedir (Diykanbayeva, 2015, s. 220).

Dil bilgisi kitaplarında (Kordabayev, 1957, s. 3; Mirzabekov, 1999, s. 103) karşılaşılan aşağıdaki gibi bağlamlarda *ayaqталuw/bitüw* “bitmek” eyleminin istem seçiminde Rusça karşılığında olduğu gibi yönelme durumu gözlenmektedir.

Kzk. *Aşık buwın- jeke dawıstıdan turatın nemese dawıssızdan bastalıp dawıstıǵa*

Açık hece tek ünlü-AYR oluş-SF veya ünsüz-AYR başla-ZF ünlü-YÖN

bitetin buwın.

bit-SF hece-BİL

“Açık hece, tek bir ünlüden oluşan veya bir ünsüzle başlayıp ünlüyle (*harf. ünlüye*) biten hecedir.”

Kzk. *Tuyıq buwın- coñı dawıssızǵa ayaqталatın buwın.*

Kapalı hece-YAL son-BEL ünsüz-YÖN bit-SF hece-BİL

Rus. *Zakrıty slog- eto slog, okançıvayuşçıyisya na soglasnuyu.*

Kapalı-E.TK.YAL hece-TK.YAL bu hece-TK.YAL bit-SF ÖT ünsüz-D.TK.YÖN

“Kapalı hece, sonu ünsüzle (*harf. ünsüze*) biten hecedir.

Kzk. *Bul dıbıstarǵa ayaqталatın sözder....*

Bu ses-ÇK-YÖN bit-SF kelime-ÇK

Rus. *Slova, okançıvayuşçıyisya na eti zvuki*

Kelime-N.ÇK.YAL bit-SF ÖT bu-ÇK ses-E.ÇK.YÖN

“Bu seslerle (*harf. seslere*) biten kelimeler...”

Rusça *nenavidet*’ ve Kazakçada *jek köriw* “nefret etmek” eylemlerinin istemi benzerdir ve belirtme durumu alır.

Kzk. *Özimizge jäbir kılğan kisini jek köremiz... (KÄTS-6, s. 233)*

Kendi-İYE.1ÇK-YÖN zulmet-SF kişi-BEL nefret et-GNŞ-1ÇK

“Bize zulmeden kişiden (*harf. kişiyi*) nefret ederiz...”

Kzk. *Ol seni jek köredi.*

O-YAL sen-BEL nefret et-GNŞ.3TK

Rus. *On tebya nenavidit.*

O-YAL sen-BEL nefret et-ŞİM.3TK

“O senden (*harf.* seni) nefret ediyor”

Rusça *nenavidet*’ eylemi Eski Slavca “isteyerek görmek, ziyaret etmek” anlamındaki *navidäti* eyleminin olumsuz biçimidir (Fasmer, 1987, s. 63). Kazakça karşılığının *körüw* “görmek” eylemiyle kurulmasında Rusça yapının aktarımı söz konusu olabilir. Bu yapının aktarılırken eylemin birleşme özelliği olan istemin de olduğu gibi Kazakçaya kopyalanması muhtemel görünmektedir.

Kazakça *üyretüw* “öğretmek” eyleminin istemi *birine bir şey(i) öğretmek* biçimindeyken; Rusçadaki *uçit*’ “öğretmek” eyleminin etkisiyle *Bizdi ustazdarımız osıgan üyretedi* “Bize (*harf.* bizi) hocalarımız bunu (*harf.* buna) öğretiyor/öğretir.” örneğinde olduğu gibi *birini bir şeye öğretmek* şeklinde istemde sapmalar görülmektedir (Nurhanov, 1963, s. 75).

Rus. *uçit*’sya *turyetskomu yazıku*

öğretmek Türk-E.TK.YÖN dil-E.TK.YÖN

“Türkçe (*harf.* Türkçeye) öğretmek” (Gültek, 2012, s. 1620)

Rus. *Çemu vas tam uçat?*

Ne-YÖN siz-BEL orada öğret-ŞİM.3ÇK

“Size orada ne öğretiyorlar?” (Gültek, 2012, s. 1620)

(*harf.* Sizi orada neye öğretiyorlar?)

Yukarıdaki Rusça örneklerde *birini bir şeye öğretmek* biçimindeki kullanımların Kazakçaya birebir aktarılmasıyla Kazakçada da benzer örneklere rastlanmaktadır.

Kzk. *Bul okıw orındarı balalardı tilmäştik, pesirlik mamandıqqa üyretti.* (Kozıbayev, 1994, s. 248)

Bu eğitim kurum-ÇK-İYE.3TK çocuk-ÇK-BEL tercümanlık-YAL ve katiplik-YAL meslek-YÖN öğret-GEÇ.3TK

“Bu eğitim kurumları çocuklara (*harf.* çocukları) tercümanlık ve katiplik mesleğini (*harf.* mesleğine) öğretti.”

Kazakçada özel günlerde tebrik ifadelerinde sıkça kullanılan *kıttıqtaw* “kutlamak” eyleminin isteminde Rusça *pozdravlyat*’ (tamamlanmamış)/*pozdravit*’ (tamamlanmış)” kutlamak, tebrik etmek” eyleminin etkisi görülür.

Kzk. *Sizdi meyramıñızben kuttıktaymın.*

Siz-BEL bayram-İYE.2ÇK-ARÇ kutla-GNŞ-ITK

Rus. *Pozdravlyayu vas s prazdnikom.* (KK-5, s. 31)

Kutla-ŞİM.1TK siz-BEL ÖT bayram-E.TK.ARÇ

“Bayramınızı kutlarım. (*harf.* Sizi bayramınızla kutlarım.)”

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi ya da fiil olmadan sadece *ile* edatıyla çekimlenen kalıplaşmış tebrik ifadeleri de Kazakçada yaygın olarak kullanılmaktadır.

Kzk. *Jaña jılıñızben*

Yeni yıl-İYE.2ÇK-ARÇ

Rus. *S novım godom* (KK-6, s. 27)

ÖT yeni-E.TK.ARÇ yıl-E.TK.ARÇ

“Nice senelere (*harf.* Yeni yılınızla)”

Kzk. *Tuwğan küniñizben*

Doğ-SF gün-İYE.2ÇK-ARÇ

Rus. *S dnyom pojdeniya* (KK-6, s. 27)

ÖT gün-E.TK.ARÇ doğum-N.TK.İLG

“Nice yıllara (*harf.* Doğum gününüzle)”

Kzk. *Merekeñizben*

Bayram-İYE.2ÇK-ARÇ

Rus. *S prazdnikom* (KK-6, s. 27)

ÖT bayram-E.TK.ARÇ

“İyi bayramlar (*harf.* bayramınızla)”

Bir konuda beğeni bildirmek için kullanılan Kazakça *unaw* “hoşa gitmek, beğenmek”¹⁴² eyleminin isteminde Rusça *nravit'sya* (tamamlanmamış) / *ponravit'sya* (tamamlanmış) “beğenmek, hoşlanmak, hoşuna gitmek”¹⁴³ eyleminin etkisi sezilmektedir.

¹⁴² Koç vd., 2021, s. 973

¹⁴³ Gültek, 2012, s. 789

Kzk. *Mağan sizdiñ esimiñiz unaydı.*

Ben-YÖN siz-İLG ad-İYE.2ÇK hoş gel-GNŞ.3TK

Rus. *Mne nravitsya vaşe imya.* (KK-5, s. 11)

Ben-YÖN beğen-ŞİM.3TK siz-N.İLG ad-N.BEL

“(Ben) adınızı beğeniyorum. (*harf.* “Sizin adınız bana hoş geliyor.”)

Kzk. *Mağan Kazaqtardıñ ülkendi sıylaytın ädeti kattı unaydı.*

Ben-YÖN Kazak-ÇK-İLG büyük-BEL say-SF adet-İYE.3TK çok hoş gel-GNŞ.3TK

Rus. *Mne oçen’ nravitsya, kak u kazahov poçitayut satarşih.* (KK-3, s. 13)

Ben-YÖN çok beğen-ŞİM.3TK nasıl ÖT Kazak-ÇK.İLG say-ŞİM.3ÇK yaşlı-E.ÇK.BEL

“Kazakların büyüklerine saygı gösterme gelenekleri benim çok hoşuma gidiyor.”

(*harf.* Bana Kazakların büyüklerine saygı gösterme gelenekleri çok hoş geliyor.)

Kazakçada beğeni bildirmek için, *Men onıñ usınısın unattım* (Koç vd., 2021, s. 973)

“Ben onun teklifini beğendim” gibi Kazakça mantığa daha uygun ifadeler de vardır.

Ancak yukarıda bahsedilen Rusça biçiminin Kazakçaya birebir çevrilmesi sonucu istemin de aynen kopyalandığı ifadeler daha çok tercih edilmektedir.

Eylemler gibi sıfatlar da istem potansiyeline sahiptir (bk. Aydın-Özkan, 2018, ss. 260-264; Doğan, 2015). Aşağıda Kazakçadaki bazı yüklemcil sıfatların istemi Rusçadaki kullanımlarla karşılaştırılarak örneklendirilmiştir:

Kzk. *Onıñ balaları oğan kımbat.*

O-İLG çocuk-ÇK-İYE.3TK o-YÖN değerli-BİL

Rus. *Yeyo deti yey dorogi.*

O-D.İLG çocuk-ÇK o-D.YÖN değerli

“Çocukları onun için değerli (*harf.* Çocukları ona değerli.)”

Kzk. *Mağan bări tüsinikti.*

Ben-YÖN hepsi anlaşılır-BİL

Rus. *Mne vse yasno/ponyatno.*

Ben-YÖN hepsi anlaşılır-BİL

“Benim için hepsi anlaşılır (*harf.* Bana hepsi anlaşılır.)”

Örneklere Kazakça *kımbat* “değerli, kıymetli”¹⁴⁴ ve *tüsinikti* “anlaşılır, açık”¹⁴⁵ sıfatları Rusça karşılıklarında olduğu gibi yönelme durumuyla kullanılmıştır.

3.2.3. Anlamsal Seçilmiş Kopyalar

Anlam kopyalamasında B diline ait bir birimin anlam özellikleri, A dilinin birimleri üzerine kodlanarak onun anlam alanını genişletir. Johanson, anlamsal etkinin çoğu zaman bir kavramın iki dildeki karşılıkları arasındaki farklardan, yani anlamca aşırı ve yetersiz ayrımlaşmanın neden olduğu zorluklardan kaynaklandığını belirtir. Bir sözlüksel alanın B’de, A’dekine göre daha çok ayrıntılı olması, bu aşırı ayrımlaşmaların A birliklerine kopya edilmesini teşvik ediyor olabilir. Yetersiz ayrımlaşmış bir B dağılımının kopyalanması ise A ayrımlarından vazgeçme anlamına gelir (Johanson, 2007, ss. 33, 34).

Rusçada bir nesnenin yerini ifade ederken o nesnenin duruş pozisyonuna göre farklı fiiller kullanılmaktadır. Eğer nesne dikey konumda ise *stoyat*’ “durmak, ayakta durmak” fiili; yatay konumda ise *lejit*’ “yatmak, uzanmak” fiili kullanılmaktadır. Kazakçada da bu fiillerin karşılığı olan *turuw* “durmak” ve *jatuw* “yatmak” fiilleri aynı anlamları karşılamak için kullanılmaktadır. Rusçadaki “yatmak, uzanmak” anlamına gelen *lejit*’ fiili yatay durumda bulunan nesnelere ifade ederken “olmak, bulunmak” anlamları verir. *lejit*’ fiilinin bu anlam özelliği Kazakçadaki karşılığı olan *jatuw* “yatmak” fiilinin de anlam özelliklerine kopyalanarak Rusçadaki karşılığının etkisiyle anlam alanını genişletmiş gibi görünmektedir. Ayrıca bir nesnenin konumunu belirtmek için Rusçanın etkisiyle iki farklı fiilin kullanılması da aşırı ayrımlaşma nedeniyle anlamsal kopya örneğidir.

Kzk. *Stakan üstelde tur.*

Rus. *Na stole stoit stakan.*

“Bardak masada duruyor.”

Kzk. *Kitap üsteldiñ üstinde jatur.*

¹⁴⁴ Koç vd., 2021, s. 584

¹⁴⁵ Koç vd., 2021, s. 941

Rus. *Kniga lejít na stole.*

“Kitap masada duruyor (*harf.* yatıyor).”

Kzk. *alam terezeni aldında jatr.*

“Kalem pencerenin önünde duruyor (*harf.* yatıyor).”

Diğer bir anlamsal kopya örneğini Rusça *igrat'* fiilinde görmekteyiz. Birinci anlamı “oyunmak” olan fiilin “performans göstermek; gitar, keman, piyano çalmak” anlamı Kazakçadaki *oylaw* fiiline kopyalanarak anlam alanını genişletmiştir:

Kzk. *Siz ay aspapta oynay alasız?*

Rus. *Vı igrayete na kakom-nibud' instrumente?*

“Siz hangi algıyı alabiliyorsunuz? (*harf.* Siz hangi algıda oynayabilirsiniz?)”
(KK-2, s. 97)

Kzk. *gitarada oynaw*

Rus. *igrat' na gitare*

“gitar çalmak (*harf.* gitarda oynamak)”

Kzk. *pianinoda oynaw*

Rus. *igrat' na royale*

“piyano çalmak (*harf.* piyanoda oynamak)”

Benzer şekilde Kazakçadaki *oturaw* “oturmak” fiilinin “binmek”, “hapis yatmak” ve “diyet yapmak” anlamlarını karşılamak için kullanılması Rusçadaki *sidet'* fiilinin etkisiyle bu fiilin anlam alanını genişletmesinden kaynaklanmaktadır. Aşağıda bu kullanımlar örneklendirilmiştir:

Kzk. *Jazira diyetada otr.*

“Jazira diyet yapıyor. (*harf.* Jazira diyette oturuyor.)”

Rus. *Sidim na diyeta.*

“Diyet yapıyoruz. (*harf.* Diyette oturuyoruz.)”

Kzk. *Biz awtobusa otrıp üyge aytamız.*

“Biz otobüse binip (*harf.* oturup) eve döneceğiz.”

Rus. *Mı syadem v avtobus i poedem domoy.*

“Biz otobüse binip (*harf.* oturup) eve döneceğiz.”

Kzk. *Türmede otırğan revolyutsionerlerdiñ sırtağı kürespen, jurtsılıkpen baylanısı bayqalmaydı.* (KÄTS-12, s. 53)

“Cezaevinde yatan (*harf.* oturan) devrimcilerin dışarıdaki mücadeleyle ve halkla bağlantısı bilinmiyor.”

Rus. *On sidel v tyur'me?*

“O hapiste yattı mı? (*harf.* oturdu mu?)” (Gültek, 2012, s. 1366)

Aşağıdaki örneklerde Kazakça *boluw* “olmak” eyleminin bir yerde “bulunmak” anlamındaki kullanımını, Rusça karşılığı olan *bit*’ “olmak, bulunmak, yer almak”¹⁴⁶ fiilinin etkisiyle açıklamak mümkündür. Örneklerde Rusça *bit*’ eyleminin anlam alanı Kazakça *boluw* eyleminin anlam alanına kopyalanmıştır ve böylece *boluw* eyleminin anlam alanını genişletmiştir.

Kzk. *Asan sen opera teatrında boldıñ ba?*

Rus. *Asan, tı bil v opernom teatre?* (KK-1, s. 63)

“Hasan sen operaya gittin mi? (*harf.* Hasan sen operada oldun mu?)”

Kzk. *Men Almatıda eki ay boldım.*

Rus. *Ya bil(a) v Almatı dva mesyatsa.*

“Almatı’da iki ay bulundum.” (*harf.* Almatı’da iki ay oldum.)”

Rusçada temel anlamı “ses, seda” olan *golos* sözcüğü yan anlam olarak “oy, rey” manasında da kullanılır. Bu sözcük *bol’şinstvom golosov*¹⁴⁷ “oy çokluğu/çoğunluğu” ya da sözcük tabanına *-ovat*’ isimden fiil yapım biçim birimi getirilerek *golosovat*¹⁴⁸ “oy kullanmak, oy vermek, oylamak” vb. biçimde kullanılır. Rusça *golos* sözcüğünün bu yan anlamının Kazakça karşılığı olan *dawıs* “ses; oy, rey” sözcüğünün anlam alanını

¹⁴⁶ Gültek, 2012, s. 87

¹⁴⁷ Gültek, 2012, s. 230

¹⁴⁸ Gültek, 2012, s. 230

genişleterek benzer bir kullanıma neden olduğu görülür. Kazakça *dawıs* sözcüğünün temel anlamı olan “ses” dışında *dawıs beruw*¹⁴⁹ “oy kullanmak”, *aşık dawıs*¹⁵⁰ “açık oy” gibi öbeklerde “oy, rey” anlamlarında siyasi bir terim olarak kullanılması Rusça anlamsal seçilmiş kopya örneği olarak değerlendirilebilir.

Kazakçada bazı coğrafi terimler için kullanılan sözcüklerde de Rusçanın anlam birliklerinin Kazakçanın anlam birliklerini etkilediği görülebilir. Rusçada temel anlamı “uzunluk, boy”¹⁵¹ olan *dolgota* ve temel anlamı “genişlik, en”¹⁵² olan *şırota* sözcükleri coğrafi bir terim olarak *geografiçeskaya dolgota* “boylam” ve *geografiçeskaya şirota* “enlem” olarak kullanılır. Benzer şekilde Kazakçada temel anlamı “uzunluk” olan *uzındık* sözcüğünün coğrafi bir terim olarak “boylam”, temel anlamı “en, genişlik” olan *en* sözcüğünün ise *endik* “enlem” olarak kullanımında Rusçanın etkisi düşünülebilir.

3.2.4. Sıklık Kopyaları

Lars Johanson’un kod kopyalama teorisine göre sıklık kopyası, dilde zaten mevcut olan yapıların, etkileşim içindeki dillerin tesiriyle olduğundan daha fazla veya daha sınırlı kullanılmasıdır. Sıklık kopyaları; karmaşık birlikler, sayı biçim birimleri, bağlaçlar vb. yapıların kullanımının artmasına ya da azalmasına sebep olabilir (Johanson, 2007, s. 36).

3.2.4.1. Art Fiiller

Sıklık kopyası örneği olarak Kazakçadaki art fiillerin sık kullanımını gösterebiliriz. Art fiiller, ana fiil ile yardımcı fiilin zarf fiiller aracılığıyla bağlandığı yapılardır. Art fiiller Türkçenin tarihî dönemlerinde de kullanılmakla birlikte Kazakçadaki art fiil kullanımının Rusçanın etkisiyle tarihî dönemlere nazaran çok daha sık olduğu görülmektedir. Orhon Türkçesinde; *bar-* (*adrılı bar-* “ayrılıp gitmek”), *ber-* (*kılı ber-* “yapıvermek”), *ıd-* (*sança ıd-* “mızraklayıvermek”), *elt-* (*sürä elt-* “sürüvermek”), *kal-*

¹⁴⁹ Koç vd., 2021, s. 215

¹⁵⁰ Koç vd., 2021, s. 90

¹⁵¹ Gültek, 2012, s. 299

¹⁵² Gültek, 2012, s. 1710

(*yatu kal-* “yata kalmak, uzun süre yatmak), *käl-* (*yürä käl-* “yürüyüp gelmek”), *kör-* (*yälü kör-* “atları dörtlü sürmek”), *u-* (*artatı u-* “bozabilmek, yıkabilmek”), *yori-* (*udu yori-* “uzun süre izlemek”) (Tekin, 2016, ss. 95-96) gibi art fiil örneklerine rastlamaktayız. Kıpçak Türkçesinde ise *köre yaz-* “az kalsın görecek olmak”, *tura bar-* “durmak, beklemek”, *aça ber-* “açıvermek”, *asa koy-* “asıvermek”, *ala kör-* “alıvermek”, *urup tur-* “vurup durmak”, *kaçıp yürü-* “(sürekli) kaçmak”, *bağa kal-* “bakakalmak”, *ata bil-* “atabilmek”, *bara al-> baral-* “ulaşabilmek” (Güner, 2020, ss. 343-347) gibi yaklaşıma, tezlik, süreklilik ve yeterlilik anlamları bildiren art fiiller yer almaktadır. Rusçayla etkileşime girmemiş ve Farsçanın etkisinde kalmış olan Kaşkayca ve Halaçça gibi Türk dilleri üzerine yapılan çalışmaları incelediğimizde ise art fiiller başlığı altında sadece yeterlilik fiiline yer verildiği görülmektedir. Hal. *käl-i-bil-mäm* “gelemem” (Ulutürk, 2017, s. 52); Kaş. *içäbilläñiz* “içebilirsiniz” (Rezaeiamaleh, 2023, s. 199).

Rusçada *kategoriya vida* olarak adlandırılan görünüş kategorisi, biçim birimsel olarak işaretlenmekte ve tamamlanmış (*soverşenniy vid*) ve tamamlanmamış (*nesoverşenniy vid*) görünüşlü fiiller olarak ikiye ayrılmaktadır. Bitmiş görünüşlü fiiller; tamamlanarak sonuçlanmış bir eylemi (*napisat* “yazmak”) ifade ederken bitmemiş görünüşlü fiiller; belirli bir süreçte gerçekleşen, devam eden, tamamlanmamış eylemleri (*pisat* “yazmak”) belirtir. Anlamsal olarak aynı olmalarına rağmen yapısal olarak farklı olan bu fiillerin ait olduğu görünüş türünü belirlemede bazı göstergelerden faydalanılabilir. Şelyakin (1983, s. 112) bu gösterenleri kelime türeten ön ekler (*pet’-popet* “şarkı söylemek”), kelime türeten son ekler (*reşat’-reşit* “çözmek”), fiil kökündeki değişim (*sjimat’-sjat* “sıkırmak, sıkıştırmak”; *sobrat’-sobirat* “toplamak, bir araya getirmek”), vurgunun yer değiştirmesi (*nasipát’- nasipat* “dökmek”) ve fiilin tamamen değişimi (*brat’-vzyat* “almak, götürmek”; *lovit’-poymat* “avlamak, yakalamak”) biçiminde sınıflandırır.

Örneğin; Rusçadaki *çitat* ve *proçitat* fiillerinin ikisi de “okumak” anlamına gelmektedir. İlki tamamlanmamış bir fiil iken, *pro-* ön ekiyle işaretlenen ikincisi tamamlanmış bir fiildir. Bu fiillerle kurulan cümleler ana dili konuşurlarınca Kazakçaya çevrildiğinde Rusçadaki fiilin tamamlanmış anlamını ifade etmek için art fiil yapıları kullanılmaktadır.

Rus. *On çital kinigu.*

Kzk. *Ol kitaptı okıdı.*

“O kitabı okudu.”

Rus. *On proçital kinugu.*

Kzk. *Ol kitaptı oқып шықты.*

“O kitabı okuyup bitirdi.”

Kazakça *şıkuw* fiilinin sözlük anlamı “çıkma”tır ve bir zarf fiille ana fiile bağlandığında (*-p şıkuw*) sözlük anlamını kaybederek durum ve hareketin son, bitiş safhasını bildirir. Buna göre, durum ve hareket bütünüyle sonuna ulaşmış, bitmiş, tamamlanmıştır. Ayrıca Kazakçadaki *-p kaluw*, *-p koyuw*, *-p jiberüw*, *-p ketüw*, *-p saluw*, *-p tüsüw* ve *-p tastaw* vb. art fiil yapıları da tamamlanmış bir durum ve hareketi betimlemek için kullanılır. Kazakça, genel olarak belirgin bir görünüş dili olarak görülmesi de art fiilli yapılar aracılığıyla görünüş karşıtlıklarını işaretlemektedir. Bu durum baskın dil olan Rusça ile uzun yıllar etkileşiminin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Rusçada ön eklerle fiile kazandırılan birtakım anlamlar da Kazakçada art filler yardımıyla karşılanmaktadır. Rusçada eyleme eklenen ön ekler ile fiile çeşitli anlamlar katılmaktadır. Örneğin, *do-* ön eki almış fiiller; bir eylemin sonuna kadar yapıldığını ya da belirli bir yere kadar yapıldığını bildirirken (*dopisat’/dopisivat’* “yazıp tamamlamak, sonuna kadar yazmak, yazıp bitirmek”¹⁵³, *dosluşat’/dosluşivat’* “sonuna kadar dinlemek”¹⁵⁴), *po-* ön eki ise fiile “biraz, arada bir yapmak” (*poçitat’* “biraz okumak”¹⁵⁵, *posidet’* “biraz oturmak”¹⁵⁶) anlamını verir.

Rusça *igrat’* “oynamak, çalmak” fiiline *do-* ön eki getirilerek oluşturulan *doigrat’* “(müzik aleti) çalıp bitirmek, sonuna kadar çalmak”¹⁵⁷ fiili eylemin sonuna kadar yapıp bitirildiği anlamını vermektedir. Rusça-Kazakça sözlüklerde (Savranbayeva, 1954, s. 164) bu fiilin Kazakça karşılığı olarak *oynap şıguw*, *oynap ayaktaw*, *oynap*

¹⁵³ Gültek, 2012, s. 303

¹⁵⁴ Gültek, 2012, s. 307

¹⁵⁵ Gültek, 2012, s. 1099

¹⁵⁶ Gültek, 2012, s. 1085

¹⁵⁷ Gültek, 2012, s. 296

bitirüw gibi art fiil yapıları verilmiştir. *-p şıǵuw*, *-p bitirüw*, *-p ayaktaw* art fiillerinin Kazakçadaki işlevi, yapılan çalışmalarda (Demirci, 2003; Ergöneç, 2005; Iskakov, 1991; Koç & Doğan, 2022; Oralbayeva, 1979) “eylemin tamamlandığı” şeklinde ifade edilmiştir. Eklendiği fiile başlama anlamı katan *za-* ön ekinin Rusça *igrat’* fiiline getirilmesiyle oluşan *zaigrat’* “(müzik aleti) fiili ise çalmaya başlamak; oynamaya başlamak”¹⁵⁸ anlamına gelir. Kazakça karşılığı olarak *oynay bastaw* (Bektayev, 2001, s. 543) art fiili verilmektedir. Kazakça zaten kendisinde olan bir yapının (art fiil) kullanımını aşırı ayrımlaşma gösteren Rusçadaki yapılara karşılık olarak arttırmış gibi görünmektedir.

3.2.4.2. Anlamsal Edilgenlik

Sıklık kopyası olarak değerlendirilebilecek bir diğer yapı ise edilgenlik kategorisinde karşımıza çıkar. Edilgenlik, yapısal olarak fiilin edilgenleştirici biçim birimlerle işaretlenerek nesne konumundaki ögenin özne konumuna ilerlemesi, dil bilimsel ilişkisini kaybeden öznenin ise cümleden atılması ya da seçimlik bir unsur olarak cümleye eklenmesidir. Ancak edilgenlik, biçim birimler kullanılmaksızın etken çatıda anlam bilimsel olarak da karşılanabilmektedir. Keenan ve Dryer’in (1985, ss. 325, 326) de belirttiği üzere edilgenleştirme bir çeşit konulaştırma (topicalization) sürecidir ve cümlede önemli olan bilginin öne çıkarılması şeklinde işlevsel bir görevi vardır. Bu bakımdan bazı diller biçim birimlerle işaretlenen edilgenliğin yanı sıra çeşitli yollarla anlamsal olarak da edilgen ifadeler üretebilirler. Nitekim tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki cümle kuruluşları incelendiğinde de çeşitli şekillerde anlam bilimsel edilgen yapıların kullanıldığı görülmektedir (bk. Erdem, 2003; Karabulut, 2011).

Kazakçada (özellikle de geçişsiz fiillerle kurulan) edilgenliğin ifade edilmesinde anlamsal edilgenliğe daha sık başvurulmasının temelinde Kazakça Rusça dil ilişkilerinin etkisi dikkate alınmalıdır. Fiillerin tek bir düzenli etken-edilgen yapı karşılığının olmadığı Rusçada, bir ifadeyi edilgen hâle getirmenin birden fazla yolu vardır. Bunlardan biri tamamlanmamış görünüşteki fiillere (*nesoverşennıy vid*) *-sya* son eki eklemek, bir diğeri *bit’* “olmak” fiili ile bir edilgen ortaç kullanmak, bir diğer yol ise

¹⁵⁸ Gültek, 2012, s. 366

cümleyi etken çatıda üçüncü çoğul kişide çekimlenen özne ile kurmaktır. Bu özne, sadece biçimsel bir işleve sahip olup anlamsal olarak boştur. Edilgenliğin ifade edilmesinde, Rusçada belirli edilgen yapılardan kaçınıldığı ve fikrin etken bir yapıyla ifade edildiği sık sık görülür. Edilgen bir yapının Rusçada tamamen kabul edilebilir olduğu durumlarda bile, bunun yerine etken bir yapı kullanılabilir. Yapısal edilgenlik edebî Rusçada çok daha yaygın olmasına rağmen, konuşma dilinde genel olarak daha az kullanılır (ayrıntılı bilgi için bk. Harrison, 1967). Dietrich'in ifadesine göre yapısal edilgenlik Eski Rusçada da bugün Çağdaş Rusçada olduğu gibi, günlük konuşmalarda kaçınılan bir yapıdır. Çağdaş Rusçada *Eta kniga vezde çitayetsya* "Bu kitap her yerde okunur" edilgen yapısı yerine *Etu knigu vezde çitayut* "Bu kitabı her yerde okuyorlar" biçiminde belirsiz genel bir özneyi ifade eden etken bir yapı tercih edilmektedir (Dietrich, 2002, ss. 125, 126).

Kazakçaya Rusçadan çevrilen eser örnekleri ile aynı döneme ait orijinal eserlerin dilini inceleyerek Rusça ve Kazakçanın söz dizimini karşılaştıran Demesinova (1965, s. 166) Rusçanın etkisiyle meydana gelen söz dizimsel yapıların oluşumunu değerlendirdiği çalışmasında, Rusçanın etkisiyle Kazak edebî dilinde, belirsiz kişili cümlelerin giderek daha fazla kullanılır hâle geldiğini belirtir. Erken dönem eserlerinin dilinde bu tür cümlelere neredeyse hiç rastlanmazken, Rus eserlerinin Kazakçaya çevirilerinin etkisi altında, yüklem ifade ettiği eylemin öznesinin belirsiz olarak düşünüldüğü yapıların kullanılmaya başlandığını ifade eder:

Kzk. *Kelesi köşeni Karl Marks Köşesi **deydi**.*

"Bir sonraki caddeye Karl Marks Caddesi deniliyor (*harf. diyor*)."

Rus. *Sleduyuşçuyu ulitsu **nazıvayut** ulitsey Karla Marksa.*

"Bir sonraki cadde Karl Marks Caddesi olarak adlandırılıyor."

(*harf. Bir sonraki caddeyi Karl Marks Caddesi olarak adlandırıyorlar.*)

Rusça karşılığında etken çatıda üçüncü çoğul kişide verilen fiile karşın Kazakçada da etken çatıda üçüncü tekil kişi kullanılmıştır. Kazakçadaki bu tür kişisiz¹⁵⁹ yapılar, etkileşimde bulunulan dildeki benzer yapılardan etkilenerek kullanım sıklığını attırmış

¹⁵⁹ Burada kişisiz ile kastedilen söz dizimsel olarak bir öznenin olmayışından ziyade anlam bilimsel olarak öznenin genel bir üçüncü kişi/kişileri ifade etmesidir.

olabilir. Bu açıdan Kazakçada yapısal olarak edilgen çatıda kurulabilecek bir cümlenin Rusçada bu yapının sınırlı kullanımının etkisiyle tercih edilmeyip etken çatıda anlamsal olarak ifade edilmesi Rusçadan Kazakçaya yapılmış bir sıklık kopyası olarak değerlendirilebilir.

3.3. KARIŞIK KOPYALAR

Karışık kopyalar, içinde genel kopya barındıran seçilmiş kopyaları ifade eder. Kazakçadaki Rusça karışık kopyalar aşağıda örneklendirilmiştir:

Kzk. *tikeley efir*

Rus. *pryamoy efir*

“canlı yayın (*harf.* doğrudan/direkt yayın)”

Kazakça “canlı yayın” anlamına gelen *tikeley efir* ifadesinde, *efir* “yayın” sözcüğü Rusçadan kopyalanmıştır. Kazakça *tikeley* sözcüğü ise Rusça “doğru, direkt, doğrudan” anlamlarına gelen *pryamoy* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır. Birebir çevirisi “doğrudan/direkt yayın” olan bu ifade içinde Rusça genel kopya barındıran bir birleşme kopyası örneği olarak değerlendirilebilir.

Kzk. *pauzağa koyuw*

Rus. *postavit' na pauzu*

“duraklatmak (*harf.* duraklamaya koymak)”

Video vb. “durdurmak, duraklatmak” anlamında Kazakçada kullanılan *pauzağa koyuw* ifadesi, Rusça karışık kopyalara örnek olarak verilebilir. Bu ifadede *pauza* “duraklatma, ara” anlamına gelir ve Rusçadan kopyalanmıştır. Rusça *postavit'* “koymak, yerleştirmek” fiili ise Kazakçaya birebir çevrilerek Kazakçada aynı anlama gelen *koyuw* fiiliyle karşılanmıştır.

Kzk. *uyalı telefon*

Rus. *sotoviy telefon*

“cep telefonu (*harf.* peteksi telefon)”

Rusça *sotoviy telefon* “cep telefonu” ifadesi, Kazakçaya *uyalı telefon* olarak aktarılmıştır. *sotoviy* ve *uyalı* sözcüklerinin sözlük anlamına baktığımızda her ikisi de “peteksi” manasındadır. *telefon* sözcüğü ise Rusça genel kopyadır. Bu örnekte de birleşme kopyası ile bir genel kopya yer aldığı için karışık kopya olarak değerlendirilmiştir.

Kzk. *himtazalaw*

Rus. *himçistka*

“kuru (*harf.* kimyasal) temizleme”

Kzk. *himtazalaw* sözcüğü, Rus. *himçistka* sözcüğünden genel ve seçilmiş kopya yoluyla oluşturulmuştur. Rusça *himiya* “kimya” sözcüğünün kısaltması olan *him* Kazakçaya kopyalanmıştır. *him* kısaltması ve *çistka* “temizleme” sözcüğünün Kazakça karşılığı olan *tazalaw* “temizleme” sözcüğünün bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir karışık kopya örneğidir.

Kzk. *terminologiyalık sözdik*

Rus. *terminologiçeskaya slovar'*

“terminoloji sözlüğü (*harf.* terminolojilik sözlük)”

Bu örnekte, *terminologiya* “terminoloji” sözcüğü Kazakçaya Rusçadan genel kopyalanmıştır. Rusça karşılığındaki sıfat yapım eki Kazakça eşdeğeri *-dik*¹⁶⁰ biçim birimi getirilmiş ve böylece Rusça birleşme özelliği taklit edilerek oluşturulmuş bir karışık kopya örneğidir.

¹⁶⁰ Kazakçadaki isimden isim türeten bu biçim birimi Türkiye Türkçesinden farklı olarak isimden sıfat da türetmektedir (Koç & Doğan, 2022, s. 339).

SONUÇ

Dil ilişkileri alanı, sadece yüzeysel anlamda diller arasındaki sözcük alışverişini ifade etmez. Anlam bilimsel, biçim bilimsel ve söz dizimsel etkileşimler söz konusudur ve bunlar ilişkilerin yoğunluk ve süreleri hakkında veri sağlar. Dil ilişkileri; toplumların geçmişteki temasları hakkında bilgi vermesi bakımından tarihsel, ilişkinin etkileşim yönü bakımından sosyal olarak baskın olan taraf hakkında bilgi vermesi bakımından toplumsal, bireylerin dile yönelimindeki geçim, saygınlık vb. eğilimlerini anlamamızı sağlaması bakımından psikolojik veriler sağlar. Ayrıca dillerin tipolojik özelliklerinden kaynaklı olarak dil ilişkilerini ne derece teşvik ettiği ya da engellediğini göstermesi açısından da önemli bir alandır.

Aynı dilsel alanda konuşulan diller söz varlığı ve yapısal olarak çeşitli düzeylerde birbirinden etkilenmekte ve ilişkinin süresi ve şiddeti arttıkça dil ilişkisinin yoğunluğu da artmaktadır. Dil ilişkileri ve diller arasındaki kopyalama süreci tipolojik olarak benzer dillerde daha kolay gerçekleşmektedir; fakat bu durum bir ön koşul değildir. Kazakça ve Rusça tipolojik olarak farklı diller olmalarına rağmen yoğun bir kopyalama görülür. Toplumsal ve hukuki konum bakımından üstün olan Rusça Kazakçayla olan dil ilişkisinde baskın ve etkin bir konumdadır. Bunda ilişkinin süresi ve yoğunluğu da etkili olmuştur. Yaklaşık üç yüz yıl Rusya'nın hakimiyeti altında yaşamaları Kazakların dil ve kültürlerinde değişikliklere sebep olmuştur. İki toplum arasındaki bu uzun soluklu etkileşim dil ilişkilerini de kaçınılmaz kılmıştır. Diller konuşulduğu toplumdan bağımsız değildir ve Kazakça Rusça arasındaki bu yoğun dil ilişkisinde çeşitli dil dışı etmenlerin etkisi vardır. Rusya'dan Orta Asya'ya ulaşan demiryolu hatları ve bu hatlar boyunca Orta Asya'ya yerleştirilen başta Ruslar olmak üzere binlerce göçmen Kazakistan'ın demografik yapısının değişimini ve dolayısıyla da dillerin etkileşimi hızlandırmıştır.

Kazak yazı dilinin oluşturulması ve Kazakça ilk gazetelerin yayımlanmasıyla birlikte o zamana kadar sözlü kopyalama yoluna bir yenisi olan yazılı kopyalama yolunun da eklenmesi, 1940 yılındaki alfabe değişikliğiyle Kiril alfabesine geçilmesi, 22 Eylül 1989 tarihli Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Kanunuyla Rusçanın etnik gruplar arası iletişim dili statüsüne ulaşması ve konuşurların Rusça bilgisi seviyesinin artması,

Kazakçaya Rusçadan pek çok yeni bağımlı/bağımsız biçim birimlerin ve dolayısıyla seslerin kopyalanmasına neden olmuştur. Ayrıca Kazakçanın yazılı edebiyatının oluşmasında öncülük eden aydınların eğitimlerini Rus okullarında almış olmalarından kaynaklı olarak bu dilin etkisinin eserlerine yansması da muhtemeldir. Bütün bunlar beraberinde Kazakçaya kopyalanan unsurların imlasını Rusça asıllarına ve Rusçanın yazım kurallarına daha yakın hâle getirmiştir. Rusçanın öğrenilmesi, kullanılması ve yayılmasında uygulanan eğitim ve dil politikalarının yanı sıra kentleşme, sanayileşme de etkili olmuştur.

Tüm bu dil dışı faktörler içinde önemli bir yer tutan Kazakistan'da yaşayan iki dilli Kazakların her iki dile hâkim olma derecesi, ana dili bilinci ve dil tutumudur. Yapılan çevrim içi anket verilerine göre Kazakların ana dillerine karşı tutumlarının olumlu fakat Rusça dil hakimiyetlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kazakça Rusça dil ilişkilerini Lars Johanson'un kod kopyalama modeli çerçevesinde değerlendirdiğimizde dilin yapısından kaynaklı olarak hangi unsurların değiştiğini ya da korunduğunu tespit edebilmekteyiz. Buna göre Kazakçada pek çok Rusça genel kopya tespit edilmiş ve Rusça kopyalardaki ses bilgisel değişimlerde ne tür eğilimler sergilediği incelenmiştir. Rusça genel kopyalardaki ünlülerin Kazakçanın ses bilgisel yasalarına uyarlanmasında; önlük artlık uyumu, Kazakçadaki /k/-/g/ ünsüzlerinin özellikleri, sözlü kopyalamalarda önemli rolü olan Rusça telaffuz, özellikle Rusçada ünlülerin telaffuzunda belirleyici bir işlevi olan vurgu, seslerin sözcük içindeki konumu, bazı ses/ ses öbekleri ve inceltme işaretinin (*myagkiy znak*) ünsüzler üzerindeki ve dolayısıyla ünlülerdeki ön damaksılaştırıcı etkisi sözcüklerin kopyalanırken geçirdiği ses bilgisel değişimleri açıklamakta önemli ipuçları vermektedir. Ünlü düşmesi ve söz başı seslerdeki sınırlılık ile belli ünsüz gruplarından kaçınmak amacıyla ünlü türemesi gibi ses olayları da Rusça kopyaların Kazakçaya uyarlanma sürecinde sıkça karşımıza çıkmaktadır; fakat daha sonra Rusçanın etkisiyle söz başında bulunmayan akıcı ünsüzler ve yan yana kullanılmayan ünsüz kümeleri Kazakçanın ses yapısına girmiştir.

Rusçadaki ünsüzlerin Kazakçaya kopyalanırken uğradığı ses bilgisel değişimler incelendiğinde Kazakçada olmayan /v/, /f/ ve /h/ ünsüzlerinin bazı istisnaları olmakla birlikte Kazakçada sırasıyla /b/, /p/ ve /k/ ünsüzlerine değiştirildiği ya da ünsüz çiftlerinin tekleştirilerek basitleştirme yoluna gidildiği görülmüştür. Kazakçanın fonetik

sisteminde yer almadığı için değiştirilerek kopyalanan ünsüzlerin dışında, Kazakçanın kendine has fonetik sistemindeki eğilimlere uyarlamak için yaptığı ünsüz değişimleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri bilindiği üzere Kazakçada söz başındaki /y-/ sesinin /j-/ sesine değiştirmesidir. Kazakçanın bu özelliği kelimenin /y-/ ile başladığı durumlarda Rusçadan kopyalanan kelimelere de uygulanmıştır. Yine Rusça kopyalar Kazakçaya uyarlanırken ünsüzlerde de belli başlı ses olayları meydana gelmiştir. Bunların en yaygın olanı ünsüz düşmesidir. Az da olsa ünsüzlerin aykırılışma örneklerine de rastlanmaktadır. Ancak Kazakçanın fonetik sistemine uyarlanan bu biçimlerin büyük bir kısmı bugünkü yazı dilinde varlığını sürdürememiştir. Kazakçada kelime başı seslerdeki sınırlılıklar Rusçanın etkisiyle ihlal edilmiştir. Özellikle 1935 yılında Rusça özgün biçimlerin korunması ilkesiyle Rusça kopyaların Kazakçanın ses bilgisine uygun hâle getirilmesinin yanlış olduğu belirtilerek bu süreç, Rusça kopyaların bozulması olarak nitelendirilmiş, masa başı müdahaleleriyle bu değişiklikler atılarak aslına uygun yazılma prensibi takip edilmiştir.

Kazakçadaki Rusça kopyaları sözcük türleri bakımından değerlendirdiğimizde en fazla isimlerin kopyalandığını, daha sonra ise sıfat, fiil ve işlevsel sözcüklerin geldiğini görmekteyiz.

Kazakçadaki Rusça seçilmiş kopyalar, Johanson'un kod kopyalama modeline göre ses bilgisel (materyal), birleşme, anlamsal ve sıklık kopyaları olarak sınıflandırılarak açıklanmıştır. Buna göre, Kazakça Rusça dil ilişkilerinin ilk zamanlarında çekici olmayan sesler Kazakçanın ses düzenine en yakın eşdeğerlerine değiştirilirken; Ekim Devrimi sonrasındaki ilgili ilkeyle birlikte Rusça aslına uygun olarak yapılan pek çok kopyalamayla Kazakçanın hece yapısı, ünsüz kümeleri, ses dizilişi vb. fonotaktik yapısında etkilenmeler meydana gelmiştir. Türk dillerinin tipik özelliklerinden olan önlük artlık uyumunun ise genel olarak Kazakçada korunduğu görülür.

Rusçadan Kazakçaya yapılan birebir çeviriler ve Rusça mantığın Kazakçaya aktarılmasından kaynaklı olarak Kazakçada sıkça taklit yapılara rastlanır. Yine Rusçanın etkisiyle ilgi durumu gösterimin yer yer kaybolması ve sözcük türü, bağımsız birlikler, çatı kategorisi, istem gibi Kazakçanın birleşme özelliklerinde değişikliklere rastlamaktayız. Türk dillerinde kelime türü olarak biçim birimlerle işaretlenmeyen sıfat kategorisi, Kazakçada model alınan Rusça birimlerin etkisiyle biçim birimsel olarak

işaretlendiği; fakat Rusçadaki sıfat tamlamalarının cinsiyet, hâl ve sayı bakımından uyuma sokulması durumunun Kazakçayı etkilemediği gözlemlenmiştir. Rusçadaki kimi bağımsız yapıların bitişken yapıların önüne geçmesinde de Rusçanın etkisi söz konusudur. Rusçada önemli bir yere sahip olan dil bilimsel cinsiyet kategorisi ise Kazakçayı büyük oranda etkilememiştir.

Rusçadaki sözcüklerin anlam alanının geniş olmasından kaynaklı Kazakçaya anlam bilimsel kopyalamalar da yapılmıştır. Kazakçada daha önce var olan yapıların Rusçanın etkisiyle kullanım sıklığını arttırdığı durumlara da rastlanmaktadır. Bu bakımdan Kazakça Rusça dil ilişkilerinin uzun ve yoğun olmasından kaynaklı olarak Kazakçada basit sözcük kopyalarından biçim bilimsel, anlam bilimsel ve söz dizimsel gibi karmaşık dil bilimsel düzeylere kadar geniş bir yelpazede Rusçanın etkisi görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdvahitova, G. N., Ahmetaliyeva, G. U. & Begimova, G. Ä. (2002). *Qazaqşa-Orısşa-Türükşe Tilaşar*. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Äbilkasımov, B. (1971). *Alğaşkı Qazaq Gazetteriniñ Tili*. Almatı: Gılım Baspası.
- Adilov, M. (2018). Kazak Türkçesindeki Alıntı Kelimelerin Kazakçalaşması. *Yeni Türkiye*, 99 (Türk Dili Özel Sayısı), 549-554.
- Ahanov, K. (2010). *Til Biliminiñ Negizderi*. Almatı: Ölke Baspası.
- Ahmetov, K. (2001). Demografialık Dağdarıs. Ä. Nısanbayev (Ed.). *Qazaqstan Ulttıq Entsiklopediya 3* (s. 186-187). Almatı: Qazaq Entsiklopediyasınıñ Bas Redaktsiyası.
- Altınсарın, İ. (1879). *Kirgizskaya Hrestomatiya*. Orenburg: Tipografiya İ. İ. Evfimovskago Mirovitskago.
- Amanjolov, S. (1959). *Voprosı Dialektologii i İstorii Kazahskogo Yazıka*. Alma Ata.
- Amanjolov, S. (2020). *Noviy alfavit i orfografiya kazahskogo literaturnogo yazıka: sostavlen na baze russkogo alfavita* Almatı: Kazak Universiteti.
- Arat, R. R. (2001). Kazakistan. *MEB İslam Ansiklopedisi 6*. Eskişehir: Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri. 494-505.
- Arat, R. R. (2018). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Argunşah, M. & Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Asılbekkızı, A. B. (2009). *Enbekşi Qazaq Gazetiniñ Ädebiy Tildi Damıtıwdağı Qızmeti*. (Kandidattık Däreje). A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı, Almatı.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Atmaca, E. (2012). Kazak Türkçesinin Söz Varlığındaki Rusça Alıntılar ve Ses Değişmeleri. *Turkish Studies*, 7/3 Summer, 275-298.
- Aydın-Özkan, I. (2018). *Evrensel Dilbilgisi ve Türkçede İstem*. Ankara: Gece Akademi.
- Aydın, E. (2019). *Sibirya'da Türk İzleri*. İstanbul: Kronik Kitap.

- Balakayev, M. (2008). *Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri*. Almatı: Arıs.
- Balakayev, M., Sızdıkova, R. & Janpeyisov, E. (1968). *Qazaq Ädebiy Tiliniñ Tarihi*. Almatı: Mektep.
- Baskakov, N. A. (1952). Razvitie Yazıkov i Pis'mennosti Narodov SSSR (na Materiale Tyurkskih Yazıkov). *Voprosı Yazıkoznaniya*, 3 May-İyon', 19-44.
- Bekmahanov, E. B. (1957). *Prisoedinenie Kazahstana k Rossii*. Moskva: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- Bektayev, K. (2001). *Ülken Qazaqşa-Orısşa Orısşa-Qazaqşa Sözdik*. Almatı: Altın Qazına.
- Bell, A. (2014). *The Guidebook to Sociolinguistics*. Wiley Blackway.
- Bibihadşa, J. (2003). *Türkistan Turğındarı Tiliniñ Ereşelikleri*. (Kandidattıq Däreje). A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İstitutı, Almatı.
- Bogoçanskaya, N. N. & Torgaşova, A. S. (2009). *Bol'soy Russko-Turetskiy Slovar'. 250 000 Slov i Slovosocetaniy*. Moskva: Dom Slavyanskoy Knigi.
- BS (2010). *Babalar Sözi: Jüz Tomdıq 66*. Astana: Foliant.
- Buran, A. (2011). Kavram ve Gramer Çevirileri Bağlamında Kazakça-Rusça İlişkisi. *IV. Uluslararası Türkoloji Kongresi*. Türkistan/Kazakhstan: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford Blackwell Publishing.
- Crystal, D. (2010). *Dillerin Katli*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Dağabakan, F. Ö. (2019). *Toplumdilbilim*. Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Demesinova, N. H. (1965). Razvitiye Strukturi Prostogo Predlojeniya v Kazahskom Yazıke. S. K. Kenesbaev (Ed.). *Progressivnoe Vliyanie Russkogo Yazıka na Kazahskiy*. Alma-Ata: İzdatel'stvo NAUKA.
- Demir, A. (1998). *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Demir, N. & Yılmaz, E. (2014). *Bitmeyen Öykü: Alfabe Tartışmaları*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Demirci, K. (2003). *Kazakh Descriptive Verbs*. (PhD Thesis). University of Wisconsin, Madison.
- Dietrich, A. P. (2002). *Eski Rusça Dilbilgisi*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Dietrich, A. P. (2004). *Rusça Dilbilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Sözdizimi)*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Diykanbayeva, M., Kıran, A. & Ekici, F. (2015). *Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümleri İçin Rusça*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Doğan, N. (2015). Türkçe Sıfatların İstem Bilgisi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 12, Sayı 3, 77-90.
- Doğan, O. (2015). *Kazak Türkçesi Fonetigi*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Doskarayev, J. (1955). *Қазақ Тілінің Жергілікті Ерекшеліктері (Лексика)*. Almatı: Қазақ SSR Ғылым Академиясының Баспасы.
- Engin, M., Agi, F., Devlet, N. & Akış, A. (1976). *Kazak ve Tatar Türkleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erdem, M. (2003). Historical Development of Passives in Turkish. A. Sumru Özsoy vd. (Ed.). *Studies in Turkish Linguistics* (s. 37-48). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Erdem, M. (2017). Türk Dillerinde Geçişsiz ve Geçişli Fiil Değişmesi ve Sözdizimsel Sonuçları: Doğ- Fiili Örneği. *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 1-18.
- Erdem, M. & Mustafayeva, A. (2018). Kazakistan'da Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde Güncel Tartışmalar. Y. Koç & M. Cengiz (Ed.). *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası* (s. 467-473). Ankara: Bizim Büro Matbaa.
- Ergönenç, D. (2005). *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiiller*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Fasmer, M. (1986). *Etimologičeskiy Slovar Ruskogo Yazıka I*. Moskva: Progress.

- Fasmer, M. (1987). *Etimolojişeskiy Slovar Ruskogo Yazıka III*. Moskva: Progress.
- Gabain, A. Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (M. Akalın, Çev.). Ankara: TDK.
- Gömeç, S. (2003). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Grenoble, L. A. (2003). *Language Policy in the Soviet Union*. Kluwer Academic Publishers.
- Gültek, V. (2012). *Rusça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Harrison, W. (1967). Expression of the Passive Voice. D. Ward (Ed.). *Studies in the Modern Russian Language* (s. 5-46) .Cambridge: Cambridge at the University Press.
- Husainov, K.Ş. (1981). *V.V. Radlov i Kazahskiy Yazık*. Alma-Ata: Nauka KazSSR.
- İlminskiy, N. İ. (1860). *Materialı k İzuçeniyu Kirgizskogo Nareçiya*. Kazan': Tipografıy Universiteta.
- İsayev, S. (1973). *Qazaq Ādebiy Tiliniñ Sovet Dāvirinde Damuwı*. Almatı: Mektep Baspası.
- Iskakov, A. (1968). *Abay Tili Sözdigi*. Almatı: Ğılım Baspası.
- Iskakov, A. (1991). *Qazirgi Qazaq Tili: Morfologiya*. Almatı: Ana Tili.
- Iskakov, A., Sızdıkova, R. & Sarıbayev, Ş. (1966). *Qazaq Tiliniñ Kıtskaşa Etimologiyalık Sözdigi*. Almatı: Ğılım Baspası.
- Iskakov, A. & Vāli, N. (2011). *Qazaq Ādebiy Tiliniñ Sözdigi On Bes Tomdıq*. Almatı: Til Bilimi İnstıtutı.
- Jankowski, H. (2012). Kazakh in contact with Russian in modern Kazakhstan. *Turkic Languages*, 16, 25-67.
- Janpeyisov, E. (1976). *M. Avezovtiñ "Abay Jolı" Epopeyasınıñ Tili*. Almatı: Ğılım Baspası.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe Dil İlişiklerinde Yapısal Etkenler*. (N. Demir, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

- Jolşayeva, M. S. & Kapalbekov, B. S. (2003). *Russko-Kazahskiy Razgovornik Dlya Nauçnih Sotrudnikov*. Almatı: Sözdik-Slovar’.
- Jumaliyev, Q. J. (1948). *Abayğa Deyingi Qazaq Poeziyası jäne Abay Poeziyasınıñ Tili*. Almatı: Qazaqtıñ Memlekettik Okuw Kuraldar Baspası.
- Jumaliyev, Q. J. (1960). *Qazaq Ädebiyeti Tarihiniñ Mäseleleri jäne Abay Poeziyasınıñ Tili 2*. Almatı: Kökem Ädebiyet Baspası.
- Kaçalin, M. S. (2011). *Nevâyi’nin Sözlari ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaliyev, G. & Bolganbayev, E. (2006). *Qazirgi Qazaq Tiliniñ Leksikologiyası men Frazologiyası*. Almatı: Sözdik-Slovar’ Baspası.
- Kaliyev, G. & Sarıbayev, Ş. (1991). *Qazaq Diyalektologiyası*. Almatı: Ana Tili.
- Kamiyeva, G. K., Jumagulova, Ö. A. & Turımtayeva, L. K. (2012). *Qarapayım Tildeskiş Qaltalı Tilaşar*. Kökşetav.
- Karabulut, F. (2011). *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi: Dilbilimsel Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karaca, O. S. (2010). Kazak Türkçesinde Sözdizimi Düzeyinde Rusça Etkisi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/2 Spring, 1192-1209.
- Kayaoğlu, Ş. (2005). Türkistan Meselesi. T. Duran (Ed.). *Türkistan’ın Bağımsızlığına Hizmet Eden “Yeni Türkistan”dan Seçilmiş Makaleler (1927-1931)* (s. 104-113). İstanbul: Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı.
- Keenan, E. I. & Dryer, M. S. (1985). Passive in the World’s Languages. T. Shopen (Ed.). *Language Typology and Syntactic Description 1. Clause Structure* (s. 243-281). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kenesbayev, S. K. (1965). Progressivnoe Vliyaniye Russkogo Yazıka na Kazaxkiy. S. K. Kenesbayev (Ed.). *Progressivnoe Vliyaniye Russkogo Yazıka na Kazaxkiy*. Alma-Ata: İzdatel’stvo «NAUKA».
- Keñesbayev, İ. & Musabayev, G. (1975). *Qazirgi Qazaq Tili: Leksika, Fonetika*. Alma-Ata: Mektep Baspası.

- Killi-Yılmaz, G. (2010). *Kuzey ve Güneydoğu Sibiry Türklerinin Dil Durumu*. Ankara: Köksav.
- Killi-Yılmaz, G. (2014). İlya Topoyev'in Öykülerinde Hakasça-Rusça Kod Değişirme. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 208-234.
- Koç, K. (2013). Russkiye Zaimstvovaniya v Yujno-Kazahskih Diyalektah Kazahskogo Yazıka. *Studia Slavica Savariensia*, 1-2, 266-273.
- Koç, K., Bayniyazov, A. & Başkapan, V. (2021). *Kazakça Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Koç, K. & Doğan, O. (2022). *Kazak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kordabayev, T. (1957). Orıs Tilinen Engen Sözderge Қазақ Tili Қосымшасын Қосuwдағы Keybir Ereқselikter. *Sotsialistik Қазақстан*, 136, 3.
- Kozıbayev, M. K. (1994). *Қазақстан Тарихі Көне Zamannan Büginge Deyin (Очерк)*. Almatı: Дәвир Bаспасы.
- KSS (2018). *Kirme Sözder Sözdigi*. Almatı: A. Baytursınulı Atındaғы Til Bilimi İnstitutı.
- Kurmanbayulı, Ş. (2019). *Қазақ Tiliniң Kirme Sözder Sözdigi*. Almatı: Ulttıқ Avdarma Burosı Қоғамдық Қорı.
- Kurmanbayulı, Ş. & Ädilov, M. (2020). *Abay Tiliniң Ereқselikteri*. Almatı: Sardar Baspa Üyi.
- Kurmanova, E. M. (2001). *Jetisuw Söylenisiniң Leksikalıқ Ereқselikteri*. (Kandidattıқ Däreje). A. Baytursınulı Atındaғы Til Bilimi İnstitutı, Almatı.
- Magavin, M. (2016). Tuwılған men Ölingen. *Jas Alas*, Kökek, 1-22.
- Minataykızı, S. S. (2002). *Türkistan Wälayatı Gazetiniң Leksikası*. (Kandidattıқ Däreje). A. Baytursınulı Atındaғы Til Bilimi İnstitutı, Almatı.
- Mırzabekov, S. (1999). *Қазақ Tiliniң Dıbıs Jüyesi*. Almatı: Sözdik-Slovar'.
- Musabayev, G. G. (1959). *Sovremenniy Kazahskiy Yazık I: Leksika*. Alma-Ata: Akademiya Nauk Kazahskoy SSR.

- Musayeva, G. A. (2017). *Qazaq Tili Set Tili Retinde 1-Kitap*. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Mustafayev, E. M. & Şerbinin, V. G. (1996). *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Myers-Scotton, C. (2006). *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Oxford Blackwell Publishing.
- Nakısbekov, O. (1982). *Qazaq Tiliniñ Oñtüstik Govorlar Tobı*. Almatı: Gılım Baspası.
- Niyazgaliyeva, A. Ä. (1993). *Qazaq Söylenisterindegi Orıs Tilinen Engen Sözder*. (Kandidattıq Däreje). A. Baytursımulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı, Almatı.
- Niyazgaliyeva, A. Ä. (2009). *Qazaq Söylenisterindegi Kirme Sözderdiñ Zerttelüwi. İzvestiya Natsional'noy Akademii Nauk Respubliki Kazahstan. Seriya Filologičeskaya*, 1, 27-33.
- Nurhanov, S. (1963). *Qazirgi Qazaq Tilindegi Keybir Jaña Söz Tirkesteri Jayında. Qazaqstan Mektebi*, 3, 71-76.
- Nurmagambetov, Ä. (1978). *Qazaq Tili Govorlarınıñ Batıs Tobı*. Gılım Baspası: Almatı.
- Nurşaihova, J. & Musayeva, G. (2002). *Naçalo...Bastaw: İntensivniy Kurs Razgovornogo Kazakhskogo Yazıka Dlya İnostrantsev i Russkogovoryaşçih*. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Ojegov, S. İ. & Şvedova, N. Y. (2006). *Tolkoviy Slovar' Russkogo Yazıka*. Moskva: Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Russkogo Yazıka im. V. V. Vinogradova.
- Omarbekov, S. (1965). *Qazaqtıñ Awızeki Tilindegi Jergilikti Ereşelikter*. Almatı: Gılım Baspası.
- Oralbayeva, N. (1979). *Qazaq Tilindegi Etistiktiñ Analitikalıq Formanttarınıñ Qurılısı men Mağınası*. Almatı: Gılım Baspası.
- Oraşeva, M. (1973). *Orıs Tilinen Engen Sözderdi Meñgertüdiñ Tiyimdi Joldarı*. Almatı: Mektep Baspası.
- Osmanova, A. Ä. & İbatov, Ä. M. (1994). *Qazaqşa-Türükşe-Orısşa Tilaşar*. Almatı: Ana Tili.

- Özeren, M. (2013). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Rusçadan Yapılan Kavram ve Gramer Çevirileri*. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Özkan, F. & Musa, B. (2004). Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi. *bilig*, 30 Yaz, 95-139.
- Petek, E. (2023). *Abay Öleğderiniñ Qoljazbası (1907 Julğı Mürseyit Qoljazbasıñ Tildik Ereşelikteri, Transkriptsiyası men Faksimilesi)*. Almatı: Ulağat Baspası.
- Pılığır, S. (2018). *Merkezi Türk Dillerinde Geçişsiz Fiillerin Edilgen Yapılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pılığır, S. (2023). Kazakça Rusça Dil İlişkilerinin Edilgenlik Kategorisine Etkisi. *Türkbilig*, 45, 53-60.
- Radlov, V. V. (1870). *Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen, Jivuşçih v Yujnoy Sibiri i Cungarskoy Stepi III*. Sanktpeterburg: Tipografiya İ. İ. Evfimovskago Mirovitskago.
- Radlov, V. V. (1905). *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy III*. 2. S.Peterburg.
- Rezaeamaleh, M. (2023). *Kaşkayı Türkçesi Ağzları*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Saparhan, M. (2004). *Qazaq Tilindegi Orıs Sözderdiñ Aytılım Sözdigi*. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Saray, M. (1993). *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliğı* İstanbul Nesil Yayıncılık.
- Saray, M. (2022). Kazakistan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara. 121-125.
- Sarekenova, K. (2010). *Qazirgi Qazaq Tiliniñ Leksikologiyası*. Astana.
- Sarıarslan, K. M. (2017). *Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*. Bakü: TÜRKPA Yayınları.
- Sarıbayev, Ş. (1959). Razvitie Leksiki Kazahskogo Yazıka v Sovetskuyu Epohu *M. O. Awezovu Sbornik Statey k Ego Şestidecyatiletıyu* Alma-Ata: İzdatel'stvo Akademii Nauk Kazahskoy SSR. 230-250.
- Savranbayeva, N. T. (1954). *Russko-Kazahskiy Slovar'*. Moskva: Gosudarstvennoe İzdatel'stvo Inostrannih i Natsional'nih Slovarey.

- Sayrambayev, T., Smagulova, G. & Kadaşeva, K. (1992). *Tılaşar Orısşa-Kazakşa*. Almatı: Ana Tili.
- Sergaliev, M., Aygabılov, A. & K lkenova, O. (2006). *Qazirgi Kazak  debiy Tili (Morfolojiya, Leksikolojiya, Sintaksis)*. Almatı: Ziyat Press.
- Sızdık, R. (2004). *Kazak  debiy Tiliniŋ Tarihi (XV–XIX  asırlar)*. Almatı: Arıs Baspası.
- Sızdıkova, R. (1968). *Abay Őıgarmalarınıŋ Tili: Leksikası men Grammatikası*. Almatı:  ılım Baspası.
- Sızdıkova, R. (1995). *S z Sazı*. Almatı: Sanat.
- Smagulova, G. N. & Aytjanova, G. D. (2005). *Frazeologiyalıq Kal'kalar*. Almatı: Kazak Universiteti.
- Suleymenova, B. A. (1964). O Russkih Slovah v Proizvedeniyah Abaya. * zvestiya AN KazSSR: Seriya Obs . Nauk*, 4, 57-66.
- Suleymenova, B. A. (1965a). Nekotoriye Voprosı Russkih Leksi eskih Zaimstvovaniy v Kazahskom Yazıke. A. Kurişjanov (Ed.). * ssledovaniya po  storii Kazahskogo Yazıka* (s. 58-90). Alma Ata:  ılım Baspası.
- Suleymenova, B. A. (1965b). O Foneti eskom Osvoenii Leksiki, Zaimstvovannoy iz Russkogo Yazıka. S. K. Kenesbayev (Ed.). *Progressivnoye Vliyaniye Russkogo Yazıka na Kazahskiy* (s. 60-95). Alma-Ata:  zdatel'stvo NAUKA.
- Suleymenova, B. A. (1965c). Zaimstvovannaya Russkaya Leksika i Voprosı Dialektologii Kazahskogo Yazıka. *Kazahkaya Dialektologiya*, 1, 257-268.
- Şanskiy, N. M. (1963). *Etimologi eskiy Slovar' Russkogo Yazıka*. Erişim adresi: <https://lexicography.online/etymology/shansky/>
- Şelyakin, M. A. (1983). *Kategoriya Vida i Sposobi Deystviya Russkogo Glagola*. Tallin: Valgus.
- Şimşir, N. (2008). *Kazak Tarihi ve K lt r  Araştırmaları*. İstanbul: IQ K lt r Sanat Yayıncılık.
- Şirin-User, H. (2006). *Başlangıcından G n m ze T rk Yazı Sistemleri*. Ankara: Bilge K lt r Sanat.

- Tawmurat, D. (2014). *Memlekettik Til Sayasatı*. Astana: Ş. Şayahmetov Atındağı Tilderdi Damituwdıñ Respublikalıq Üylestirüw-Ädistemelik Ortalıǵı.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II: Mayrısimit*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Tietze, A. (2021). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati 2*. E. Yılmaz & N. Demir (Ed.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Trudgill, P. (2003). *A Glossary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ulutürk, B. (2017). *Halaçça Halk Hikâyeleri, Metin-Çeviri, Dil Bilgisi, Dizin-Sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul.
- Üstünova, K. (2001). Rusça Etkisindeki Kazakça. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (11).
- Yazıcı-Ersoy, H. (2017). Code-Switching Among Languages: The Instance of Bashkir Literary Language. *International Conference on Humanities and Educational Research*. Houston, United States Of America.
- Yorulmaz, O. (2013). *Başlangıcından Hanlığın Feshine Kadar Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişkiler*. Ankara: TTK Yayınları.

İnternet Kaynakları:

- Kazakistan Cumhuriyeti 1989 Anayasası. (2023, 4 Aralık). Erişim adresi: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005765&pos=3;-104#pos=3;-104
- Kazakistan Cumhuriyeti Nüfus İstatistikleri. (2024, 4 Ağustos). Erişim adresi: <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/demography/publications/157719/>
- Kazakistan İstatistik Kurumu. (2024, 4 Ağustos). Erişim adresi: <https://stat.gov.kz/>
- Kitle iletişim araçları Kazakçada kopya yapılara sebep oluyor. (2024, 18 Haziran). Erişim adresi: <https://baribar.kz/234053/ba-aza-tilini-kalkalanuyna-y-pal-etip-zhatyr-mamandar-sheshim-syndy/>

Rusça Ekler. (2024, 13 Nisan). Erişim adresi: <https://www.slovorod.ru/russian-suffixes.html>

Rusça-Türkçe sözlük. (2024, 15 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.dict.com/rusca-turkce/>

Torgay Bölgesi. (2024, 30 Nisan). Erişim adresi: <https://kk.m.wikipedia.org/wiki/>

**EK 1. KAZAKÇANIN SES YAPISINA UYARLANMIŞ RUSÇA
GENEL KOPYALAR LİSTESİ**

Kazakça	<Rusça	
abaq	<abaka	(N)
abarot	<oborot	(S)
abilaw	<oblava	(N)
abıstıraktsiya	<abstraktsiya	(S)
abrot	<obrat	(N)
ädırıs	<adres	(S)
agırek	<ogreh	(N)
ägıranom	<agronom	(S)
aglob/äglöp/aglop	<ogloblya	(N)
agus	<avgust	(S)
ägüröt/ägıret	<ogorod	(S)
ägürşık/ögırşık	<oguryets/ogurçık	(N)
aqan	<ahan	(N)
akıyan	<okean	(S)
äktı	<akt	(S)
äktıp	<aktiv	(S)
änket	<anketa	(S)
apara	<opara	(N)
äpeser	<ofitser	(S)
äpırel	<aprel'	(S)
ärenda	<arenda	(K-B)
arşın	<arşın	(K-B)

Kazakça	<Rusça	
äşmöşke/äşmüške	<vos'muşka	(K-B, S)
ätiret	<otryad	(S)
atpekset	<advokat	(K-B, S)
atserke	<atsark	(N)
awılınay	<aul'nıy	(K-B)
ayırpılan	<aeroplan	(S)
bağzal	<vokzal	(S)
bäkıs/wäkıs	<vaksa	(N)
bakos	<pokos	(N)
bäköy/päköy	<pokoy	(N)
bal	<val	(N)
bälnes	<bol'nitsa	(S)
bälşebek	<bol'şevik	(S)
barqıt	<bahat	(K-B, S)
bärnek	<parnik	(N)
bätenje/bätinje	<botinki	(K-B, S)
bätes	<batist	(S)
bedimıs	<vedomost'	(S)
bedre/bedire	<vedro	(K-B, N)
beket	<piket	(S)
belet	<bilet	(S)
beleten/pıleten	<pletен'	(N)
bent/ment	<vint	(S)
besir/pesir	<pisar'	(S)

Kazakça	<Rusça	
beşela	<veşalka	(N)
beşet/peşet	<peçat'	(S)
beynek	<venik	(N)
biros	<brus	(N)
bılte	<fitil'	(S)
bıreşke	<briçka	(N)
bırgädi	<brigada	(S)
bişik	<biçik	(K-B)
bodan	<poddannıy	(S)
bojı/boj	<vojji	(K-B, S, N)
boqıraw	<pokrov	(S)
bolıs	<volost'	(K-B, S)
bolıskey	<pol'skiy	(S)
borat	<vorota	(N)
borazda	<borozda	(S)
bostıyan	<pustoy	(N)
bögıre/bögırebas	<pogrebets	(N)
bökebay	<puhovıy	(K-B, S, N)
bölke	<bulka	(S)
bördek	<burdyuk	(N)
böstekı(lew)	<pustyaki	(N)
böşke/möşke	<boçka	(K-B, S)
bötelke/ bötölke	<butılka	(K-B, S)
bulıq	<plug	(N)

Kazakça	<Rusça	
burit(taw)	<burit'	(N)
bübırnay	<vıbornıy	(K-B, S)
dağa/doğa	< doha/daha	(N)
dağılat	<doklad	(S)
dälenke	<delyanka	(N)
dekıret	<dekret	(S)
desetine/dese	<desyatına	(K-B, S)
dırojı	<drojji	(S)
dıyala	<delo	(S)
dıñke	<dın'ka	(N)
dobit	<dobit'	(N)
dojna	<dyujina	(S)
döktır/dägdır/doqtır	<doktor	(S)
düregi	<drogi	(N)
ekıspırt	<eksport	(S)
elektır	<elektriçestvo	(S)
enıspektır	<inspektör	(S)
entırnat/enternat	<internat	(K-B, S)
eskädıron	<eskadron	(S)
garmon	<garmon'	(K-B)
gazet/käzet	<gazeta	(K-B, S)
ğılobıs	<globus	(S)
ğırebek	<grebok	(N)
göläyt(taw)	<gulyat'	(S)

Kazakça	<Rusça	
grabda/krabda	<grabli	(N)
guberne/gübırne	<guberniya	(K-B, S)
hod	<hod	(N)
Ijdanov	<Jdanıv	(S)
ıradıyo	<radio	(S)
ısklad	<sklad	(K-B)
ıspırapke	<spravka	(S)
ıstanaway	<stanovoy	(S)
ıstansa	<stantsiya	(S)
ıstatıya	<stat'ya	(S)
ışkap	<şkof	(S)
ıştamp	<ştamp	(S)
ıştap	<ştap	(S)
ıştat	<ştat	(S)
ızbıroy	<sbruya	(S, N)
ızbot	<vzvod	(S)
ızbuk	<zvuk	(S)
ıznak	<znak	(S)
ıznaķar	<znahar'	(S)
İbanıp	<İvanov	(S)
İles/les	<list	(N)
İrepİs	<reps	(S)
İrsäk	<ırsak	(N)
İskemiye	<skam'ya	(S)

Kazakça	<Rusça	
İsмен	<smena	(S)
İsmeta	<smeta	(S)
İspeske	<spisok	(S)
İstene/sten	<stena	(N)
İştik	<ştık	(S)
İştrap/іштірап	<ştraf	(K-B, S)
İzdіrastıy	<zdravtsvuy	(S)
İzmer(lew)/mer(lew)	<izmeryat’/merit’	(N)
İzves/ізbes	<izvest’	(K-B, N)
jağırapıya	<geografiya	(S)
Jägör	<Yegor	(S)
jandaral	<general	(K-B, S)
Japon	<Yaponiya	(S)
jarma	<yarmo	(K-B, N)
järmenke	<yarmarka	(S)
jäşik	<yaşçık	(K-B, S, N)
jäslä	<yasli	(S, N)
jaşmen	<yaçmen’	(N)
Jawrupa	<Yevrop	(S)
jeletke/zeletke	<jelet	(N)
jornal	<jurnal	(K-B)
käjeñ	<kojanka	(N)
қалқоз	<kolhoz	(S)
kaloş/kälöş	<galoşi	(K-B, S)

Kazakça	<Rusça	
kämesıye	<komissya	(S)
qamıt	<homut	(K-B, N)
kämolek	<kamelyok	(N)
kämpertke/kempırke/kempırık	<konforka	(N)
kämpeske	<konfiskatsiya	(S)
kämpit/kämpıyt	<konfetı	(K-B, S)
kämsämol	<komsomol	(S)
kämünes	<kommunist	(S)
känäw	<kanava	(N)
kändelet/kändıydet	<kandidat	(S)
kändöktır	<konduktor	(S)
känperense	<konferentsiya	(S)
kantor/kántor	<kontora	(K-B, S)
känwa/känbe/kämbe	<kanva	(N)
käpıretıp	<kooperativ	(S)
käpıste	<kapusta	(S)
kärektır	<korrektor	(S)
karniz/kärnız	<karniz	(S, N)
qarta	<karta	(S)
qartoq	<(diyal.) kartoh (kartofel')	(S)
kärtöške/puräške	<kartuz	(N)
kärzınke/kärzenke	<korzinka	(S, N)
kässı	<kassa	(S)
kästenke	<kosinka	(N)

Kazakça	<Rusça	
kastırönke	<kastryulya	(N)
kaşaba/kaşawa	<koşevka	(N)
kaşager	<koşegar	(N)
käşek/kösik/käsek	<kosyak	(S, N)
kätel	<kotel	(N)
kätki	<kadka	(N)
kejeney/käjeney	<kazyonny	(N)
kemnaziya	<gimnaziya	(K-B)
keñse	<kantselyariya	(S)
kerewet	<krovat'	(K-B)
kerki	<kirka	(N)
kezekey/käzekey/käjekey	<kazakin	(N)
qılawız/qılawıznök	<klyauznik	(N)
kılät/külät	<klad	(N)
kilet	<klet'	(K-B)
kinege	<kniga	(K-B)
kiptänse	<kvitantsiya	(S)
kiptense	<kvitantsiya	(S)
kır	<girya	(K-B, S)
kıran/kıren	<granitsa	(S, N)
kiredit	<kredit	(S)
kireñke	<krinka	(N)
kires	<krest	(S)
kıruşke	<krujka	(S)

Kazakça	<Rusça	
kıwas	<kvas	(S)
kokıraz/kokırez	<kukuruza	(N)
kontıraқ	<kontrakt	(S)
қотır/kütір	<hutor	(K-B, N)
kökıl	<kukol'	(N)
kökıne	<kuhnya	(S)
köpene	<kopna	(N)
köpes	<kupets	(S)
köşір	<kuşer	(K-B, S)
közір	<kozır'	(N)
қulıp	<klub	(S)
қunt	<knut	(N)
kupayka	<(diyal.) kufayka (fufayka)	(S)
қuramıs	<koromıslı	(N)
kümäjnek/kumäjnek	<(diyal.) kumajnik (bumajnik)	(K-B, S)
küpke/küpkı	<kupka	(N)
kürşek	<kryuçok	(K-B, S)
kürşök	<gorşok	(N)
läğір	<lager'	(S)
lampı	<lampa	(K-B, N)
lapas	<lapas	(N)
läpke	<lavka	(K-B, N)
lemeş	<lemeh	(N)
lenıñızım	<Leninizm	(S)

Kazakça	<Rusça	
lent	<lenta	(S)
lesin	<lestnitsa	(N)
letİR	<litrovıy	(N)
malatelke	<molotilka	(S)
mängezey	<magazin	(N)
markİ	<marka	(S)
märköp	<markov'	(N)
mäs	<mast'	(S)
masandıq	<moşennik	(S)
mästİK	<mostik	(N)
maşenes	<maşinist	(S)
mäşİne/mäşİyne	<maşina	(K-B, S)
mätİrİyel	<material	(S)
mätke	<matka	(N)
mayır	<mayor	(K-B)
meken	<mekyana	(N)
mekİrop	<mikrob	(S)
meskey	<miska	(N)
millionşİK	<millioner	(N)
mİnäpas	<manifest	(K-B)
minöt/mİynöt	<minut	(K-B, S)
monşa	<banya	(S)
morda	<morda	(N)
moyna	<boynya	(N)

Kazakça	<Rusça	
möşek	<meşok	(K-B, S, N)
mujik	<mujik	(S)
münanay	<menovoy	(S)
nälük	<(diyal.) nalıgaç	(N)
nälök	<nalog	(S)
näselke	<nosilka	(N)
näşändik	<naçal'nik	(S)
nöl	<nol'	(S)
nömır	<nomer	(S)
obılıs	<oblast'	(S)
obod	<obod	(N)
oqap	<uhaba	(N)
Oral	<Ural	(S)
oris	<russkiy	(S)
otpıske	<otpusk	(S)
oyaz/üyez	<uyezd	(K-B, S)
ökırık	<okrug	(S)
öktäbır	<oktyabr'	(S)
örednik	<uryadnik	(S)
öşıret/şıret	<oçered'	(K-B, S)
pabırık	<fabrika	(K-B)
päktı	<fakt	(S)
pälte	<palto	(S)
pämıldarı/pämbıldarı	<pomidor	(N)

Kazakça	<Rusça	
panar	<fonar'	(S)
päner	<fanera	(K-B)
par	<para	(K-B)
päretke	<poryadok	(S)
partıya	<partiya	(S)
pärtik	<fartuk	(N)
partpel	<portfel'	(S)
pasılke/bäselke	<posılka	(S)
päsölke	<poselok	(S)
pästök	<pastuh	(N)
päter	<(diyal.) fatera (kvartira)	(S)
pätik	<potolok	(N)
patnas/patnos	<podnos	(S, N)
patsöndik	<podsolnuh	(N)
päveske	<povozka	(S)
payet	<poet	(S)
pedägök	<pedagog	(S)
perme	<ferma	(S)
perşil	<fel'dşer	(N)
peş/meş	<peç'	(S)
peytan	<faeton	(N)
pılan	<plan	(K-B)
pılaşatka	<ploşcadka	(N)
Pıransa	<Frantsiya	(S)

Kazakça	<Rusça	
pirates	<protest	(S)
pıravo	<pravo	(S)
pırayektı	<proyekt	(S)
pıront	<front	(S)
pılenüm	<plenium	(S)
pılte/bılte	<fitil'	(S)
pıma	<pımı	(K-B)
pırgovor/ pırgäwär/bırgäwär	<prigovor	(K-B, S)
pırkänşık/bırkenşık	<prikazçik	(S)
pırkáz/bırkáz	<prikaz	(S)
pırnäbes	<prinaves	(N)
pırselen	<pereselenets	(S)
pırsıldatıl	<predsedatel'	(S)
pıyäner	<piyoner	(S)
pıyänşçik	<p'yanitsa	(S)
pomış	<pomoşç'	(K-B, N)
porım	<forma	(K-B)
poştabay	<poçtovıy	(K-B, S)
pözır/bözır/buzırok	<puzirek	(N)
prtokol	<protokol	(K-B)
punkıt	<punkt	(S)
purğıram/purıgram	<programma	(S)
pursent	<protsent	(S)
put	<pud	(S)

Kazakça	<Rusça	
püliymet	<pulemyot	(S)
pürkörel	<prokuror	(S)
pürtökel	<protokol	(S)
rapırt	<raport	(S)
ret	<ryad	(K-B)
reziñke	<rezinka	(S)
rıskut/rıskot	<rashod	(K-B, S)
römke	<ryumka	(S)
sädelki	<sedlo	(N)
sädök	<sadok	(N)
sajın	<sajen'	(K-B)
salam	<soloma	(N)
samawır	<samovar	(K-B, S)
sapkoz	<sovhoz	(S)
säpök	<sapog	(S, N)
säten	<satın	(N)
sekönt/sekünt/sekunt	<sekunda	(K-B, S)
seksiye	<sektsiya	(S)
sene/senek	<seni	(N)
sentıner	<tsentner	(S)
sep	<tsep'	(N)
serıs	<sırost'	(N)
sımorodina	<smorodina	(S)
sınaypır	<snayper	(S)

Kazakça	<Rusça	
sıypır	<tsifra	(S)
sıbekıle	<svekla	(N)
sıber	<zber'	(N)
sıbır(lew)	<sibir'	(N)
sılen	<seleniye	(N)
sılesır	<slesar'	(S)
sılot	<slet	(S)
sırıñke	<serniki	(K-B)
sisa/sıysa	<sitets	(K-B, S)
siyaz/sıyaz/sıyez	<s'yezd	(K-B, S)
sıyrkul	<tsirkul'	(S)
sıyrkülär	<tsirkulyar	(S)
sot	<sud	(K-B, S)
sölkebay	<tselkovıy	(S)
sömke	<sumka	(K-B, S)
sötke	<sutki	(K-B, S)
speske/speške	<spiçki	(N)
starşın/ıstarşın	<starşına	(K-B, S)
susek	<susek	(N)
sürek	<srok	(S)
şabata	<çebotı/çebot	(N)
şabıra	<şabyor	(N)
şaktı	<şahta	(S)
şämıške	<semeçki	(S)

Kazakça	<Rusça	
şaŋ	<çan	(N)
şarit(taw)	<şarit'	(N)
şärpï	<şarf	(N)
şäške	<çaška	(N)
şaşnay	<çastnıy	(K-B, S)
şäy	<çay	(S)
şaynek/şäynek	<çaynik	(K-B, S)
şebïk	<şçepka	(N)
şen	<çin	(K-B, S)
şen/şin	<şina	(N)
şenewnïk	<çinovnik	(S)
şerïš	<şerst'	(S)
şermi	<çervi	(N)
şerneşnek/şerneşnïk	<serdeçnik	(S)
şeşnök	<çesnok	(N)
şidelka	<sidelka	(S)
şïliya	<şleya	(S)
şïrkew/selkew	<tserkov'	(S)
şişas	<seyças	(S)
şlike/şölke	<şleyka	(N)
Şodır	<Fyodor	(S)
Şokla	<Fyokla	(S)
şot	<şçyotı	(S)
şotek/şötek	<çetuška	(N)

Kazakça	<Rusça	
şögen	<çugun	(N)
şörke	<çurka	(K-B, N)
şötke	<şçyotka	(S)
şpiyon	<şpiyon	(S)
şüyderke	<sedelka	(N)
tärelke	<tarelka	(K-B)
tebetey	<tyubeteyka	(N)
tekis	<tekst	(S)
teknik	<tehnik	(S)
teleşki	<telejka	(N)
tenge	<den'gi	(N)
tese	<tiski	(N)
tıran	<taran	(N)
tıranıspirt	<transport	(S)
tıraşpan	<tarantas	(N)
tıyatır	<teatr	(S)
tılğıram	<telegramma	(S)
tılıypon	<telefon	(S)
tıraktır	<traktör	(S)
töşke	<toçka	(S)
turba	<truba	(K-B, S)
türen	<tryum	(N)
türme	<tyur'me	(K-B)
uçaşke/üşäske	<uçastok/uçaştki	(K-B, S)

Kazakça	<Rusça	
uraş	<roj'	(N)
ülget	<l'gota	(N)
ünıstet	<institut	(S)
üstel	<stol	(S)
üstelent/üstölent	<student	(S)
üşkel	<şkola	(S)
zäkün	<zakon	(S)
zalıs/zalış	<zalej'	(N)
zälök	<zalog	(S)
zäntök/zantok	<zontik	(N)
zapkoz	<zavhoz	(S)
zapon	<zapon	(N)
zawıt	<zavod	(K-B, S)
zılmänke/zımänke	<zemlyanka	(N)

EK 2. ETİK KURUL İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 14/11/2022 16:25
Sayı: E-35853172-100-00002514386

14.11.2022

Sayı : E-35853172-100-00002514386
Konu : Serap PILGİR Hk. (Etik Komisyon İzni)

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 25.10.2022 tarihli ve E-26674787-100-00002475238 sayılı yazınız.

Enstitünüz Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı öğrencilerinden Serap PILGİR'in Prof. Dr. Emine YILMAZ danışmanlığında yürüttüğü "Kazakça Rusça Dil İlişkisi" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 08 Kasım 2022 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 78211761-B524-46D3-B213-2352B94364C0

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazim@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: .

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

EK 3. ORJİNALLİK RAPORU

Form No: 15

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 23/08/2024

Tez Adı: Kazakçadaki Rusça Kopyalar

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 114 sayfalık kısmına ilişkin, 20/08/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Tuminin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

23/08/2024

Adı Soyadı: Serap PILGIR

Öğrenci No: N18145173

Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Programı: Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. Emine YILMAZ

EK 4. BENZERLİK İNDEKSİ

Kazakçadaki Rusça Kopyalar

ORJİNALLIK RAPORU

% 4	% 4	% 0	% 0
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	% 2
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	% 1
3	openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
4	pdffox.com İnternet Kaynağı	<% 1
5	Submitted to Hacettepe University Öğrenci Ödevi	<% 1
6	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	<% 1
7	pt.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
8	www.dom-hors.ru İnternet Kaynağı	<% 1
9	fr.slideshare.net İnternet Kaynağı	<% 1